

ગાડું આગળ ચાલ.

હું રહેશે. જમ્યા વ.

નું નથી. પહેલું જમવું

રા મહેરબાન સાહેબ!—

સુત્રધાર—

મવુંજ! ખસ જ

છ વાત આવ

ભારતોજ નથ

ધું તે ખરું

વિદુષ

તાનમાં જ

અજાન

તી પ્રજા કરવી. એ
રામ સંભારવાનું પણુ

કાં તારો કરાવ તને ઠીક દી
જાણી લીધોછે. જા
પકવાન આરોગી
ના સાંભળી લે.
: થવાને તારા
આ અમીર
રસ યુક્ત
ખતાવવાનું
મહેપમાં

તાને પરમહોંસથી મળ્યા. થોડી મુદતમાં રાજા જરાસં-
ધના જખરાં જોર ને ભયને લીધે શ્રીકૃષ્ણ કુટુંબ પરિ-
વાર સહિત શ્રીદ્વારામતિ એટલે દારિકામાં આવી રા-
જ્ય જમાવીને સુખ શાંતિ અને પરમાનંદથી વસ્યા.

આણીગમ શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનના વિદ્યા બન્ધુ સુદા-
માજીએ પરણીને ગ્રહસ્થાશ્રમ માંડ્યો. વખત જતાં સુ-
દામાજી દરિદ્રાવસ્થામાં આવી પડ્યા. અધુરામાં પુરું
તેમની સ્ત્રીને પેટે પાંચ-સાત છોકરાં હોયાં થયાં ને કુટું-
બ કબિલાનો વિસ્તાર વધી ગયો, એટલે સુદામાજીએ વિ-
પત્તીરૂપી વહેળાના વહનમાં ઘસડાવા માંડ્યું. “અંત્રને
અને દાંતને વેર થયું”, ઘરમાં રાતી બદામ નરહી. છોકરાં
હોયાં તથા પોતાની પતિવૃતા સ્ત્રી શાયે પોતે પણ અન્ન
વગર ટળવળવા લાગ્યા. ખાવા પીવાને અન્નનો
જોરતો તો પેહરવા જોઢવાને ભાતભાતના વસ્ત્રાલંકારો
ની તે શી આશા રાખે? આવી અધમ અવસ્થામાં
આવી પહોંચ્યા પણ પોતાની ટેક ન મુકી. અંતે પો-
તાની શાણી સ્ત્રીના અતિ આગ્રહને લીધે તેઓ પરમ
મિત્ર શ્રી કૃષ્ણની સહાયતા માગવાને શ્રીદ્વારિકાં ગયા.

માગળ પોતાના મિત્રની રિહીસિદ્ધી જોઈને સુદા

— સ્નાનંદાશ્ચર્ય પામ્યા; ને પોતાની દારીદ્રાવસ્થાથી
સંજ્ઞાજન્યમાન થયા. આવી પડતી સ્થિતિમાં શ્રી
કૃષ્ણે ઘણી મીતિ બતાવીને પોતાની સોળ સહુશ્ર સુંદર

ઓતી સન્મુખ દીન મિત્રની ખ્યાતી વધારી. કંચન મહાલયમાં પધરાવીને સુદામાજીને સંતોષ્યા, તથા દિન દસનાં છુપાં દારિદ્ર કાપી, પોતાના સરખી પરમ સ્થિતીએ પહોંચાડી ખરી મિત્રતા બતાવી. આ વિગેરે મત લખને લગતા વિષય પર રચેલું નાટક આ નાટક તખ્તા પર બાંધી બતાવવાનું છે.

ધનવાન મિત્ર પોતાના બાગ સ્નેહીને દિન અવસથામાં કેવી રીતે રહાય થાય છે, તથા પતિવૃતા સ્ત્રી આપત્તિ કાળમાં પોતાના પતિને ધૈર્યતા આપીને સંકટમાં કેવો ભાગ લે છે એનું ખરું ચિત્ર બતાવવાને આ વિષય સરખો બીજો ઉચ્ચ વિષય આપણા કવિને મળ્યો નથી. એવા એક અતિ ઉચ્ચ વિષય પર રચેલું નાટક, અત્રે એકડા થએલા ગ્રંથસ્થો એકાગ્ર હૃ મનોવૃત્તીઓ જ્ઞેશે તો સુખેન્દ્ર પામશે ને હાસ્યરસના હિમાવતી વિદુષક! તું તારું કામ અથથી ઇતિ સુધી બરોબર બાંધવીશ તો તેનો બદલો તને પણ મળશે.

વિદુષક—ભાઈ સુત્રધાર! આ તારું લાંબું લાંબું ટાયલું સાંભળીને હું તો છક થઈ ગયો છું. એ સઘળી વાતો ખરી પણ બંદાને જો મીઠું મીઠું જમવાનું ને ને આંખે દીઠું રમવાનું મળશે તો ખમવાનું હશે. મીને પણ જમાશે એટલું જમીશ ને રમાશે એટલું આ સઘળું બાંધવાતાં પહેલાં જો તું રજા આપે

તો એકાદ રાગડામાં તાનસેનને ટક્કર મારે એવા સુરતું ગીતકું ગાઈને શ્રેતા જનોને પેટ ભરીને હસાવું.

સુત્રધાર—વિદુષક! તારું કામ કાંઈ ગાવા કરવાનું નથી. એ ઉત્તમ કાગને માટે તો મેં મારી વહાલી સ્ત્રી નટ્ટીને નિમેત્રી છે. જો તે હમણાં આવે છે. તું ત્યાં સુધી પેલા પડદા પાછળ જ ને ખાઈ પીને તાજે થા.

(વિદુષક જાય છે ને નટ્ટી આવે છે.)

સુત્રધાર—આવો પ્રિય નટ્ટી! આવો. તમે થોડો પ્રસંગપર આવી બેટ્યાં. સમય સાચવવાને તમે સદાય સાવધ રહે છો, એ જાણીને હું તમારા પર સદાય પ્રસન્ન રહું છું પ્રિયા.

નટ્ટી—પ્રાણનાથ! પતિની આજ્ઞામાં તત્પર રહેવું એ પતિવ્રતા નારીનો પવિત્ર ધર્મ છે. તેને અનુસરીને હું આતું છું, તેમાં કાંઈ વિશેષ વાત નથી. હુકમ મુજબ વરતવાને હમણાં હાજર છું, શી આજ્ઞા છે સ્વામીનાથ?

સુત્રધાર—જો પ્રિયો! આ ઋતુરાજના રજિયા મારા દહાડા આવે છે. આજે માધમુદિ પુનેમની શિતળ સુખમય ચાંદની રાત છે. વન ઉપવનમાં વિશાળ વૃક્ષો ખિલી રહ્યાં છે. આંખારાયાણાદિ તરુઓ પર વિરાજીત કોયલો કિલ કિલાટી સાથે ગંભિર શબ્દ શોર કરી રહી છે. ગીરીવરમાંથી ગહન નિકળતાં નિરમળ નિર

ઝરાઓ ફુલુવે ફુલુવે સાપના લીસોટા સમાન વહન ક
રેછે. શિતળ મુંગંધીમય પવન શરીરને શિતળતા આપી
શાંતી કરે છે. એવા સુખકારક સમયને અનુસરતું મધુ
રા રાગથી એક ગીત ગાઈને આ સમાજના સજ્જન
શ્રેતાજનોને સંતોષ પમાડ એવી મારી અભિલાષા છે.

નટ્ટિ—મહારાજ! જેવી આપની આજ્ઞા.

(ગાવા માંડેછે.)

(૫૬.)

ઋતુ રાજની આ ખિલી રહી રાત, ઋતુ૦

વન ઉપવનમાં કરતી વિશેષે,

કોયલડી ફિલકિલાટ. ઋતુ૧

બાગ બગીચામાં ખીલિ બહુધા;

જુજવાં પ્રક્ષોની જત. ઋતુ૦

ઝાઝાં ઝરાણુના વિમળ વહનથી;

જેમી થતા ગગડાટ. ઋતુ૦

કુંઝસત્તાની ઘાટી ઘટામાં;

ઉપજે નહીં ઉકળાટ. ઋતુ૦

હોજ ફુંવારમાં ઝીલતાં હોંસે;

વિસરે ઉતાપની વાત. ઋતુ૦

ગંભીર શિતળ શોભે ગગનમાં;

ચાંદનીનો ચળકાટ. ઋતુ૦

ઊધમી નરને નારી ઉધેછે;

હરના તણને ઊચાટ.

ઋતુ૦

એક ન આવે અવાજ અચાનક;

સઘળે દિસેછે શાંત-

ઋતુ૦

ચાંદિ સમી ખગ ચાદર માંડી;

ભભુકી રહી ગ્રહ ભાત.

ઋતુ૦

સુત્રધાર—વાહવા પ્રિયા! તું શું મધુરું ગાયછે?
શ્રોતાજનોના મુખારવીંદ જોતાં જણાય છે કે તેઓ તારા રશીલાં ગાયનથી અત્યાનંદી થયાછે.

નટિ—પ્રાણનાથ! એ શઘળું આપના પુણ્ય પ્રતાપે છે. આપ અને “શાગ્રા શ્રોતાજનો મારી કદર બુઝાછો એથી હું રાજ થઈછું, મહારાજ! હવે શી કરમાશાછે. આજ્ઞા હોય તો જાણી.

સુત્રધાર—પ્રિયા! જા. સુખે સિધાવે. હવે હું નાટકારંભ કરૂંછું, (નમન કરીને નટિ જાયછે.)
(પડદા પડેછે)

પ્રવેશ ૨ જા.

સ્થળ—ગોકુળમાં નંદરાયનું ઘર.

(ગાનારા ગાય છે.)

“લાલ તમારો લાડકવાયો, લાજ અમારી લેછે રે. લાઠી જમુનાજીને મારગ જતાં, કાનો આળ કરેછેરે;
માવ તમારો માંકડલાની. ફાંજને લઈને ફરે છે, લાલ-”

ગોપિઓનાં દુધ દહિનાં ગોરસ, લાલ લૂંટાવી દેજે;
પારકી ગાય તણાં દુધ પીને, બુધર પેટ ભરેછેરે.”લાલ

જસોદાજી (સ્વગત)—હવે મારે કરવું શું? લાડકવા
ચો લાલ જ્યાં જ્યાં જાય છે, ત્યાં ત્યાં પોતાનાં લક્ષ
ણુ ઝગઝગાવ્યાં વગર રહેતો નથી. એને મારે વારંવાર
શું કહેવું? શો સમજાવવો! કટલો મારવો. સમજાવી સ
મજાવીને મારી લુટી થાકી ગઈ, મારી મારીને મારા હા
થ હાર્યા, હું હારી પશુ એ ન હાર્યો. અવસ્થા થયે
પશુ અટક્યાળા મેલવાજ નહીં એ શા આચાર? એ
ને તે અકકલ આવશે કે નહિ? હજી સુધી બાળક બૂ
દી રહી! “સોજો સાન” આવી તો આવી નહીં તો
પછી જડ ભરથજ રહી જવાનો. લોકો ઘડિએ ઘડિએ
એની રાવ લાવે છે. તેમને મારે શો પ્રત્યુત્તર દેવો. એ
ની રંજડતો જીઓ! ઘરમાં વાંદરાં, માંકડાં. ને નાનાં
છોકરાંના ટેંગાં ભેગાં કરીને, આ સઘળું દુધ—હડીં વે
રાણુ છેરાણુ કરાવીને લુંટાવી ઝુંટાવી દીધું છે એને તે
મારે કરવું શું?

મારા ઉપાય ખુટ્યા પશુ એની હિકમત—કળા ન
ખુટી. એના ભાઈમધનો જીઓ! વાંદરાં, માંકડાંને નાનાં
નાનાં નાગાં ફરતાં છોકરાંની સેના એની સાથેને સાથે
જ ધુમતી! એણે કેવા મિત્રો મેળવી લીધા છે? આજ
મારું કંટકું તુકશાન કરીને એ જતો રહ્યો છે. હાથ

માં આવે તો ખુબ હાથ રસ લડીં. એને મારવાને તો જાડીં છું પણ મને એના મીઠાં મીઠાં વચનાથી સામી કરૂં છું આવે છે ને હાથ ઊંચકાતોજ નથી. લાવને આ ટલામાં જોડ. જોઈએ છે? (શ્રીકૃષ્ણ આવેજે)

કૃષ્ણ—માતાજી! તમે આમ હાંફી ગયા હાંફી ગયા કેમ છો? હું તો આ રહ્યો! મને શોધવાને તો જતાં નથી ને? મેં મલ યુદ્ધમાં હુમાણું આહીરના એક ગભરૂ છોકરાને એવો પટકચો છે કે જાણે પત્થર પર ઘોખી વસ્ત્ર ધુવે? માજી! મલકુસ્તિમાં હું એવો કુશળ થયો છું કે મારી સામે ગમે એવો જોરાવર ચોદ્દો છોને આવે? તે ને પણ ચાંચડની પેઠે ચોખી નાખું?

જસોદા—કાન! તારાથી તો હું હવે કાયર કાયર થઈ ગઈ છું સઘળું ગોકળીયું પણ તારા તોફાનથી તો છેક કાયર થયું છે. હવે તારા અટક્યાળા છોડી દેતો સા-રું કહેવાય આપણા ઘરમાં રંજડ કરીને વળી ગામ ના ગરીબ લોકોનાં છોકરાં ઉપર હાથ ચલાવવા ગયો? ઘરમાં કદાપી ભાંગ ફાડ કરી તો જાણે ઠીકજ, પણ ગામતે કેટલું સાંજે? તારા બાપની શરમથી મોઢે ચઢિને કોઈ કહેતું નથી, પણ પાછળથી તારી અપકીર્તી બહુ વદે છે. શેરોએ ને મોંઝેલે ચક્રે મહિમામાં લોહો વાતો કરે છે કે, પેન્ના કાનને કોઈ કન્યા આપવાનું નથી, એ તો ઘેલો ને તોફાની છોકરો છે. તારે વિષે કંઈ ખબર?

માટે તું હવે ડાહ્યો થઈ જા ને છોકરવાદપણું છોડીને કાલથી નિશાળે ભણવાને જાતો બહુ રૂકું કરેવાય.

કૃષ્ણ—માણ! તમારી ફરીઆદ તમને કદાચ વા જળી દિસતી હશે, પણ મનેતો સાચી લાગતી નથી; અમારો બાળ ધર્મ એ છે કે, ખાવું પીવું ન ખેલવું તેને તમે તોફાનનું વિશેષણુલગાડો તો. તમે માઠાંછો. મેં આજ સુધીમાં મારી વયને છાજતી વિદ્યાનું કેટલું અધ્યયન કીધું છે, તે તમે કદાચ નહિ જાણતા હો; પણ પિતાજી જાણે છે. મેં સઘળા પ્રકારની કુસ્તિની, યુદ્ધની, ને કસરતની કેળવણી લીધી છે. હવે મારે શું ભણવા ગણવાનું રહ્યું છે? તમે મારી કેડે અમસ્થાં કેમ પડ્યાં છો? મને શાળાતો કડવી ઝેર સમાન દિસે છે, સમજ્યાં, માણ!

જસોદા—દિકરા! એ વિદ્યા કરતાં મન કેળવવાનો વિદ્યા કાંઈ આછે દરજ્જે નથી. ખરી વિદ્યા તો એજ છે. બાહુ બળને અંગબળ કરતાં મન બળ ને જ્ઞાન બળનું તેજ વિશેષ છે. એ તારે સાચું સમજવું. તું આખો દહાડો વાંદરાં, માંકડાંને રમાડતો ફરે છે, વ્રજમાં વાંસળી ને પાવા વગાડ્યા કરે છે; ને બાવી સોબતીઓની ટોળીમાં રાજા થઈને રમતો ફરે છે? મેં પૂછે દિવસે નજરો નજર નહોતું જોયું? તું થયોતો રાજા ને મોર મુગટ પહેરીને, એક બનાવટના સિંહાસન ઉપર

ચઢીને તારા સરખા છોકરાઓમાં દાર હમામ કરતો હતો. સાકડીના હથપર બેસીને તું દાડતો હતો ને તારી આગળ નકિબ પાળાને સિપાઈનો પેઠે નાનાં બાળકો કાઢ માઢથી ચાલતા હતા! એટલે તું એમ સમજતો હશે કે હું રાજા છું! રાજા બનવું એ કાંઈ સહેલું નથી દીકરા! આપણે આહીરને રાજ્ય પાડે શું? એ સઘળા મિથ્યા ભામા મેલીને વેહેલા વેહેલા નિશાને ભણવા સિધાવે, કે કાંઈક હેંશીઆર થાઓ, ને અકકલ આવે. તારા બાપને આજ હું નિશ્ચય કહેવાની છું ને કાલ સવારે અહિંથી દુર તને ભણવા મોકલું તોજ ખરી.

કુબજુ—માતાજી! તમારો જયારે અત્યંત આગ્રહ થયો છે; ત્યારે મારું શું ના કહેવાથી વળવાનું હતું? જે વી તમારી આજ્ઞાને ઇચ્છા, તમે ને પિતાજી જે હુકમ કરશો તે પ્રમાણે વરતવાને આદિનહું. તમે કહોતો આજજ હું જાઉં, પણ તમને મારા વગર કેમ જોઈશો? તમે મને વારે ઘડિએ કહેતાં હતાં કે બેટા! તારા વગર મને ઘડિ એક ચાલતું નથી. એતો ખાલી બહાના કે? માજી આવી પ્રીતિ તમને છાજતી નથી?

જશોદા—બેટા તારું બોલવું અજ્ઞાનતાથી ભરેલું છે. પુત્રને પોતાના માતૃપિતા પોતાની આંખ આગળથી દુર ખસેડવાં માગતા નથી, તથા દુર ગયેલાં જોવા ચાહતાં નથી. તારા ઉપર મારી મમતા હોય એમાં આશ્ચર્ય નથી. એક વનમાં વસતી મૂગલી પણ પોતાનું બચ્ચું જોદમાંથી તજવાને ચાહતી નથી, - એવો સ્વભાવીક રૂને હ સંતતિપર તેના માતૃ પિતાનો હોય છે. હું તને દશાવરમાં ભણવા મોકલું છું તેનું કારણ તું પોતેજ

કરી કામ બેસીને ઘેર તું તારો અભ્યાસ ન કર એવો મ
ને પક્કો ભરૂંસો છે, ને તેથીજ તને આંખથી અજગો
કરી તારો ભવ સુધરે એ માટે અમારા ધર્મ પ્રમાણે
બે અક્ષરનું જ્ઞાન આપવું. પછી તારા અદ્રષ્ટમાં જે
વિદ્યા માંડેલી હશે તે આવડશે.

કબીર—માતાજી! હું દુર દશમાં તમે કહો ત્યાં ભ-
ણવા જવાને આજથી તમારી પાસે કબુલ થાઉં છું; ને
ચોડા વખતમાં હું કટલો અભ્યાસ કરું છું તે બતાવી
આપવાને તત્પર છું. જાઓ, તમે મારા પિતાજીને જાણા
વો કે બસ કાલ ને કાલેજ હું અહિંથી આપણા કુળ
ગોરને ત્યાં ઉજ્જેણ નગરીમાં ભણવાને જવાના છું, મા
ટે બનતી સામગ્રી તૈયાર કરીને મને જવામાં મદદ કરે.

જશોદા—શાબાશ છે મારા આગ્રહી છોકરા! આવોજ
આગ્રહ તું હમેશાં રાખીશતો આગળ જતાં તું દરેક
મહાભારત કામમાં વિજયવાન થઈશ. બેટા! તું તારે
સાવધાન થા. હું તારા પિતાજીને જાણ કરવાને જાઉં છું.

(બંને છુટાં પડે છે.)

પ્રવેશ ૩ નો.

નંદરાયનો એકાંત ચોરડો.

જશોદા—સ્વામિનાથ! તમને હું ચરણે નમું છું. મ
હારાજ આજ્ઞા આપોતો એક વાત નિવેદન કરવાને હું
આવેલી છું.

નંદરાય—કહો પ્રાણ પ્યારી! સુખેથી તમે વાત કરો.
શ્રવણ કરવાને તત્પર છું પ્રિયા!

જશોદા—પ્રાણનાથ! આપણો પુત્ર, કબળ ખડુ અઠક્યાળો છે એનો આપ જાણો છો. તે હવે પાકી વયનો થવા આવ્યો છે, એ પણ આપથી અજાણ્યું નથી. આટલી મોટી વયે ગામમાં અહિં તહિં રઝળતો ફરે, કબળા ટંટા કરીને રાંક લોકોની રાવ આપણે ત્યાં સાવે એ ઠીક નહિં. એની વય હવે વિદ્યાભ્યાસ કરે એ વડી થઈ છે. એવડા છોકરાઓનો આજ કેટલું ભણી ભણીને ખખડદાર થયા છે. એ સઘળું આપથી લવલેશ અજાણ્યું નથી, તો હવે એને આપણે વિદ્યાભ્યાસ પાછળ વળગાડી દઈએ તો સઘળાં તોફાન પડતાં મેલે. માટે એ સખંધી આપનો શો અભિપ્રાય છે, તે જાણવા ને હું આતુરમંદ એહરે અત્રે આવેલી છું.

નંદરાય—પ્રિયા! તારો કહેવાનો ભાવાર્થ આગળથી જ હું સમજી ગયો છું. પોતાના પુત્રના ભલાને માટે તેને ખનતી કેળવણી આપવી એ યથા યોગ્ય છે, પણ આપણો કબળ ક્યાં ભણે એનો છે? તું એના ચરિત્ર નથી જાણતી? ઘુળ ઉપર લીંપણ કરવા સરખી તું વાત કરે છે. એને તો વાંદરાં, માંકડાંનો સાથે વન પગડામાં રખડવાનું ખડુ ગમે છે. વગી આપણે આહીરને તે ભણવા ગણવાનું શું કામ છે? એના નશીબમાં હશે એમ થશે. આપણી ગાયોના વ્રંદ ચરાવતો ફરશે ને પોતાના દડાડા તે ઉાર લેશે. માટે પ્રિયા! એને ભણાવવાની વાત હવે પડતી મેલેતો સારું.

જશોદા—પ્રિય પ્રાણનાથ! કુમળું વૃક્ષ જેમ વાળીએ તેમ વળે, એ કહેવત આપ યાદ કરો. કબળ ગમે એવો તોફાની છે, પણ આગ્રહિ છે. હમણા મારી પાસે ભણવાને

અને વળી તે ક્યાં? અહિં નહિં પણ ઉજ્જૈણમાં આ
પણા ગુરૂને ત્યાં લાણવા જવાને એ કપ્પુમ્મ થયોછે. માટે
એની શુભ ઇચ્છાને ઉત્તેજન આપીને આપે સંભાળથી
ઉજ્જૈણ મોકલવો જોઈએ. આપણે લાણાવવો છે તે
કાંઈ રળીખાવાને માટે નહિં પણ તેના અંતઃકરણના
સુધાગ સારૂંજ ક્ષણ જેમ તમને વ્હાલો છે. તેમ મને
પણ છેક અવાલો નથી; પરંતુ તેનું રૂકુંતો આપણે તા-
કવુંજ જોઈએ. આપ જ્ઞાનીછો એટલે મારે વધારે શું
કહેવું?

નંદરાય-પ્રાણુ પ્યારી! જેમ તારી ઇચ્છા. તારી ઇ-
ચ્છા ખરી છે તેતો હું જાણુંજહું, પણ આપણો એક
નો એક પુત્ર આપણી આંખ આગળથી દુર થાય એ
મને ગમતી વાત નથી; પણ તેના ભલને સારૂં આપ-
ણે ગફલત કરીએ તો મુર્ખમાં ખપીએ. તેથી તારૂં કહે-
ણ માનીને કાલે હું તેને ગુરૂજીને ત્યાં મુકવા જવાની
તૈયારી કરુંજહું. કેમ પ્રિયા.

જશોદા-હા. પ્રાણનાથ! હું હવે ખુશી થાઉંજહું. હું
પણ આપણા પ્રીય પુત્રને મોકલવાની સામગ્રી સાવધ
કરુંજહું આપ પણ પધારો. (ખંને જાય છે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ ગોકુળની લાગોળ

ક્ષણ-પિતાજી! હવે જવાની કેટલીવાર છે? હુંતો તૈ
યાર થઈને આવ્યોજહું હવે આપના વિલખે વિલખજે;
નંદરાય-એલા! જો! આ વાહન તૈયાર થઈને આવ્યું

હે તેમાં બેસીએ એટલીજ વારછે, પણ બેટા! ને પેતાં તારાં માણ! તને ભેટવાને આવે છે, તેમને ભેટીલે.

કબળુ—માણ! આપનો હું આશિર્વાદ માગું છું કે થોડા વખતમાં ગુરૂજને ત્યાંથી મન કામના પરિપૂર્ણ કરી ને ક્ષેત્ર કુશળ અને આવી પહોંચું.

જશોદા—દીકરા! તારી આશા ઈશ્વર પુરી કરો, એવી મારી આશિષ છે. બેટા! તું મારા હૈયાનો હારણું. તને વિલો મેલતાં મારી છાતી ચાલતી નથી, પણ શું કરે? તારા પરમસ્વાર્થ સારું હું આ માર્ગ પકડું છું કે તેમ કરતાં પણ તારી અટક્યાળી ચાલ સુધરે છે? દીકરા! શું પાછો હવે મને ક્યારે મળીશ? તારા વિચારો કરીને એક દીવસ વર્ષ સરખો થઈ લાગશે. તારો વિચાર મારા થી સહન નહિં થાય. તારાથી મારું ઘર ભસ્મ ભસ્મ બાસતું હતું, પણ આજે તારા વગર મને ખાવા ધામે. દીકરા! તારું મલપતું મુખકું હું હવે ક્યારે જોવા પામીશદ વેહેલો વેહેલો પધારજે, મારા લાડકવાય! લાલા (છાતીએ ચાંપીને હર્ષથી ભેટ છે.)

કબળુ—માતાણ! તમે શોચ ન કરો. હું કાંઈ દુર દેશાવર જતો નથી, ને જાણું ત્યાંથી તમારે પ્રતાપે વેહલો આવીને તમને વેહેલો ભેટીશ. તમેજ મને સારી સલાહ આપીને સારે રસ્તે ચલાવ્યો, ને તમેજ પાછા હિમત હારી જઈને મારી હીંમત હરોછો? વળો “માતાણ! હવે પુરમાં પાછાં વળો” મારે અને પિતાજને અમુર થાય છે. તમે અને આ સઘળાં પુરવાસીઓ પૂરમાં પમારો એટલે અમે માર્ગે પડીએ.

પુરવાસીઓ—જશોદાણ! તમારા કબળુજન

તમારા કરતાં અમને વધારે ખોટું લાગે છે. આપણા આખા ગોકુળને માથે કબજુ છવરૂપ ઢાંકજુ છે. તેમના ગયાથી અમે અત્યંત દીલગીર છીએ. અમારાં બાળગોપાળને એમના વગર જરા પણ નહિં વિશ્રાંતી થાય.

અમે તમારા પ્રિય પૂત્રને જોઈને અમારી આંખો ઠારતા, પણ જ્યારે વિદ્યાભ્યાસ કરવાને સારૂ તેઓ અમારી નજરેથી દુર જાય છે, ત્યારે વળી મન વાળીએ છીએ કે પ્રીય કબજુ થોડી મુદતમાં આવીને ત્રિચોગાસી શાંત કરશે. પ્રીય કબજુ તમે તમારા જીવનું જતન કરજો ને ત્વરીત તમારા પ્રીય જનને ભેટવાને ગોકુળીઆમાં આવજો એવું અમે આહીએ છીએ.

કબજુ—પ્રિય પુરવાસીઓ! તમારી પરમ પ્રિતીને માટે તમારો પાડ માનું છું. હવે તમે મને આજ્ઞા આપો તોહું અને પિતૃ સિધાવીએ.

નંદરાય—ખરું છે. અમને વિલંબ થાય છે. તમે સઘળાંજનો પુરભાણી પધારો તો અમે પંથે પળિએ.

જશોદા—મેઠા! વેડેલો આવજો. જવાનું કહેતાં મારી જીભ ઉપડતી નથી. ઇશ્વર તારૂં રક્ષણ કરજો.

પુરવાસીઓ—અમારા જીવન આધાર! જુદાઈ દરદના જવરથી અમને જપ નહિં વળે. માટે સત્ત્વર શાંતી કરવાને ક્ષેમ કુશળ અત્રે પધારશો એવી અમારી આતુરતા છે.

કબજુ—માતાજી! તમારે મારી કશી ફીકર ચિંતા કરવીજ નહિં. મારા પ્રિય પુરવાસિઓ! તમારી પરમ પ્રિતિનાણો હું પરમાનંદ પામું છું. હું તમારી આંખ કાળમાં આવીને ઉભો રહીશ, એ સત્ય

કરીને માનજો (સઘળાં આંસુ ભરી આંખે મળી ભેટી
ને જુદાં પડે છે. શ્રીકૃષ્ણ અને નંદરાય ઉજ્જૈણનો રસ્તો
આસે છે.

— ❧ ૦૦ ❧ —

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ ઉજ્જૈણ નગરીનો રાજ્ય માર્ગ.

“ક્યારાતો તુમશી તાણા તગતગે, હુંકે પને પોતિયાં,
નેવેતો લટકે વગી વળગણી, ઘોઈ ધર્યાં ઘોતિયાં;
દીસે દર્ભ જુડી રૂડી શિવ તણા, દરીપણે પાસ છે,
જો એંધાણ થકીજ જાણ ઉગમાં, વિમો તણા વાસ છે?
નંદરાય—(ચાલતાં ચાલતાં સ્વગત) આતો વાણી,
આવાક દિસે છે. ઊંચી ઊંચી જોસરીઓને ચાકળા
ચંદરવાથી શોભિતાં જાણાતાં આ મોઢાં સુંદર ગ્રહો વ
ણીક વગર કેના હોય? વાંકી ચુકી ગલીઓ પસાર કર
તાં કરતાં પહોર દિવસ ચડ્યો. પણ વિમની વસ્તિનાં
ચિન્હ હજી વરતાતાં નથી જો આશ્ચર્ય કારક વાત છે!
લોકો કહે છે કે આ ઉજ્જૈણ નગરીની ઉત્તર દિશાના
વિશાળ પુરામાં પવિત્ર ઋષિઓના આશ્રમો છે, તે સ્થ
ળ હવે કેટલું દુર હશે? શિ? શહેરની બાંધણીને છટા?
દરેક વર્ણના દરેક મ્હોલાને ગલિઓથી લોકોના સમુદા
ય કેવા ભિન્ન ભિન્ન રંગ પકડી રહ્યાં છે તે જોવા જ
ગ છે. ઊંજળી વસ્તીના આચાર વિચાર કાંઈ ”

રહે છે? આ રસ્તો પુર બહાર ત્રણિઓના આશ્રમે ત
રક્ષ જવાનો હશેતો! ખચીત એમજ. ત્યારે આ સામે
ના સુંદર અને શાંત આશ્રમે તો પવિત્ર વિમેનાંજ
હશેને? આ વિશાળ ઘટાંવાળાં વૃક્ષોની શિતળ છાંયાતળે
તેમની નિયાં છાપરાંની પાણુ સ્વચ્છ પર્ણિકુટિઓ” કેવો
બહાર આપે છે? તેનાં છાપરાંપર નળિયાંને બઢેલે વન
માં નિવજેલાં વિવિધ પ્રકારના સુકાં ઘાસ તરૂઓના
પાતરાંને છાજથી ઘટપડ કરેલાં દેખાય છે. જેની અંદર
ઉનાળાના ઉગ્ર તાપવાળાં સવિતાના કિરણો પ્રવેશકરી પિડ
તાં નથી. તેમ શિતકાળની શિતળ ઋતુમાં સિલકાર કરતો
શિતળ પવન પ્રવેશ કરીને હાડ ધ્રુજાવતો નથી. વા આ
તુર માસમાં પડતા મુશળ ધારના માર માર કરતા
વરસાદથી પાણીનું ટિપું પાણુ પડવાનો તેમાં ભય રહેતો
નથી. એવી “પર્ણિકુટિઓમાં વસનારા વિમેને ધૂન્ય છે.!

આ ઉજ્જેણની આકાશે અડેલી ધનવાન લોકોની
હવેલીઓ ને સાત સાત માળની મેડીઓ કરતાંતો મને
આ શાંત પર્ણિકુટીઓ વધારે પસંદ પડે છે. મોટી મોટી
મેડીઓને હવેલીઓના હજારમાં કુટુંબ કળહ ને સંસાર
ના સંતાપ કારક કંકાર કુથલા થયા કરે છે, ત્યારે
આ વિશાળ પવિત્ર ઋષિઓની ‘પર્ણિકુટીઓ’માં વિમ
ળ વેદનાં વ્યાખ્યાનો, અધ્યનો, ઇશ્વરને સીવનો અહો
નિશ ગંગિર સુરથી ગવાય છે. ગામની વસ્તીની ગડબ
ડમાં એકાગ્રહ મનોવૃત્તી રહેતી નથી. એવીજ અડચણ
થી પવિત્ર ઋષીઓ તપોવન, પર્વત, અથવા ગિરીગુફામાં
કે નિરમળ નદિ જેવાં શાંત સ્થળોમાંજ વસવાનું ઘટિત
છે, તે વાસ્તવિક છે. આવાં શાંતિ સ્થળોમાં સ્થિ

૨ રહેવાથી વસનારનું મન સદાય શાંત અને સ્વચ્છ ર
હ છે. તેના મનોવિકાર વિકાર રહીત થાય છે તથા અ
હો રાત્રિ તેના આત્મા અવિનાશી પ્રભુની સગ્નીમાં
એકત્ર થઈ પરમાનંદ પામે છે.

એમના આશ્રમમાં આવેલાં અગ્નિ હોત્રમાં અપા
તી આહુતીઓને સીધે ઉત્પન્ન થયેલો આ ધૂમ્ર આકા
શ માર્ગે જતાં વેગળેથી કેવો વરતાય છે? આ ઋષિપ
ત્નીઓએ તેમના આંગણામાં અલૌકીક વિચીત્ર આકા
રના સાથીઆ કેવા પુરેલા છે! આ અતિ પવિત્ર
રૂષિઓએ નિત્ય કામમાં આવે એવાં વાસણને ખદસે
વાપરવાને, પત્રાળી કરવાને; પોત પોતાના આંગણામાં
આ નિચાં પગ્ગ મોટા ફાફડા સરખાં પાંદડાવાળાં ઘટા
દાર ખાખરાનાં વૃક્ષો કેવાં વાવેલાં છે? આ તકે તેને
કેસરીઆ રંગના કેશુડાં કેવાં આવેલાં છે? વાહ! આ
તો તુલશીનું વનનું વન ઊગેલું છે ને? આતો શિવને
અતિ વહાલાં એવાં ધંતુરાના તથા ખોલીપત્રના છોડની
સીલી કુન્ડલતા સરખી ઘાડી—ઝાડી દખાય છે ને?
આ ઋષિ, બાળ બાળકીઓ આંગણામાં આવેલી પુષ્પ
વાટિકાઓમાંથી નાના પ્રકારનાં પુષ્પ, ખોલિ પત્રને તુલ
સી આદી દેવને ચઢાવવાનાં ફુલ ફળો વીણે છે તથા
પુજ્જની સામગ્રિ સાવધાન કરે છે. આ ઋષિઓના આં
ગણામાં જાણાય છે તેતો બબ્બ ગોળાના અંબાર હ
શે. નિમળ ગંગોદકથી નાહી ઘાઈને પવિત્ર થયેલા
પ્રતાપી ઋષીઓએ પોતાના પળાળવાના પંચીઆને પે
હેરવાના પિતાંબર વળગાણીએ તડકામાં કેવાં સુકવેલાં છે?
આ ઉઘાડે અંગે ઉજળાં પીતાંબર પેહેરીને ગળાંમાં ર

દ્રાક્ષ ધારણ કરેલી છે, એવા પવિત્ર ઋષિઓ સવિતા નારાયણને કેવો અર્ધ આપે છે? કોઈ કોઈતો વગિ વિ વિધ પ્રકારનાં પટ્ટા પઠીવાળાં મૃગચમ્બરનાં આસની આં ઉપર આસન વાળીને તથા આખે અંગેમબ્ધ ધારણ કરીને વડાઆડંબર ને એક ધ્યાનવડે ગાયત્રી આદી ક્રિયા કર્મ કરવામાં કેવા મશગુલ છે? આ ઋષિપત્નીઓ, વિ ભોડીક રંગના વદ્ધકલ પેહરીને પોતપોતાના પતિની સે વામાં કેવી તત્પર એક પગે હાજર ઉભી છે? ધન્ય છે એવી પતિદેવતા ઋષિપત્નીઓને!

કબળ-પિતાજી! તમે વખાણોછો એવા મહાપુન્ય શાં દિપન ઋષિનો આશ્રમ અદ્વિતી હવે કેટલો વેગળે હશે?

નંદરાય-પ્રિયપુત્ર! તું જરા એક લક્ષથી શ્રવણ કર આ જે વેદ દ્વનનીનો પવિત્ર શબ્દ ઘોષ થાય છે, તે જ સર્વ શાસ્ત્રમાં શ્રેષ્ઠ એવા શાંદિપનિઋષિનો આશ્રમ છે. જો પેલા મહાવ્રતમાં મચેલા મહાઋષિ, પવિત્ર આશ્રમ માં બેઠા બેઠા સંતોન સમાન પોતાના શિષ્યોને વૈભવ્ય ન કરાવે છે. હો! પુત્ર! દેહ દમન કરવામાં અને વેદ વિગરે વીવીધ પ્રકારની વિદ્યામાં વિજ્ય પામેલા એ મહાઋષિનું શરીર અતિશ્રમને લીધે હવે કૃષ્ણ થઈ ગયું છે. એ મહાપવિત્રને પુન્ય ઋષિએ, એમની જીભાગ્રે સરસ્વતિ દેવી નિરંતર વસ્યા કરેછે. આ કાળમાં એમ ના સરખા પવિત્રને પ્રતાપવાન નિમ્ન બીજ કોઈએ, એ વું મારા જ્ઞાણવામાં નથી. પ્રિય કબળ! જો! હવે આ શ્રમ અતિ પાસે આંચો, જરા વેગથી ચાલ જોઈજો.

પ્રવેશ ૨ જો.

શાંદીપતિ કપિના આશ્રમ.

નંદરાય—કપિરાજ! આપને હું નમન કરું છું.

કપિ—અહોહો! કોણ! એ નંદરાય કે? ધન્ય દહાડો, ધન્યઘડિ કે તમારાં પવિત્ર પગલાં અમારા આશ્રમમાં આજે થયાં. નંદરાય! આવો બેસો. તમે આજ ઘણું વર્ષે ક્યાંથી ભુજા પડ્યા. સુખીઆ તો છો?

નંદરાય—મહારાજ! આપના પુણ્ય પ્રતાપથી મારું સઃ કુટુંબ દૈગ્ધકુશળછે. આ મારા પ્રિય પુત્ર ક્રણુને આપની પાસે વિદ્યાભ્યાસ કરાવવા સારું સોંપવાને હું આવેતો છું. માટે તેને સર્વ કળામાં પ્રવિણ કરશો તો આપના ઘણા આશિંગણ થઈ રહીશ.

કપિ—નંદજી! તમને અને તમારા કુટુંબને ધન્ય છે કે તમે વિપ્રોના વિવેક પુર્વક આદર સત્કાર કરવામાં કુશળછો. નંદજી! તમારા પુત્રની તમારે કરી ફીકર ચિંતા ન કરવી. તેને હું થોડા અવધમાં સર્વ શાસ્ત્રમાં શ્રેષ્ઠ કરીને તમારે ઘર મોકલી દઈશ. પ્રિય ક્રણુ! આવ, અહિંઆં બેસ.

નંદરાય પુત્ર ક્રણુ! આ વેદાભ્યાસને લીધે તથા દહુદનન કરવાને લીધે વિખ્યાતી પામેલા એવા આ નંદરૂપ મહાકપીરાજને તું સાબટાંગ દંડવત કર.

ક્રણુ—મહારાજ! આપને હું મેં પલજિ પુર્વક પ્રણામ કરું છું.

કપિ—ધન્ય છે તને અને તારા પિતાજીને વત્સ તું હજી બાળક છું પણ વિવેકવાનને જ્ઞાતા જણાય છે. નંદજી!

તમારો પુત્ર આગળ જતાં પૃથિને વિષે પ્રાકૃતિ થઈને પ્રખ્યાતિ પામશે એવો મારો આશિર્વાદ છે. એના અંગના આવભાવ ને ચિન્હ પણ મને ઘણાજ ચમત્કારી દિસે છે.

નંદરાય--મહારાજ! એ સવળું આપના પુણ્યપ્રતાપે કરીને સારું થશે. હું તો આપનો ચરાણરજ શો વકાળું. હું નિરંતર આપનો કૃપા દ્રષ્ટિ ચાહું છું. મહારાજ! મારે એટલીજ અભિલાષા છે કે અદ્વૈતકાળમાં મારો બહાલો પુત્ર વિદ્યાભ્યાસ કરીને મને મળે. એ હજી બાળક છે. એ જો તાઠ, તડકો દાંઠો નથી. એણે આજસુધીમાં ઘર બહાર પગલું મુક્યું નથી. એણે કોઈ દહાડે શરીરે શ્રમ બેઠીને શ્રમ ભરેલું કાર્ય કીધું નથી. એ મારાં નેત્રોનું નુર અને શરીરનો શાણગાર છે. એ આજસુધી ખાઈપી ને ખેલ્યા છે. એની હજી બાળક બુદ્ધિ છે. મહારાજ! એ ને એકલો મુકતાં મારો જીવ ચાલતો નથી, પણ તમે મારા પિતા સમાન છે, તેથી મહારાજ! એને એકે વાતે એાછું લાગવા દેશો નહિ. એને આપના પુત્રની પેઠે સંભાળી જ્ઞાન માર્ગ આપશો, એવી મારી અભિવંદના છે.

ઋષિ--નંદરાય! તમે એ શું બે દયા! તમારા કરતાં કહ્યું મને અતિ બહાલો છે. તેના સંબંધી કરા પ્રકારની મિથ્યા ચીંતા તમે કરશો નહિ. એને અકિ એકે પ્રકારનું એાછું લાગવાનો સંભવ તમારે મુદત રાખવોજ નહિ. ખુશીથી ખાશે, પીશે ને ઘડિ બે ઘડિ બીજા શિષ્યોની પેઠે વિદ્યાભ્યાસ કરશે. આ પણ તમારુંજ ઘર છે.

નંદરાય--ગુરુજી! આપનો ઘણો આભાર થયો. મહા

રાજા! હવે હું આપને મારો લાડકવાયો લાલ સોંપીને
ગોકુળ જવાની આજ્ઞા મારુ છું. પુત્ર ક્રમશઃ! તું તારા--ગુરુની
આજ્ઞા પ્રમાણે તેમના સેવામાં તત્પર રહેજે.

ઋષિ--નંદજી! તમે જે દિવસ આ આશ્રમમાં રહીને
પાવન કરો તો હું પરમ પ્રસન્ન થઈશ.

નંદરાય--માહારાજા! આપે જે અત્યંત પ્રેમથી મને
આગ્રહ કર્યો તેથીજ આપની પ્રિતિ સ્વીકારું છું, પણ
અહુરુણ સત્તર જવાના સખખથી ગમન કરવું ઘટિત છે.

ઋષિ--રાયજી! સુખે સિધાવો. બાળગોપાળને મારો
આશિર્વાદ કહેજે ને વળી કોઈવાર દર્શનનો લાભ પણ
દેજે.

ક્રમશઃ-પિતાજી! તમે મારી ઝંખના કરશો નહીં.
સુખેથી ગુરુ પાસે રહીશ ને વિદ્યાભ્યાસ કરીશ. મારાં
માતૃશ્રીને મારો સુખ શાતા કહેજે.

નંદરાય--વારુપુત્ર! પરમાત્મા તારો જય કરો. હવે હું
જાઉં છું (જાય છે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

(શાંદીપની ઋષિની પાઠશાળા.)

નહાની મોટી વયના નિમ્નવિદ્યાર્થીઓ પલોંડીવાળીને
હારાદાર બેઠા છે. બેઠામાં પાઠી, ખડીઓ, લઈને વ
તાર્ણાં ને કલમવતી મુગાક્ષરો ને કોઈ વળી બારાક્ષ
રી ઘુટે છે. કોઈ લાયકવયના વિદ્યાર્થીઓ, વેદની દ્વનિ
કરી રહ્યા છે, તો કોઈ વળી નીતિના શિક્ષણીય શ્લોકો
કો પાઠ કરતા લાંબા રાગે લગ્નકારે છે. કોઈ અંદરે શિ

ખતાં બાળકો લાકડાંની પાટીપર ધુળના ઝીકાળો નાંખીને રંગીત વતણાંવતી ચાંક લખે છે. શાંદીપની ઋષિ આખરાના પત્રાળાં કરતા એક ઊંચા આસન પર બેઠા છે. કેટલીક મોટી વયના વિદ્યાર્થીઓ, નદી પરથી સ્નાન સંધ્યા કરી આવીને સ્વયંપાકમાં પ્રવેશ કરે છે. કેટલાકના હાથમાં પવિત્ર મૃતિકા અને દર્ભ રહેલા છે અને બીજા કેટલાક વિદ્યાર્થી જેના ખભા પર પોત પોતાનાં અને ગુરૂપત્નીનાં ધૈર્યનાં વસ્ત્રો નાંખેલાં છે તથા માથાપર પાણીથી ભરેલાં ધાતુપાત્ર રહેલાં છે એવી રીતે આવીને સહુ સહુને કામે વળગે છે.

(થોડીવાર)

શાંદીપની—પુત્રો ! મારે અદ્ય કાળમાં યજ્ઞમાનમાં ફરવાને માટે જવાનું છે, માટે જેને કાંઈ પુછવાનું હોય તે પુછી જાઓ. ક્યાં ગયો ભાનુદત્ત ! આવ્ય, અહીં આવી ને તારો પાઠ બોલીજા જોઈએ !

ભાનુદત્ત—હા, મહારાજ ? આ આવ્યો (ગુરૂ પાસે આવીને નીચેના શ્લોક બોલે છે,

જઙ્ઘ્વિંદુ નિપાતેનક્તગશઃ પૂર્યતે ઘટઃ

સહેતુઃ સર્વવિધાનાં ધર્મસ્યચ ધનસ્યચ. કહેતાં

ટીપે ટીપે ઘડો ભરાય છે, ને થોડે થોડે વિદ્યલ્લાસ કરતાં પુર્ણ વિદ્યા થાય છે. તેમજ ધર્મ તથા ધનનું પણ જાણવું.

શાંદીપની—યથાર્થ છે. શિવદત્ત, આવ્ય હવે.

શિવદત્ત—આવ્યો મહારાજ! મેંતો મારો શ્લોક
ક્યારનાય ગોખી લીધોછે.

ન કુકુટો ગચ્છતિ હંસલીલયા ,
ન વાયસો ગર્જતિ કોકિલા સ્વરં ;
યવાઃ પ્રકીર્ણી ન ભવંતિ શાલિનો ,

તથા હિ નીચઃ પ્રકૃતિનં મુંચતિ . એટલે

કુકુટો કોઈ દહાડો હંશની ચાલ ચાલી શકતો નથી.
કાગડો કોકીલા જેવો સ્વર કાઢી શકતો નથી, જવના
ખીજ વાવેલા છોડને ડાંગર નિપજતી નથી.

તથાહિ નીચં પ્રકૃતિનં મુંચતિ કહેતાં, તેવી રી
તે નિચ (કુગડીણ) માણસ પોતાની પૃથ્વી છોડી શક
તો નથી.

શાંદોપતી—ખરાખર સમજ્યો-પુત્ર! મનુષ્ય પોતાના
જાતી સ્વભાવ મુકી શકતો નથી. પછી તે ગમે તેવી
સગતમાં ઉછરેલો હોય, પણતે પોતાની જાત પર જવા
નો. મહત્ પુરૂષો પડતીમાં પણ મહતાઈના ગુણ મુક
તાં નથીને નિચ માણસો ચઢતિ ---પડતીમાં પણ પોતા
નો ભાવ ભજવેછે. એવા નિચ પુરૂષોથી પરોપકાર થ
વો ઘણો કઠણુછે. હવે આવ્ય સુદામા! આવીને તારા
પાઠ તુ સમજી લે જોઈએ.

સુદામા—આજા મહારાજ! (આવીને આ પ્રમાણે
છાવેછે.)

ગુણદોષાયંતે સુદનવદને દુર્જન મુખે ;
 ગુણાયંતેદોષા, દ્રવ્યમાપિગતં વિસ્મય પદે ;
 મહાન્મેઘઃક્ષારં પિંબતિમધુરં વારિ કુરુતે ;
 ફણીપીત્વાક્ષરિં વમતિ ગરલંદુઃસહતરં .

અર્થ—સજ્જન માણસને અવગુણ કયો હોયતો પણ તેનો તે ઉચ્ચાર ન કરતાં ગુણના રૂપમાં બહાર કાઢેછે અને દુર્જનને ગુણ કયો હોયતો પણ તે દોષ રૂપી ગણેછે. આ બે પદા વિસ્મય પમાડેછે. જેમ સમુદ્ર નું ખાડું પાણી મેઘના મુખમાં જઈને મધુર થઈ પડેછે, અને સર્પને મધુર દુધ પાચું હોય તો પણ તેનું વિષ થઈ જાયછે.

શાંદિપની—યથાર્થ—સુદામાજી, યથાર્થ મતલબછે. હું મેશાં સજ્જન પુરૂષો અવગુણ ઉપર ગુણ કરેછે અને દુર્જન મનુષ્ય ગુણપર અવગુણ કરેછે. સુખડને સળ ગાવનાર માણસનેજ સુખડ સુવાસ આપેછે, આંખાને પથર મારનારનેજ આંખો ફળ આપેછે, પણ દુર્જન મનુષ્યના લક્ષણ જુદાં છે, સર્પને દુધ પાચું હોય પણ તે દુધ પાનારનેજ ડંખ મારેછે અને રોમ રોમ વિષ ફેલાયાથી તે મનુષ્ય મર્ણાધીન થાયછે. એવું જાણીને સજ્જન પુરૂષોનોજ સંગ કરવો અને દુર્જનનો ત્યાગ કરવો એ જ્ઞાનિ લોકોનો ધર્મછે.

અથવા દેવદત્ત, એરો આવ્યો. ક્યારનાય ઝોખ્યા કરે છે પણ તારો પાર ન આવ્યો બોલ જોઈએ.

દેવદત્ત—(થર થરતે પગે અશુદ્ધ શ્લોક ગોળિછે)

વ્યથા મૃત્યુ ઢંતક

શાંદીપતી—અલ્યા દેવદત્ત! હજી પણ તુ શુદ્ધ ઉચ્ચાર કરતાં ન શિખ્યો કે? વ્યથા મૃત્યુઢંતક નહીં પણ યથા મૃત્યુઢંત : જોઈએ.

દેવદત્ત— વૃથા મૃત્યુઢંતકર્તા કરીને

શાંદીપતી—અરે! મુખ્યા ! એમ નહીં પણ, યથા મૃત્યુઢંત : કર્તા કરીને યદ યચ્છાતે એવ માત્ર કૃતં કર્મ માનવઃ પ્રતિપદ્યતે- એનો અર્થ કર જોઈએ.

દેવદત્ત—મૃત્યુનો દંડ વૃથા કર્યોછે,—

શાંદીપતી—મુઠા! હજીતું મુખ્યજ રહ્યે રોજ રોજ કપાળ કુટાવેછે પણ કાંઈ અક્ષર જ્ઞાન ન આવ્યું. નહિં શિખ્યાને બદલે, શિખેલું-- જીતું પણ ભુત્તો જાણે. તને તે જ્ઞાન કયારે આવશે. હવે ધ્યાન રાખ્ય જો ભુલીશતો તારોવાત તું જાણે-

અર્થ—જેમ મટીના ગેળના કુંભાર કાંવે તેવે આકાર કરેછે, તેમ દરેક માણસ પોતાનું સારું નશીબ પોતાની જાતે મેળવેછે. મતલબ કે માણસને નીચો અથવા ઉંચી સ્થિતિમાં આવવું એ પોતાના ઊંધ્યેગ ઉપર આધાર રાખે સમજ્યો કે.

દેવદત્ત—હા, મહારાજ સમજ્યો.

શાંદીપતી—તું તારું કપાળ સમજ્યો? આ કનેથી સાં

ભાગીને પેલે કાને કાઢી નાખવું એ તારી બુરી દેવ છે. જા હવે એકાંતે જઈને તારો પાડ બરાબર ગે.ખાને તૈયાર કર. (દેવદત્ત જાય છે ન શ્રીકૃષ્ણ એક વીદ્યાર્થીની સાથે શાળામાં પ્રવેશ કરીને ગુરૂને નમે છે એ જોઈને)

શાંદીપતી—કલ્યાણ થાઓ. આવો બેસો ને જુઓ આ અમારી શાળા. કેમ તમને અહીં ગમશે કે?

કૃષ્ણ—હોયે, મહારાજ! હું ખુશીથી આ સ્થળે રહીશ. ગુરૂ! હું આ શાળા જોઈને બહુ બહુ પ્રસન્ન છું.

શાંદીપતી—હીક. સુદામાજી તમે અહીં આવો ઇજ્જતો,

સુદામા—ગુરૂ મહારાજ! શિષ્ય સેવામાં હાજર છે. જે આજ્ઞા હોયતે બજાવવાને તૈયાર છું.

શાંદીપતી—સુદામા! જે આ નંદરાયના પુત્ર શ્રી કૃષ્ણ છે. તેના પીતાજી આપણી શાળામાં વિદ્યાભ્યાસ કરાવવાને મુકી ગયાછે, તો આજથી તમારે તેનો પાશો અંહો નિશ રહીને વેદાભ્યાસ કરાવવો. સાથે જાણવું, સાથે સુવ્ર અને સાથે રહેવું તેને વિવિધ પ્રકારની સમજૂતી આપી સર્વ શાસ્ત્રમાંજ નિપુણ કરવાને ક્ષણ માત્ર પણ તેનાથી વિખુટા પડવું નહીં, કારણ તેઆ આપણા નવા ને ન્હાના વિદ્યાર્થી છે. માટે બનતી જે નાએ અદ્ય કાળમાં વિદ્યાભ્યાસ પુર્ણ કરાવવો એવી મારી ઇચ્છા છે કેમ સમજ્યો કે?

સુદામા—ગુરૂજી! આપની યોગ્ય આજ્ઞા હું આતંદ પુર્વક શિરપર ચડાવુ છું. કૃષ્ણને મારા બધું સમાન

સમજીને આપની કૃપા વડે, આજ્ઞાનુસાર ઉત્તમ વિદ્યા
બોધ આપીશ. હવે બીજી કાંઈ સુચના છે મ
હારાજ!

શાંદીપતી---ના સુદામાજી! તમે શ્રી કૃષ્ણને તેડીને
તમારા આસનપર જાઓ. પ્રિય કૃષ્ણ! જો આ સુદા
માજી આ શાળાની અંદર વડા અને વિદ્ય ન વિદ્યા
થી છે. એની આજ્ઞામાં રહીને વિદ્યાલ્યાસ આગળ વ
ધારવાનો પ્રયત્ન કરજે, ને તેની સાથે સલાહ સંપ
થીને વિવેક મર્યાદાથી વરતજે.

કૃષ્ણ---મહારાજ! આપના વિમળ વચનો મારા
અંતઃકરણમાં ગોખી રાખીને સુદામાજીની સત્તામાં ર
હી, મુંગે મ્હોડે મારા વિદ્યાલ્યાસ કરીશ.

શાંદીપતી---ડીક હવે તમે બન્ને જણા જાઓ આજ્ઞા
છે. (શ્રી કૃષ્ણ ને સુદામાજી પોતાના આસન પર
જાય છે.)

પ્રવેશ ૪થો.

[શાળામાં વિદ્યાલ્યાસ કરવાનો ઓરડો.]

સુદામાજી—પ્રિય કૃષ્ણ! જ્યુકે? શાળામાં કેટલા
કિશોર વયના બાળકો એક લક્ષ્યી વિદ્યાલ્યાસ કરે છે
તેમ તમારે પણ હવેથી વિદ્યાલ્યાસ કરવો પ
ડશે.—

કૃષ્ણ—ભાઈ સુદામા! હું પણ તેમની પેઠેજ અતિ
શ્રમને ખંત વડે મારો અલ્યાસ આગળ વધારીશ.
વિદ્યાલ્યાસ કરતાં હું પાછો પગ ભારું એવો નથી તો!

સુદામા—એતો ખરું પણ હવેથી તારે કેટલીક તરે હના નિયમ પાળવા પડશે. સહવારના પ્રકરમાં ઉડીને સ્નાન સંધ્યા આદિ નિત્ય કર્મ કરીને આ ઉજ્જેણ નગરીની અંદર ભિક્ષા માગવા જવું પડશે. ને તેમાંથી જે અન્ન મળશે તેનું એકવાર ભોજન કરવું પડશે. સ્વયંપાકને લગતી સઘળી સામગ્રી પણ શહેરમાંથીજ મેળવવી પડશે. આ પાશેની ક્ષીપ્રાનદીનું પાણી સ્વહસ્તે ભરી લાવીને નિત્ય કામમાં લેવું જોઈશે. જમી કરીને ખપોરે વિદ્યાભ્યાસ પાછળ એસવું તેછેક રાત્રીના દસ કલાક સુધી પછી નિદ્રા દેવીને વશ થવા સારૂં બોય પર વલ્કળ કે એકાદ સાદરીનો કકડો પાથરીને સુવું પડશે પાછલી ચાર ઘટીકા રાત્રી રહેશે એટલે અંગાસ્નાન કરવાને નિંદ્રામાંથી સચેત થઈ, નિત્ય કર્મમાં નિયમ મુજબ ચાલવાનો પરિશ્રમ વેઠવો પડશે કેમ લક્ષમાં આવ્યુંને!

કળણ—પ્રિયબધુ! એ સઘળું હું સારી રીતે સમજ્યો, પણ આજ સુધી મોંચે સુવાનો કે ભુખ્યાં રહેવાનો મારે મુદ્દલ મ્હાવરો નથી. મારાથી આખા દીવસમાં એકવાર ભોજન કેમ કરી શકાસે? હું આજ સુધી ગમે ત્યારે ગમે એ વખતે અઢાર પ્રકારનાં ભાવતાં ભોજન કરતો હતો. સુખ સજ્યાની અંદર આંખમાં ઊંચ ભરાતી એટલે તરતજ સુઈ જતોને રાત્રીને વિષે ઉબગ રા નામે હું કોઈવાર ઘડિમાત્ર પણ જાગ્યો નથીતો મારાથી પાછલી રાત્રીનું કેમ જગાશે! ગ્રીષ્મ ઋણમાં તો જાણે ઠીકજ, પણ સિદ્ધાર કરતી શિઆ

જાની શિતળ ઋતુમાં સહવારના પ્રહરમાં શિતળ પાણી એ મારાથો કેમ નહવાશે? મારો કોમળ દહ તાઢથી નહીં કમ કમે? હું કાઈ દહાડો ભિક્ષા માગવા ગયો નથી, તો મને માગતાં કેમ આવડશે? ને માગી ભીખીને લાવેલું સુકું પાકું અન્ન કેમ લાવશે; મિત્ર સુદામા, આ અડચણો મને ઊંચાટ સાગરમાં ઉછાળી નાખેછે.

સુદામા—બંધુ! તું એકે વાતનો ભય શોચ કરીશ નહીં હું તને દરેક વાતમાં બનતી સહાયતા અને સલાહ આપીશ.

કૃષ્ણ—મિત્ર! ત્યારે તો તારો હું કાઈ દિવસ આંભાર નહીં લુલું.

સુદામા—ભાઈ! હજીતુ વિદ્યાર્થીના ધર્મ કર્મથી માહિતગાર નથી. એક નિષ્ઠાથી ને એક લગ્નથી વિધ્યાભ્યાસ કરનારા વિદ્યાર્થીના ધર્મ મુજબ આપણે વર્તવું જોઈએ, અને એવી વરતાણુંકથી આપણી વિધ્યા વધે છે. બ્રહ્મચર્ય વ્રતપાળી, બ્રહ્મચારીની પેઠે ભિક્ષામાગીને વિદ્યાર્થીના ધર્મ પ્રમાણે રહેવું, એમાંજ વિધ્યાની કાર્ય સિદ્ધિ છે, એવું મહત્ પુરૂષોનું જોલવું છે. તારા સરખા નવા વિદ્યાર્થીને આવી રીતે વર્તતાં પ્રથમતો વિપત્તિ વરતારો પણ મહાવરો પડ્યા પછી એકે જાતની અડચણ નડશે નહીં, એ સત્ય માનજે. તારી પેઠે મને પણ પ્રથમ આવી ચિંતા થતી હતી, પણ દેવ પડ્યાથી હવે હું મારા નિત્ય કર્મો હાંશથી કરૂં છું. પ્રિય કૃષ્ણ ચાલ હમણાં ભિક્ષા માગવાનો સમય થયો છે, મા

ટે તું તૈયાર થઈને શહેરમાં જઈ હું પાણીને સાફ
ઉંડું પાણી કરીને તથા પુજીને લગતી સામગ્રી સાવધા
ન કરીને તારી પાછળ આવું છું.

કણ્ણ—ભાઈ હું જાઉં છું, પણ જતાં મારો પગ ઉ
પડતો નથી-

(લિક્ષા માગવાને માટે જાય છે)

પ્રવેશ ૫ મો.

ઉજ્જૈણ નગરીના એક મહેલો

(ગાનારાં ગાય છે.)

“૫૬”

દાદિન જનને દાન, દયાળુ, દાદિન જનને દાન;
દાન સમાન નથી દુનિઆમાં, સુખનું ઉંચું સ્થાન. દયાળુ (૮૬)
ટળવળતા જન આવે તેને, આપો નહિં અપમાન; (૨)
અમળા જનને અન આપીને, જરૂર બચાવો જન. દયાળુ ૧
હિક જનની આંતરડી ઠારી, કરો તનનું કલ્યાણ; [૨]
દિન જનને દુખિઆં દુખીને, મનગમતું દામાન. દયાળુ [૨]
અન અન કરતા અભિયાગતને, ધનવંતા દોધાન; (૨)
ધાન સમાન નથી ધરણીમાં, પુણ્ય વિશેષ પ્રમાણ. દયાળુ ૩
દયાન જેના દિલમાં દીસે, હલકો એ હેવાન; (૨)
જીવતા એ રાક્ષસ જેવાને, મળે ન જગમાં માન. દયાળુ ૪,

ભીખારી—એક પાશેર બાજરી સાફ મારો અને
મારાં, આ ટળવળતાં અવાચક બાળકોનો પ્રાણ જાય છે,
પણ આટલા સેંકડો લોકોમાંથી માઈના પુત્રને દયાનથી
આવતી. મારા મ્હોડાં આગળ શું આ ચાર નિર્દોષબા

જોકે ને મરતાં દૃષ્ટું? હે, અભાગીઆ જીવ! તેં પેલા
 ભવમાં શાં અધાર પાપ કર્યાં હશે? મારાં મુગાં બાળકો!
 ધિકાર છે, મને કે હું તમારો બાપ થયો! મારે ઘરઆ
 વીને તમે કાંઈ સુખ ભોગવ્યું નથી. સુખતો રહ્યું પણ
 સુકો રોટલોએ ખાવાના સાંસા વેઠ્યાછે. આ ધનવાન
 લોકો જે આપણી આસપાસ યોજે વળીને ઉભાંછે તે
 મને આપણી દયા આવતી નથી. તેઓતો કશી લાગ
 ãી વગર આપણા સામું ટગર ટગર જોયા કરેછે ને
 ઉલટી હાંશી કરેછે. ભાઈઓ! તમે અમારી હાલતપરનહ
 શો! અમે કાંઈ પ્રભુનો કે તમારો ગુનોહ કર્યો નથી.
 અમે ગરીબ છીએ એટલે તમને અમારી હાલતપરધીકાર
 છુટેછે, પણ તમારે ઈયાદરાખવું કેગરીબાઇએ કાંઈગુનોનથી
 હું પણ એક વાર ગાડી ઘોડે બેસી; વાડીવજીનીસુ
 ખ સાહેબી ભોગવનાર બાગ્યશાળી નર હતો! આ કં
 ગાળ હાથે પૈસા વેરવામાં કાંઈ પણ કચાશ રાખી નથી
 પરંતુ એ સારે રસ્તે નહીં પણ અધમ રસ્તેજ, ને તે
 થી આ કરણીનાં ફળ હું મારી નજરે જોઉંછું. કરણી
 એવી પાર ઉતરણી એ યથાર્થછે પણ આ પશુઓએ
 શો અપરાધ કર્યો હશે, તેની મને ગમ નથી પડતી.
 ભાઈઓ! તમે દુધ ચેખા ને સાકર જમેાછો, એટલે ગ
 રીબ લોકોની પીડા અંતઃ કરણમાં કેમ ઉતરે? તમે અ
 મારાં સરખાં ગરીબ લોકોની સાથે બોલવા ચાલવામાં
 અને કાંઈ પણ સબંધ રાખવામાં શરમ રાખોછો, પણ
 એ મનુષ્યધર્મથી ઊલટુછે. એ ચાલ ઘટિત નથી.
 “અન્ન સમાન જીવ” પુમેક્ત નથી શ્રીમતો! તમારી

રજ કેમ બળવતા નથી. ભાઈઓ! અમારી આંતરડીને આર્શિવાદ લેવાને કેમ ઇચ્છતા નથી, એક પૈશાના સેવ મરમરા કોઈ પરમેશ્વરને લાલ અપાવો કે આ મારાં કકળતાં છોકરાંઓને ખવરાવી. પાણી પાઈને સંતોષું અરેરે! ત્યારે શું કોઈને અમારી દયા નથી આવતી? હે ઇશ્વર! હવે હું શું કરું? કોઈ ઇશ્વરને લાલ. નથી [સજળ નેત્રે રડે છે.]

પુરુષ ૧લો—જેયું આ ધુતારાનું ધુર્ત પાણું! રાત્રીના યાજ્ઞ સરખી કાયા છે, પાણુ શરીરે પરશેવો વાળીને મહેનત મજૂરી કરતાં ટાઢચઢે, ને આવીરીતે લોકોને ઠગાને હરામનુ ખાવાની હાંશ રાખે છે. એવા હરામ ખાઝીઓને ઉત્તેજન આપવાથી દશમાં ઉગ્રટી હરાખી વધે છે, માટે એ વે ક ઠેકાણે પાઈ આપવી એ ખારી ભાંયમાં દાટવા બરાબર છે.

પુરુષ ૨જો—ભાઈ તમે ખરું કહો છો! આવા ધીંગાધ ડબા માણસને પૈશા પૈશા આપીએ તેને બદલે પૈસા એકઠા કરીને ખોડાં ઢોરમાં બકરાંને દુધ પાયુ હોયતો કેટલું પુણ્ય થાય! માણસતો એક બે ઠેકાણેયી માગી ભીખીને પાણુ ખાસે, પાણુ ખોડાં ઢોરને અવાચક પ્રાણીઓ ક્યા અને કેની આગળ હાથ ઓડવા જશે. મારા મત પ્રમાણે તો ખોડાં ઢોરને કે પારેવાને પાંચ રૂપિયા ખવરાવવા એ વધારે પુણ્ય ભરેલું છે.

પુરુષ ૩જો—અરે! આવા કસાઈને તે કોણ આપે આતો કોઈ કોળી અથવા વાઘરો જાણાય છે! કદાચ આ પાણુ એને ખાવા પીવાનું અપાવીએ અને આપણું જ

અન્ન ખાઈને તે બીજે દિવસે વગડામાં પણ પંખિમાં
રવાને દાડી જાયતો એ હત્યા આપણે માથે રહેલે છે.
એવી પીડા હાથે કરીને તે કાણ મુરખો તે. બોડાં ઢોર
સમાન બીજું એકે પુણ્ય નથી. મદાનમત માણસનેખ
વરાવવામાં શું ધુજનું પુણ્ય છે? આના કરતાં કુતરાંને બે
પાક્ષીના રોટલા નાંખ્યા હોયતો કેટલું પુણ્ય થાય?

પુરુષ ૪થો—જુઓ તો ખરા' આ ધુતારાના ઢોંગતો
કોઈ જુઓ! એને પરમેશ્વરે છતાં હાથ પગ આપ્યા છે
ને શાસાડ મહેનત મજૂરી કરીને રળી ખાતો નથી.
“વેટ કરાવે બેઠા” પેટને માટે વેઠ કરતાં શાંની શરમ લાગે
છે? બેઠા બેઠાં ખાવુંતો બધાયને ગમે છે પણ ઉદ્યમ
વિના એક રાત્રી બહામ કાણ આપે છે? એક પાઈ ક્યાં
થી નીપજે છે, તેની તેને ક્યાં ખમર છે? સારો દહાડો સ
વાશેર ધુજ પેટમાં જાય છે, ત્યારે બેઆના કમાઈએછીએ.
મજૂતનું કોઈ ખાવા દેતું હોયતો લાવને તારી પેઠે મોજ
મજા મારી ખાઈપીને ખુશી થઈએ.

પુરુષ ૫મો—ભાઈ હોય, કાચિત કંગાળ હોયને કં
જાજિઅતથી પાઈ પૈસા કે પાશેર અન્ન માગેતો કેટલું
ના પાડે? પણ આતો જાણે પૈસાવાળા ઉપર ગરીબોના
હકજ ન હોય? તેની પેઠે દાણ માગવાની હિમત
કરે છે, ને વળી પોતાની બડાઈ પણ મુકતો નથી. હું
આગળ આવો અમીર હતો ને આતો મુખ સાહેબી ભો
ગવતો હતો ત્યારે આજ મોટે ઉપાડે શા સાડ માગવા નિક
ળ્યો છે? રળવાની કમ શક્તિ હતી, ત્યારે પરાણીને શા
માટે મજા પેદા કરી. ખચીત ભાઈઓ! આવી હરામ

ખાઉ પ્રજા આપણે માથે પડે છે. તેને શતી બદામ આપવી જોઈતી નથી. દરવર્ષે લાખો માણસો હરામાં વધારી, હરામનો પૈસો ખાઈને દશને હાની કારક થઈ પડે છે. ચાલો ચાલો આપણે મારગે એવા ભામટાઓ તો ઘણા આવશે, કેને આપણુ ને કેને નહીં. આપણે

પુરુષ ૬ ઠે—આવા શુદ્ધને આપવાથી શું ધર્મ થાય છે. આથી બ્રાહ્મણને પાકું સિધું અપાવ્યું હોયતો કાશી જે જવાનું પુણ્ય થાય! બ્રાહ્મણને દેવું ને કાશિકેત્ર માં વાવવું બરાબર છે- બ્રાહ્મણો ખાઈ પીને આશિર્વદ દેતો તેના પરીઆના પરીઆ પણ માત્રમાં પાવન થઈ જાય.

બીખારી—ભાઈઓ! તમે મને આમ દુખ પર હાથ ન દા. હું ભીક્ષા વૃત્તિને ધીક્કાર છું, પણ પરમેશ્વરની મરજી જ્યારે એવી છે, ત્યારે તેની મરજીને આધીન થઈને ભિક્ષા માગ્યાવિના મારો છુટકો નથી. હું અંગેતો શતો માતો જાણી છું પણ અંદરથી મારી એવી અવસ્થા નથી. મારા આખા અંગમાં કબૂતરા છુપા કાંટા ભોકાય છે, એ તમે જોઈ શકતા નથી. મારાથી જો મહેનત કરી હોતતો ઘેર ઘેર ટુકડા માગવાની અધમ ગતી કદી ભોગવતજ નહીં. આ નહાનાં છોકરાઓની મા જ્યાં સુધી જીવતી હતી, ત્યાં સુધી સુખે કુખે કોઈનું આકરી વહીતરું કરીને હડાડા લીધા, પણ હવે આ નિર્દોષ નહાનાં જીવડાં કેને હવાલે કરીને રોજ પર જાઉં? તમને મારા શરીરમાં લોહી જણાતું હશે. પણ તે કાંઈ લોહી નથી. એતો પાણીના પરપોટો છે. પણ પાંખી

હપર તમારી દયા વહેલી દાડેછે; પણ તેમ તમારે કરવું નેહિતું નથી. માણસનો દહ જનનવરો કરતાં વધારે ઉત્તમ ને વધારે અમુલ્યછે. જનનવરોને પરમેશ્વરે દરેક જાતનો ખોરાક નીમી મુક્યોછે. તેઓ ઘાસ ખાઈને અથવા ઓખર કરીને જીવશે, પરંતુ માણસથી અન્ન સિવાય બીજું કશું ખવાશે નહીં. અનાજ વગર માણસ પોતાના દહાડા કેમ લેશે? માટે જનનવરોને જીવાડવા કરતાં માનવી જાતની પ્રથમ ખયર લેવી તથા તેના પર મમતા રાખવી અને વખતે મદદ કરવી એ મુખ્ય મનુષ્ય ધર્મ છે. (એટલામાં શ્રીકૃષ્ણ ભિક્ષા માગીને આવેછે.)

કૃષ્ણ—(સ્વગત) અહોહો! માણસોની આટલી ભીકરી ? જરૂર કાંઈક જોવા જેવું જણાયછે. (આહન) અરે! ભલા લોકો! ક્ષુધાથી જેનું શરીર શિયળ થયેલુંછે, તેવા આ ક્ષુધાતુર માણસને તમે આશ્રય આપતા નથી ને હલટા કઠોર વચનોથી શા સારૂ કંપાવોછો ? આપણા કરતાં અધમ અવસ્થાના માણસોની, આપણી યથા શક્તિ મુજબ સંભાળ લેવી એ વ્રહ્મસ્થાશ્રમનો ધર્મછે.

લોકો—આ વળી દયાનું પુતળું ક્યાંથી આવ્યું? મ્હોઢેં ઓઢી-ઓઢી વાતો કરેછે ત્યારે આપને આ તારા હાથમાં ને છે તે. તારી પેઠે બોલતાંતો સઘળાંને આવડેછે, પણ આપતી વખતે, દરેકના હાથ લોભથી ધુન્નેછે સમજ્યોકે?

કૃષ્ણ—દયા ધર્મનો મૂળ છે, નર્ક મૂળ અભિગાન; જિનમર દયા ન છાંડેજ ત્યારે જ લગ ઘટને પ્રાણ .

એ ઘટિત છે. આપણને ધૈર્ય ને આપ્યું હોય તેમાંથી અતિથીને અથવાતો અભ્યાગતને કાંઈ પણ આપવું એ વા આપણો યથાર્થ ધર્મ છે, (ભીખારી સામું નેહન) અરે? કંગાલ માણસ! તારે શું નેહએ છીએ તે તું મને નિવેદન કર.

સગસ્ત લોકો—(માંહો માંહી) આ વિદ્યાર્થી છે તો નહાની વયનો પણ શી તેની કાંતિ અને કોમળતા છે! ધન્ય છે એના માત પિતાને!

ભીખારી—છોટા મહારાજ! આપને મારી સ્થિતિ નિવેદન કરું એટલી શક્તિ મારામાં રહી નથી. અન્ન વગર મારા અને મારાં બાળકોના પ્રાણ જાય છે. દૈવને અમારી દયા આવતી નથી. દયા આવતી હોયતો માત આપવાને વિલંબ કેમ લગાડે? મહારાજ! મારે નથી ને ઇંતી મેડી હવેલી કે હાથી ઘોડાની સાહેબી! એવાં સુખ ભોગવવાની આ અલાગીઆ છવને હવે કશી પણ અભિલાષા રહી નથી. અભિલાષામાં અભિલાષા એટલી છેકે માડું અને ગારાં બાળકોનું ઉદર પોષણ થાય અને આ સંકટમાં વધારે વાર ન રીખાતાં વહેલાં મુક્ત થઈએ.

કુંબળ—રે! કંગાળ પણ કેમ અક્રસના માણસ! તું નિર્થક દૈવને શા માટે દાષ દે છે. તારી સ્થિતિ સાથે દૈવને શા સબંધ છે? દૈવ કોઈને દત્તો નથી ન કોઈ પાસેથી લેતો પણ નથી. મનુષ્ય પોતે પોતાના કર્મને વશ્ય છે. કરાણી પ્રમાણે ફળ મળે છે. તેં પેલા ભવમાં કાંઈ સુકૃત નહીં કર્યાં હોય તેથી આ ભવમાં ક્યાંથી સુખ

ભોગવે. કાંઈ આપીએ તો પામીએ. “વાવે તે લણે”
 જેવું વ્રક્ષ વાવીએ તેવાં ફળ પામીએ. કડવાં વ્રક્ષ વા
 રોને મીઠાં ફળ પામવાની આશા મુખ્ય મનુષ્યોજ રાખે
 છે. “હાથે તે સાથે” આ હાથે જેવું કરીએ તેવું ભોગ
 વીએ. એ કહેવત યથાર્થ છે. એમાં દેવને દાષ દેવો ઘટીત
 નથી. ખડકે કે દેવતો માત્ર કર્મ મુજબ દાતાજ છે ફરક
 માણસ કર્મ મુજબ સુખ--દુઃખને શરણે થાય છે વાવ્યા
 વગર લાગવાની આશા રાખીએ તે કેમ ફળિભુત થાય.
 માટે જે હાલતમાં કર્મ મુકે તે હાલતમાં સંતુષ્ટ રહીને
 ઇશ્વર ઉપર આધાર રાખવો એ સર્વોત્ક્રંષ્ટ છે. ભાઈ
 આ લે હાલતો મારી પાસે કાંઈ નથી. હું પણ એક વિદ્યા
 થીની સ્થિતીમાં છું હમણાં એક સાધુ જને દુધ
 શાકર ન થોડો ઘણો મેવો તથા ફરાળ મને ભિક્ષામાં
 વોરાવ્યું છે, તે તને આપી દઉં છું તેથી તારી અને તારાં
 બાળકોની કુદ્યા શાંત થશે પછી બીજા દીવસનો આપવા
 વાળો પરમેશ્વર છે. તેના ઉપર દ્રઢ વિશ્વાસ રાખજે
 દાંત આપ્યા છે તે ચાવણું આપ્યા વગર નહીં રહે

ભીખારી—[લેતાં લેતાં] મને સઘળું આપી દા
 છે ત્યારે આપને માટે તો કાંઈ જુગ્મ ભા
 ગ રાખો.

કમળ—ભાઈ! મારા કરતાં તારે હમણાં અન્નની ઘ
 ણી જરૂર છે. હું એક દિવસ કદાપી ભુખ્યો રહીશ તો
 ફિકર નથી, પણ તારાથી અને તારી સંતતીથી આવી
 સ્થિતીમાં રહેવાય એ બનવા જોગ નથી-

ભીખારી—મહારાજ! આપનું ભગવાન બલું કરે કે આટલું અન્ન દાન દઈને અમારો પ્રાણ ટકાવી રાખ્યો.

(ભીખારી અને તેનાં ન્હાનાં છોકરાંઓ અત્યાનંદ થી ખાત્ર માંડેછે. શ્રી કૃષ્ણ ખાલી હાથે આશ્રમ બાજી વળેછે ને સઘળાં એકઠાં થયેલાં લોકો કૃષ્ણના વખાણ કરતાં કરતાં સહુ સહુને સ્થાનકે જાયછે.)

પ્રવચન ૬ ઠી.

ઋષિનો આશ્રમ--પાકશાળા.

સુદામા—(સ્વગત) શ્રી કૃષ્ણને ગયાને લગભગ એક પ્રહર થયો, ઘડી બે ઘડીમાં પાકશાળાની અંદર જ મવાની પંક્તિ પડશે, પણ તેના આવા ગમનના કશાં ચિન્હ વરતાતાં નથી એ શું? એ અજાણ્યોએ, આ ઉજાળ નગરીના ભોમીઓ નથી. તે કોઈ દહાડો ભિક્ષા ભાગવાને એકલો બહાર ગયો નથી. તેથી મને ઊદ્દેગ થાયછે કે તે હજી કેમ ન આવ્યો? આજે આશ્રમમાં યજ્ઞમાનની કૃપા વડે મહા ભોજનછે તેની એને માત્રમ નહીં હોય. મેં કૃષ્ણને છુટાં મુક્યો એજ મારી મોટી ભુલ થઈ. હવે હું એને ક્યાં શોધવા જાઉં. (સુદામાજી કૃષ્ણને શોધવા માટે જાયછે એટલામાંતે સામાં આવી મળેછે.)

કૃષ્ણ—(સુદામાજીને જોઈને) કેમ સુદામાજી મુખપરથી તુર ઊડી ગયુંછે એવા શોકાતુર વેષે, અતિ વેગથી ક્યા સ્થળને વિષે પધારોછો, ગુરજ ઘડિપણ જાંપવા

દેતા નથીકે?

સુદામા—જા, જા કબળુ! આમ કરાતું હશે? ભુંડા તારા સાર હું ક્યારનો ચિંતા કરું છું કે તું અત્યાર સુધી કેમ ન આવ્યો ને ક્યાં રોકાણો. તું તો આમ ખુશી થઈને સામો સ્વાલ પુછે છે? આવી બાળક બુદ્ધી હવે રાખવી જોતી નથી. ચાલો જમવાની વેળા થવા આવી છે. હમણાં પાકશાળામાંથી જમવાને માટે હજાર થવાનો સાદ આવશે, માટે નહાઈ ઘેઈ, સંધ્યાદી ક્રિયા કર્મ કરીને સાવધ થઈએ. પણ ભાઈ હુતો તને પુછવાનું બુલીજ ગયો. નગરીમાંથી શું શું લાવ્યા તે કહે શોકે?

કબળુ—ભાઈ! “ક્યાં ગયા હતા તો ઘરના ઘર”. ગયા હતા એવા આવ્યા. મહા-મહા મેહેનતે શહેરમાં અહીં તહીં ભટક્યો, ન બોલાવ્યાના મ્હો બોલાવ્યાંને ન જવાય એવા સોમને ત્યાં જાયવાને માટે ગયો, પણ કોઈએ લાંબો હાથ કર્યો નહીં. અંતે એક સાધુ પુરૂષે શ્રદ્ધા પુર્વક ફરાળ આપ્યું, તે લઈને આશ્રમ ભણી આવતો હતો, એટલામાં માર્ગમાં એક કુધાતુર કંગાળ માણસ અન્ન વગર અકવડીયાં ખાતો અને બરાડા મારતો બેઠો હતો. તેના પર કરૂણા આવવાથી તેને એ સઘળું ફરાળ આપી દઈને તેની કુધા સાંત પાડી. અહાહા! એ અભાગીઓ માણસ અને તેની છોટી વયના છોકરાંઓ કેવાં આનંદથી ફરાળ ખાતાં હતાં! એ ચિત્ત વેધક દખાવ મારાથી કદી પણ બુલાસે નહીં.

સુદામા—અરે! જોડીઆ માણસા આવી રીતે આખો દહાડે આથડીને જોકડી કરેલો ત્રિકામાંથી આ પછે આપતાં ફરીએ ત્યારે આપણા સરખા વિદ્યાર્થી ની અવસ્થા કેવી થાય. માંડ માંડ ઉદ્ધ પોષણાર્થે શહેરમાંથી માગી લાવતા હોઈએ, ત્યાં એવાં માણસો ને આપવાનો વધારો તે ક્યાંથી હોય? આપણા સરખા પાત્રે આધારે પડેલા વિદ્યાર્થીઓ આવી ઊદ્ધારતા નજ બને. આપણે દાનેશ્રી ખનીને ખાત્રા હોયે અશ્રમમાં પાછા આવીએ ત્યારે ક્યાંથી ખાઈએ.

ક્રમશઃ—સુદામાજી! કદાપી એક દોવસ ભુખ્યાં રહ્યાં તો શું થયું? પણ અન્ન વગર ટળવળતાં આદમીની આંતરડીનો આશીર્વાદ લેવો એ પુણ્યનું કામ છે. આ પાણી પાસે પાણીર અનજ હોય અને તેથી જ કોઈ અભ્યાગતનો જીવ ઉગરે એમ હોયતો એને તે આપી દેતાં વિલંબ લગાડવો ન જોઈએ.

સુદામા—હરો, જે થયું તે થયું. ચાલ નહાઈ લે મેંતો સ્વવારમાં નહાઈને થોડા ઘણા સાથે પાણી ખાઈ લીધે છે, પાણી તુંતો નરણા છે તેથી આંખે અધારાં આવતાં હશે.

(શ્રીક્રમશઃ નહાવા માંડે અને સુદામાજી ગુરૂને માટે દેવ પુજાને લગતો સામાન સાવધાન કરે છે, એટલામાં જમવાનો વખત થાય છે ને પંકિત પડે છે. એટલે સુદામાજીને શ્રીક્રમશઃ દેવપુજાની ઓરડીમાં ગુરૂની પ્રતિક્ષણ કરવાને જાય છે. સુંદર અઝોટીયું પેહરુકે. માથે ઠાન ટાપી ઝોઢી છે, શરીરે અને કપાળે ભખ્મ લે

પત્ર કુંડે. ગળામાં રૂદાક્ષિના મોટા મણિપ્રાલી માળા
આવી રહી છે. હાથમાં ગૌમત્તી ચક્રાણુ કાંચે. જાંઘ અ
શુ એ પરમાત્માનું દયાન કરતા મગ સાં કાંચે. આ
શનીઆંપર બીજાજ્યા છે એવા શાંદીપની ના જાંઘની
પ્રદિક્ષાણા કરીને જમવાને માટે સુદામાજી અને શ્રીકૃષ્ણ
સ્વયંપાદમાં પ્રવેશ કરે છે. પાકશાળાના પત્થરથી બધેલા
વિશાળ ચોકમાં હારાદાર પાટલા નાંખવામાં આવેલા છે,
ને તે પર પલોંડી વાળીને વાંધાયેલા બેઠેલા છે. મોંડા
આગળ ખાખરાના પત્રાળાં મુકેલ છે, તેનાં ભાત ભાત
ના પાક પકવાનો પીરસાય છે. બાળ શિષ્યોના મુખમાં
થી શિક્ષણિય સ્ત્રોતના ઉચ્ચાર નીકળે છે. એટલામાં સુ
દામાજી અને શ્રીકૃષ્ણ પાકશાળામાં પ્રવેશ કરીને પોત
પોતાના આશનપર જમવા બેસે છે. જમી રહીને ઘડી
બે ઘડી થયા પછી સહુ સહુના અધ્યયનમાં મગ્ન છે,
એટલામાં શાંદીપની ઋષિ પ્રવેશ કરે છે.)

શાંદીપની—કેમ મારા બહાલા પુત્રો! તમે શો પરિ
શ્રમ કરો છો?

કૃષ્ણ }
સુદામા } (નમન કરીને) ગુરુ મહારાજ! અમે આપ
ની આજ્ઞાનું સારું અતિ ઉત્સાહથી વિદ્યા પાડ કરી
એ છીએ.

શાંદીપની—વત્સો ધન્ય છે તમને! તમારા પરિશ્રમ
માં તમે જ્ય પામેા એવી મારી પ્રાર્થના છે. કેમ કૃષ્ણ
તને વિદ્યાભ્યાસ કરવો ગમે છે કે! સુદામાજી તને શ્રમ
લક્ષને શિખવે છે ને!

ક્રમણ—મહારાજ! મારી તરફ સુદામાજી પ્રિયબંધુનો પેઠે વર્તેછે, ને હું તેમની આગળ પ્રેમ વડે મારો નિત્ય પાઠ કરુંછું આપના પવિત્ર આશ્રમમાં મારે એકે વાતે અડચણ નથી ગુરુજી! આપે આતરફ આવાગમન શા સારૂ કીધું. શું મારો સંભાળ લેવાને આપે આટલો પ્રયાસ ખેંચ્યો છે.

શાંદીપતી—હા, એ સખખ ખરોતે તે સાથે એકવાણ બીજું કારણ પણ કરવાનેહું આવ્યે છું એ તમે શ્રાણ કરો. હું આજે આ નગરથી આઠ ગાઉપર આવેલા એક ગામમાં યજ્ઞમાનના આમંત્રણથી જાઉંછું, ત્યાંથી ત્વરીત હું આશ્રમ ભણી વળીશ. મારી જોરહાજરીમાં તમે તમારા અભ્યાસને વલગી રહેજો ને ને વિદ્યાર્થી રાવ ફરિઆદીએ આવે તેની રાવ ફરિયાદ સાભળજો કે મેં સમજ્યાને?

સુદામા } હા. મહારાજ! આપની આજ્ઞા મુજબ
ક્રમણ }
આપની જોરહાજરીમાં જમે અલગું ને રાખા શા અવશ્યું.

શાંદીપતી—ઠીક ત્યારે હું જાઉંછું.

સુદામા } વહેલા પધારજો મહારાજ! (ગુરુજીને હંડ
ક્રમણ } વત પ્રણામ કરીને નમન કરેછે એટલે શાંદીપતી કૃષિ ગામ સિધાવેછે.)

જાણે-દડવત પ્રાણામ કરીને નમે છે તથા પોતાના સિંહાશન પર બેસાડીને બે હસ્ત જોડીને અપાર સ્તુતી કરેછે.

ધર્મરાજ—અહો! લગવાન! આપના આગમનથી યમપુરો અતિ પાવન થઈછે. આપે દયા કરીને આ સ્થાનને વિષે અમને દર્શન દેવાની કૃપા કરી તેથી અમો અમારા મનથી લાગ્યશાળી સમજીએ છીએ. લગવાન! આપનો દેવના દેવ મહાદેવછો. આ

૧ ચૈ : મુનિના અસાધ્યતા છો; આપની ઈચ્છા વડે આ ચૈદ્ર લોક નીમીશમાત્રમાં થયાછે અને આપનીજ ઈચ્છાથી પગમાં તેનો સંહાર થશે, મહારાજ આપની કૃપાથી મન કામના પુરિ થાયછે. લગવાન છતાં દેહ ધારણ કરીને ભક્તતાં કાર્ય કરવાને આપ યુગયુગને વિષે પધારોછો. આપ પુરિ પુરત મછો. લગવત! આપની પ્રેમ પુર્વક પુજા કરીને દર્શન માગુંછું. મને આ પુણ્યહાર પહોંચવાનો તથા આપના ચરિત્ર કમળ પખાળવાની જે ઉત્તમ તકમળોછે, તેને માટે ચરિત્રજ હર્ષાતુરછું લગવત! આપના સેવકને કૃપા કરીને જે આજ્ઞા કરશો તે બજાવાને તૈયારછું.

કબીર—ધર્મરાજા બેસો. તમે આ તમારાં ધર્મશાન પર બીરાજો. તમારા નિર્માન ન્યાયથી, નીતિ તથા સત્ય નિષ્ઠાથી, હું તમારા ઉપર અહો રાત્રિમત્ત છું. કબીર જાને તેની કરાણી પ્રમાણે હમવાને, તથા દૈવાચર પર દયા કરીને તેમને શુભ ફળ અપવાને તમે કાળજી ધરાવોછો તે સંતેષકારક છે. રાજા, ધર્મ! તમે

ખચીત ધર્મ મુતિજો, તમારું રૂડું થાય એવું હું ।
 રંતર ચાહું હવે અત્રે આવવાનું પ્રયોજન, તમને સં
 ક્ષેપમાં જગુતું તે શ્રાગુ કરો હું હમણાં અત્યુત્તો
 કમાં છું ત તમે જાગો છો ત્યાં ઉજાગે નગરોને વિષે
 શાંદીપતી ઋષિની પાડશાળમાં વેદાધ્યયન કરું છું. તેમ
 જો ગુરુ દક્ષિણમાં, મહાસાગરની અંદર કુખો મુવેલાંએ
 સંતાનો માગ્યાં છે તે લેવાને હું તમારી પાસે આવ્યા છું
 માટે એ બાગડો જાણું હવે ત્યાંથી સત્વર મારીસન્મુખ
 હાજર કરો, એટલે તેમના માતા પિતાને સોંપી સંતોષ
 કરું.

ધર્મ રાજા—મહારાજા! જેવી આજ્ઞા. નિમીશમય
 ત્રમાં યમરાજાને જોલાવી મગાવું છું અરે દુદ્ધ? જાને હું
 મણાને હમણાં તું યમરાજાને મારી આગળ હાજર થ
 વાની આજ્ઞા નોવેદન કરી આવ.

દુત—મહામાન્ય સ્વામી! આ ચાલ્યો. [યમરાયને
 જોલાવાને અટપ કાગમાં તેડીલાવાને ધર્મરાજાની ક
 ચેરીમાં પ્રવેશ કરેછે.)

યમરાય—(શ્રી કૃષ્ણને તથા ધર્મરાજાને નમોને અ
 ધીષ્ટાતા! શી આજ્ઞા છે?

ધર્મરાજા—સાંજનો, યમરાય! શ્રી કૃષ્ણ મગવાનની
 એવી ઈચ્છા છે કે ઉજાગે નગરોનાં નિવાસ કરતા,
 શાંદીપતી ઋષિનાં એ સંતાનો તમારા તાબમાં છે, તે
 તેમના માત પિતાને પાછાં સોંપા, માટે ત્વરિત તે બા
 જાને જોલાવાને રજુ કરો.

યમરાય—હા, ધર્મરાજા! ક્ષણવારમાં ઋષિના

બાળકોને રજી કરે છે. (યમરાય જાય છે ને અલપકાળ માં કૃષિ—બાળકોને તેડી લાવીને ધર્મરાજની સન્મુખ હાજર કરે છે.)

યમરાય—(નમીને) આ રહ્યાં કૃષિ શાંદીપનીનાં બે બાળકો મહારાજ!

ધર્મરાજ—બહુરૂડું. જા મો. તમને હવે રજા છે,
(શ્રી કૃષ્ણને તથા ધર્મરાજને દંડવત પ્રણામ કરી પોતાના સ્થાનકને વિષે યમરાજ જાય છે.)

ધર્મરાજ—ભગવાન! આપની ઇચ્છા મુજબ આ બે કૃષિ બાળકો આપને સ્વાધીન કરવાની રજા માંગુ છું.

કૃષ્ણ—ધર્મરાજ! તમારા ઉપર હું બહુ બહુ પ્રસન્ન છું તમે હુકમ બજાવવામાં જેવા તત્પર રહો છો. તેવાજ રહેજો ને તમારા ન્યાયાશાનની શોભા વધારજો. હું હવે મૃત્યુ લોકમાં જાઉં છું.

ધર્મરાજ—પધારજો! મહારાજ વળી દર્શન દેવાનું સક્ષમાં લેશો. સઘળી કચેરી ઉઠીને શ્રી કૃષ્ણને માન આપે છે, ને શ્રી કૃષ્ણ ધર્મરાજના માન પાત્ર વચ્ચે મૃત્યુ લોકમાં પધારે છે.

પ્રવેશ ૧૨ મો.

મૃત્યુ લોક.

(સ્થળ, કૃષિના આશ્રમ)

ગુરુપતિ—પ્રાણનાથ! આ આલ્યા શ્રી કૃષ્ણ ભ

ગવાન! તેમની આંગળીએ વળગીને આપણા જે બા
જકો જો પેલાં મલપતાં આવે! મહારાજ! જુઓતો
ખરા શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનની સામાતો જરા પધારો. હું
પુજનને લગતી સામગ્રી સાવધાન કરું જોટલામાં તમે
ભગવાનને આશ્રમમાં દાખલ કરો.

શાંદીપતી -- વહાલી! આજે આપણે કોઈ ઉત્તમ મ
નુંખનું મહોડું જોયું હશે! તેથી તારા મુખથી આ
ઉત્તમ વધામણી સાંભળી. અફાહા! આજ પુત્ર મેળા
પથી ફેટલો આનંદ અને સંતોષ થશે? અરે! સંતાન
સહીત શ્રી કૃષ્ણ તો આ નજદીક આવ્યાને! હું તેમ
ને લેવાને માટેતો જાઉં (શાંદીપતી ભેટવાને સામા
જાયછે, જોટલામાં શ્રી કૃષ્ણ અને ઋષિ બાળકો અતિ
આનંદ સહીત ભેટશે.)

શાંદીપતી (પ્રેમથી) અરે! મહારાં વહાલાં બા
ળકો!

ગુરૂપતિ—અરે! જો મારી આંખની કીકીજો!

બાળકો—મારાં વહાલાં માત પિતા ! (સદગાં આ
નંદથી મળેછે, અને સંતોષ સાગરમાં ડુબેછે. થોડી વા
રે શાંત મન થયા પછી શ્રી કૃષ્ણ સામો નજર જ
ાયછે જોટલે)

શાંદીપતી ।

ગુરૂપતિ । ભગવાન! આપે અમારા ઉપર મોટી
કૃપા કરીછે, તેના પાઠ કેમે કરીને નહિ વળાય.
આ અમારાં બાળકોના વીચોગ વડે અમારો અવતાર
મિથ્યા થયો હતો, તે હવે સુખ શાંતિમાં જશે. મહા

રાજ! ધન્ય ભાગ્ય અમારાં કે અમને તમારાં દશ
શત શ્યાં. પ્રિય બાળકો! આ શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્માનો
તમે પાડ માનો? એમની કૃપા વગર તમારો અમારો
મેળાપ સ્વપને પણ આ ભવમાં થાત નહિ. એ આ
પરત્માનો આપણા ઉપર અતિશય પાડ થયો છે. બાળકો!
શ્રી કૃષ્ણને પાચે પડો. (બાળકો શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનને
પગે પડે છે, એટલે શ્રી કૃષ્ણ તેમનો હાથ ત્રહીને ઊભા
કરે છે ને આશિર્વાદ આપે છે)

કૃષ્ણ—માત પિતા! આપે મને વિદ્યાર્થી ગુપ્ત ધન
આપ્યું છે, તેના બદલામાં મેં આપની કાંઈજ સેવા બ
જાવી નથી. ગુરુજી! આપ મારે મન પુજ્ય છે. ગુરુજી
આપ અને મારા મતુશ્રી સમાન ગોરાણીજી! મને
આટલું માન આપ્યો છે તેને માટે આપનો બહુ બહુ
પાડ સ્વીકારું છું. મહારાજ! મને ગોકળમાં જવાની આ
જ્ઞાને આજ આજ્ઞા આપવાની કૃપા કરશો. મારાં
માત પિતા ચિંતા કરતાં હશેને હું પણ જવાને તૈ
યાર થઈ રહ્યો છું.

શાંદીપતી ।

ગુરુપતિ । ભગવાન! આપને અમારી એટલીજ વિ
નંતી છે કે આજનો દીવસ રહાને કાલે સુખેથી સિધાવો.
આપને અત્રે ઘણા માસ થયા છે, એટલે હવે વધારે
દીવસ રોકી રાખવાને અમે રાજી નથી. આપની અ
ભીલાષા ઘેર પધારવાની છે તો કાલે સુખેથી પ
ધારજો.

સુદામા—મિત્ર કૃષ્ણ! આપણા પુજ્ય માત પિતા

છનો જ્યારે અતિ આગ્રહ છે ત્યારે એક દીવસ અતીથી તરીકે રહેવામાં કાંઈ અડચણ નથી, માટે પુત્રીથી આજનો દહાડો રહેતો સારું.

કૃષ્ણ—વારૂ માત પિતા અને મિત્ર! તમારી આજ્ઞા શિશુપર ચડાવું છું,

શાંદીપતી }

ગુરુપતિ } ભગવાન! આપે આજ અમારા ઉપર પુણ્ય કૃપા કરી, મહારાજ! હવે અમે પ્રસન્ન છીએ. ભગવાન! આપ અને સુદામાજી ન્હાઈને પધારો એ ટોળેજ વિશ્વંજ જન્મવાનો છે, સ્વયંમ પાકમાં રસોઈ સાવધાન છે,

કૃષ્ણ }

સુદામા } ગુરુજી! આ આજ્ઞા. તમે સાવધાન થાઓ ત્યાં અમે ન્હાઈ, નીત્ય કર્મ કરીને આવી પહોંચીએ છીએ. (સ્વયંમ પાકમાં ઋષિને, ઋષિપતિ પ્રવેશ કરે છે, એટલે ન્હાઈ નિત્ય કર્મ કરીને શ્રી કૃષ્ણ અને સુદામાજી પણ આવી પહોંચે છે.)

પ્રવેશ ૧૩ મો.

ઉજ્જૈણ નગરીની ભાગોળ.

કૃષ્ણ—મારા શિરછત્ર રૂપ ગુરુજી અને ગોરાશ્ચીજી! આ પનો આશિર્વાદ લઈને હું હવે ચાલવાની રજા માગુ છું. તમેજે જે આજ દીન સુધી મારાપર મમતા બતાવી છે, અને મારા મિત્ર સુદામાજીએ મને મિત્ર તરીકે જે કિંમતી મદદ કરી છે, એ સઘળી સેવાનો બદલો હું, ક્યાં

આપું એવી મારી આતુરતા છે. આપના પવિત્ર આશ્રમમાં મને આવ્યાને છ માસ થયા છે, પણ એ છ માસમાં છ દીવસની પેઠે સુખ શાંતિથી વીતી ગયા છે. આટલી મુદતમાં મને સઘળી જાતની સોઈ કરી આપવાને તમોએ એકે તક જવા દીધી નથી, એ સઘળા આભારો સાથે લઈને હું સિધા પડું છું.

શાંદીપતી—પ્રિય કુંજુ! આવા શબ્દો બોલવા એ તમારા મોટા મનની નિશાણી છે. તમારા સરખા એક આવનીના અધિષ્ઠાતા. અમારા જેવા ગરીબ વિપ્નના આશ્રમમાં વિદ્યાભ્યાસને સારૂ પધારે, એજ અમારા ભવ સફળ થવા સરખું છે. જે રૂપ નેત્રથી નિર્બીજાને પ્રભાને સિવ શરખા દેવતા દેવ અભિલાષા, ધરાવે જે રૂપ જોવાને ઈંદ્ર દેવ પણ કોટી કદા સુધી તપશ્ચર્યા કરે, એવા આપો આપ પરિપ્રહ્મને અમે છ માસ સુધી નીર્બીજ પાવન થયા. તેને માટે અમે મગરૂર છીએ.

ગુરૂપતિ—ભગવાન! આપ જતી વખતે મને ક્ષમા કરજો એવી ઊત્કંઠા છે. મહારાજ! આપના સ્વરૂપને હું જોઈ શકી નહીં તેને લાધેજ નહીં ચીંચી શકાય એવાં હજારકાં કામ તમારા પાસે મેં કરાવ્યા છે, તેથી મને બહુ બહુ પશ્ચાતાપ થાય છે. મારા પુત્રો, જે મને પ્રાણ કરતાં પણ વધારે વડાલા છે, તેના વિષે ગળું પડે આ વિશ્વ મને વિપતિ રૂપ થઈ પડ્યું હતું, એ સંજોગની આપે શાંતિ કરોને આ ભવ મને સુ

ખ કારક કરી આપ્યોછે. એથી અમારાં અંતઃકરણ
મરમ પ્રકૃતિ થયાંછે. મહાગજ! જે મુર્તિનું રૂપ ક
ળી શકવાને વેદ સરખા મોટા ઈશ્વર કંઈ ગ્રંથો અને
મહાન શક્તિવાન શિવ જીવો શક્તિવાન નથી, એવા
પરમાત્માના દર્શન ખરે ગાસ સુધી અમારે થયાં, એ
કાંઈ થોડો લાભ નથી. મહાગજ આપનો વિયોગ અ
મારાથી કેમ સહન થશે. આપનો કરુણા મય મુર્તિ
નિર્ધવાને અમારાથી હવે કયારે જતી આવશે? ભગવા
નાં આપે કરુણા કરીને આજ સુધી અમારા કોડ પુ
રા કીધાછે તેવાજ કોડ હવે પણ પુરા કરશો, અને ભ
કત જનતા કબ્જે સમયે ધાત્રને વહેલા વહેલા રાખ
શો.

કબ્જ—પુજ્યો! આ અવનિમાં વિદ્યાદાન દતારા
વિદ્યા ગુરુ કરતાં મારા મનમાં બીજું કાંઈજ અધીક
નથી. માત પિતાતો ફક્ત જન્મજ આપેછે, પણ આ
સંસારમાં વિદ્યા જે તત્ત્વનું તત્ત્વ ગણાય છે, તેવી વિ
દ્યાનું જ્ઞાન આપીને જ્ઞાન ચક્ષુ ઉઘાડી પરમ કટ્યાણ
કરે એ ॥ મહત ગુરુ, માત પિતા કરતાં પણ વિશેષ છે ગુરુ
જી અને ગોરાણીજી! તમારા આભારના દાખલામાં હું
જે કાંઈ આપુ તે થોડુંજ છે, આ પવિત્ર આશ્રમમાં પામે
ના સુખ શાંતી હું કદી પણ સ્વાર્ણમાંથી જવા દતાર નથી.
પુજ્ય માત પિતા! હમાણાં તો હું તમારાથી છુટો પડું છું,
પણ તમારે એમ નહીં ધારવું કે કબ્જ હવે કદાપી મળતાર
નથી, હું મેમો જનતા મનમાં નીરંતર નીવાસ કરું
છું, માટે તમારા સરખા મેમો માતપિતાના મેમને અ

ખાખી ખાવા ધુણી ધખાવીને અહીંજો નાખીને બેઠા છે. ધુણીમાં મંદ મંદ અગ્ની બળેછે. ગાંજની ચલમ પર ચલમ ભરાયછે, અને બે ચાર મફતીઆ ભંગી સે વફો ગાંજો ફુંકેછે. એટલામાં સુદામાજી મંદીરના દાર આગળ આવી પહોચેછે.

સુદામાજી—હાશ! હવે જોખીઆમાં જીવ આંચો. અધવચ રસ્તામાં રાત પડી ગઈ અને વા વરસાદનું ભયકર તોફાન થઈ આંચું. લુગડાં સઘળાં પલખીને તરખોળ થઈ ગયાંછે. તાઢ પાણ હવે વાયછે. માણસ ના આણસારો માલમ પડતો નથી દાર ઠોકું જોઈએ કોઈ જવાબ દે છે. અહીં સુધી પાર્વેશ્વર કરવાની અને ધનપાળશાની લાલચે આંચોછું. આશા પાર પાડવી ન પાડવીએ પ્રભુના હાથમાંછે. હવેતો આશ્રમ કરીને પ્રભાતમાં શેઠને ત્યાં જઈશને તેમની વતી પુજા કરવાનો આરંભ કરીશ [દાર ઠોકેછે] મહારાજજી! ન મો નારાયણ! આ દરવાજો જરા ઊઘાડજો. વરસાદથી ભીંજઈ ગયોછું.

ખાખી ખાવો—કોન હે? અળ રાત્રિકે બખત કોન દાર ઠોકતાહે.

સુદામા—માહારાજ! એતોહું સુદામો, તમારો દાસ છું.

ખાખીખાવો—કોનસા સુદામા! હમ સુદામા ખુદામાં નહીં પીછાનતા હે. ચલે જાઓ, સિધા રસ્તા પડા હે. માણસભી કેસા હેવાન હોતા હે, ઘેરી રાહકે બીચ મે યહી રસ્તા હુઆ, ઊસલીએ આવાગમન કરને

વાલા સખચોક હમારા ગાંજ—તમાકુ કુંક જતાહે. તો ભી એક પેસા ઘુગીમે ફંકતા નહિં હ. બાવા કયા મર જાવે? રોજ રોજ કહાંસે લાવે. રાત્રીકે બખતની હમારા પીછા નહિ છોડતા હ.

સુદામા—મારે નથી પીચો તમારો ગાંજે કે તમાકુ મને તાઢથી કમ કમાટી આવીછે, તેથી ધુન્નુધું. તમે મારો સાદ પણ નથી ચોગખતા ? હું સુદામા ઘણીવાર આ મંદિરનો અંદર પ્રાર્થશ્વર કરવાને આવું છું. ધન પાગશા મારો યજમાનછે, રાતની રાત સામા ગામમાં પડી રહેત પણ આશ્રમ ભેજો થઈ જવાની આશામાં ને આશામાં આવા તોફાનમાં પણ ચાલીને તમારે શરણે આવ્યા છું. મહારાજ હવે ઊઘાડેલો કપા થાય.

ખાખીબાવો—સખચોક આનેકે બાસ્તે એસાહી બોલતાહે, મેંતો કમો દાર નહિં ખેલુંગા. રામ ભારથી ચાયતો ઉઘાડેગે.

રામભારથી—શુછે નારાયણ! એ વળી કોણ બલા આવીને વળગીછે. દાર કોણ બખડાવેછે. એ!

સુદામા—ભારથી! એતો હુંજું તમારો સેવક સુદામા.

રામ ભારથી—અહોહો! કોણ એ સુદામાજી! આવો આવો. તમે કયારના આવીને ઊંભલો મેંતો તમારોસાદ પણ નહીં પીછાણ્યો. હુંતો અંદર મહદની પુજમાં હતો, એટલે આમહ રાજનો પોકાર સાંભળાને આવ્યો.

સાંભળીને આઠ્યો, ત્યાંતો તમે નિકળ્યા. દયો આવો ત્યારે. [દ્વાર ઊંઘાડીને સુદામાજીને ગંદિરમાં દાખલ કરે છે. જોડેલે તેમના જોળખીતા બુદ્ધવો નમસ્કાર! નમસ્કાર! કરીને પરસ્પર ભેટે છે. મળી ભેટીને કમર છોડી ઘડી બેસે છે. જોડેલામાં ધનપાળશાના મરાણના સમાચાર લઈને એક માણસ આવે છે. તેથી મંત્ર જપનારા પ્રાહ્યણો લાકુ અને દક્ષણા જતાં રહ્યાં તેને માટે અને સુદામાજી પોતાને બેસવાની ડાળ ભાગી ગઈ તેથી દિલગીર થાય છે. બીજી સહવારે સુદામાજી વિચાર કરતા ઊઠે છે.)

સુદામા—[સ્વગત] હવે મારે આ આશ્રમમાં બેસવું? બેસીને કરવું શું? આશ્રય આપનાર રવિનો અસ્ત થયો. હવે કેની આગળ હાથ જોડવો. શેઠને ઘેર પાણુ રોકકલ હશે, તેથી તેમના કુટુંબને મ્હોડે જવું પાણુ મુનાશીબ નથી. આતો પગની પનોતી ઊતારી ને ઘેર જવાનુ થયું. અહીં પારકી આશા કરીને મહીના પથારી કરવી ને ઘેર બાયડી છોકરાં વાટ જોઈને નાધારાં બેસી રહે એ ઠીક નહીં. આતો ધનપાળશાનો આશ્રય હતો અને તેને લીધેજ બે રૂપીઆ મળતા હતા. આ સમયમાં યજમાન અથવા જોથ વગર આશ્રય કોઈ આપનાર નથી. લાવ્ય ત્યારે મ્હારાજની રજા માગીને રસ્તે પકડું ને ઘર ભેજો થાઉં. (સુદામાજી, રામભારથીની રજા માગે છે. તેથી તે પુજા કરવાને આશ્રમમાં બેસવાનો આર્થહુ કરે છે, પાણુ સુદામાજી એકના બે થતા નથી, જોડેલે ભારથી થોડુ ઘણુ અનાજ આ

ને સેવક માંથી આવેલાં કપડાંની એક બે જોડ આપે છે.
તે લઈને સુદામાજી પોતાના ઘરનો રસ્તો પકડે છે.

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સ્થળ—અરણ્ય.

સુદામા—[સ્વગત] પ્રભુ! આવાં નશીબ તે કોઈ અ-
ભાગીઆ પ્રાણિનાં હશે? “ઘરનાં વઢ્યાં વનમાં ગયાં
તો, વનમાં લાગી લાય.” એ વાતવાળુ મારે થયું. બે
પઈશાની આશાએ, આટલો પથ કાપીને અહીં સુધી
આવ્યોતો ઊંઘા રહેવાનુ આશ્રમજ દુટ્ટી ગયું.—સેઠ
ધનપાળશાનું અચાનક અત્યું થયું. એ બલો સેઠ વર્ષો
વર્ષ શ્રાવણ માસમાં પુજન કરાવી પ્રભુ અપાવે છે એટ
લો આશ્રય આપે છે, પણ નશીબ બે ડગલાં આગ-
ળનું આગળ. હવેતો ધનપાળશાના મરણ સાથે મારું પ
ણ મરણ થવાનું. મારે ઘેર જઈને શું મહેકું બતાવવું?
બાળકોને બે દહાડાના કડાકા થયા હશે, અને મારી
આશાએ દહાડા લેતા હશે. તેમા હું ખાલી હાથે જઈ
ને હોતો રડીશતો કેવો દેખાઈસ? પણ પ્રભુ સારું કરો
પેલા રામભારથીનું કે તેણે બે દિવસ ચાલે એટલું અ
નાજ ને આ કાંઈ કાટયાં તુટયાં લુઘડાં લત્તાંના બે કકડા
દીધા છે, તે સાંધીને અંગ ઢાંકવાના કામમાં લેવાશે.
[એટલામાં બે ચોર દુરથી આવે છે, તેમને જોઈને]
આ આવે છે એતો કોઈ ચોર—લુટારા સરખા દુષ્ટ
માણસ દેખાય છે, પણ મારી પાસે તેમનું કંઈ વળવા
નુ નથી. છે શું કે તેઓ લુટી લેશે? લુટવાનુ નથી પ

ણ કદાચ હેરાન કરેતો! ચાલ ત્થારે પગ ઊંપાડીને પેલા ગોમ ભેજો થઈ જાડે. (સુદામાજી ઊંતાવળા ચાલવા માંડે છે એટલામાં.)

ચોર ૧ લો—અટયા એ કોણ જાયસે? ઊભોતો રહે ભાંજ્ય ખાંજ્ય સે કે? જરા તલપ થઈસે તલપ! ભલો થઈને ઊભો રહે ને આપ્ય જઈએ. સાંભળવા છતાં સુદામાજી ભયથી ચાટયા જાય છે એટલે.)

ચોર બીજો—અટયા હેડીયા? નથી હાંભળતો કે? અત્યારનો હાથ પાડેસે. હું કાન જાન કુટી જાયસે! ઊભો રહીને જરા ભાંજ્ય આપ્ય ભાંજ્ય. ભાંજ્ય ન હોયતો હોપારીનો કટકો દે. મોળ આવે છે મોળ.

સુદામા—(ચોંકીને) ભાઈ! હું શેકે નથી ને શાહુકારે નથી, પણ એક ભિક્ષુત બ્રહ્મણ્યું. મારી પાસે નથી તમાકુ કે સોપારીનો કટકો. તમે કોણ સોજે આમ હાનકોટા કરીને મરીબ વિપ્રને ગભરાવો છો.

૧ લો ચોર—કોણ સીએ? અમે ઠાકોર સીએ, ઠાકોર! ભલા મનીષ, ભાંજ્ય, હોપારી તારે ઘેર રહી, પણ હંગાતતો કરવા દે, એટલી બધી તે શી ધાક આવી સે કે દાડી જાયસે, બરામણ હોય તો જરા ટેપણુ તો જો.

બીજો ચોર—એ એમ નહિ ઊભો રહે મેઘા! મને ગાતરડી મારવા દે એના ટાંટીઆમાં કે ટાંટીએ ભાંજ્ય ને ભાંયપર ભાંજો થઈને પડે.

સુદામા—(ગભરાટમાં ઉભા હુડીને સ્વગત] અરે! આતો નિશ્ચય ચોરજ જણાય છે ને? તેમની દયાનત મને લુટવાની છે. અરે? પ્રભુ! મારો કેમ બચાવ થ-

શે?(ચાહન) આ ઊભો રહ્યો ઠાકોર? હુ પ્રાહ્મણુ છુ ને તમે ક્ષત્રી ગૌ પ્રામાણુ પ્રતીપાળ થઈને મને લુટી હેરાન કરશોતો તમને પાપ લાગશે.

૧ લો ચોર—જનને હવે પાપના ઝોળખીતા! માવળી માવળી વાતો મુકી દસેને! નિકર હમાણાં મોઢે કુસો દ-ઈને હોય વરહ પુરાં કરી લાખીશુ હમજયેને!

સુદામા—(ગભરાઈને) ઠાકોર! મારા જેવા ભીક્ષુત પ્રાહ્મણુને મારીને લુંટવાથી તમને શું મળસે? મારો પાસે તમે શું દખીને લલચાયામો. દારો, તું મકું અને આ વસ્ત્રના ગાભા શીવાય મારી પાસે કુટી બદામનથી. ઠાકોર! મને જવાદા તો પ્રભુ તમારૂં કટયાણુ કરશે, પ્રાહ્મણુનું તો તમારે રક્ષણ કરવું જોઈએ ઠાકોર!

બીજો ચોર—રક્ષણ ને ભક્ષણ બેય હાથેનું હાથેસે, હુ મજયેને! બચારો ભરામાણુનો દીચરો થઈને આ બોચાસે બગલમાંથી બસકો કાઢેસે કે આ ડાંગનો હવાદ સાખવોછે?

૧ લો ચોર—કાઢ આ બસકામાં હું હંતાડ્યું સે. (સુદામાજીને લુટવા માંડે છે)

સુદામા—(થરથરતે પગે) ઠાકોર! લો હું તમને દખાડું. એતો મારો રળી ખાવાનો રોટલો છે. દેવસ્થાનમાં કે કોઈ સારે ઠેકાણે જઈને એ પોથી વાચું છુ ને બે માણુ ખાજરી પેંદા કરૂં છુ- ઠાકોર! મારી પાસે બીજુ કંઈ નથી, હોયતો આ પોથીના સમ.

બીજો ચોર—જ્યાં એતો હાહતર ને બાહતર. અમે સમ હાચા નમાનીએતો! પસી મરને રખી હોય કે રખીના બાપ હોય. મુંગો મુંગો મને તપાહવા દે, નહિતો તારો જીવ જાહે. (સુદામાજીનાં સઘળાં લુ

ઘડાં લતાં તપાસી જુએ છે, પણ તેમાંથી કાંઈ મુલ્ય વાન જાણુસ મળતી નથી એટલે)

ચોર ૧ લો—જાન, ભામણનો દીકરોસે એટલે જ વાં દધએ સીએ, નીકર આ કુસા પણ જતા ન મુકત:

ખીજે ચોર—અલ્યા મેઘા! એને જતો ન મુકય. એનાં લુગડાં ઉતારીને આ ઝાડ શાયે ખાંધી મુકય, નિકર હામેના ગામમાં જઈને ફરીયાદી કરહેતો આ પણા ઘાણુ નિકળી જાહે.

૧ ચોર—હવે જવા દેને પાંસા. બસારો ભરામણ નો દીકરોસે. એને આ વગડામાં કોણુ સોડસે? આ કુસામાં પણ કાંઈ માલ નથી. લે તારી પોથી. (સુદામા જીને પોથી પાછી આપે છે)

સુદામા—ઠાકોર! આ કુચામાં કાંઈ માલ નથી. એ તો નરા લઘરા છે. મારા અંગ ઊંપરથી ભલા થઈને ને ન ઉતારો.

ખીજે ચોર—મેઘા! દયા ડાકણુને ખાપસે, હમજયો ન. દયા કરીને સોડીએતો તે આપણુનેજ આડી આ વે. ખાંધ્ય એતી પાઘડીએ એના હાથ, નીકર હું ખાંધું.

સુદામા—ખાપજી! મને શા સાર ખાંધોછો. હું તમારું નામ પણ નહિ લઉ, ને કોઈને કહીશ પણ નહિ. મને જવા દેશોતો કલ્યાણુ થસે. મારા છોકરા છેયાં મારી વાટ જોઈ રહ્યાં હશે.

(છોડી દેવાને માટે સુદામાજી બહુ બહુ કાલાવા

લા કરે છે. દીન વચન બોલે છે, પણ ચોરને કશી અસર થતી નથી તેથી બાંધીને ચાલ્યા જાય છે.)

ચોર બીજો—ચાલતા ચાલતા)બચાર ભરામાણુ ભા ઈખરૂંને. તે જરા આંધ દખાડી એટલે બીજીયું. સાલો આપણે તેનો લખાસો ફેંદીએ. અહિ હવે કોણ આવશે? (ચોરો એક ઢાંડા કોતરમાં ઊંતરીને સુદામા જીનો લખાચો ફેંદે છે.)

સુદામા—[સ્વગત] હવે મને પ્રભુ વિના કોણ છોડા વશે? કથા કરવાની પોથીતો સારે નશીબે રહી. મેલાં લઘરા સરખાં લુગડાં અને આંગ ઢાંકવાના ગાભા પણ દયા હીણ—રાક્ષસોએ જતા ન મુક્યા. હે પ્રભુ! હવે હું શું કરું? [પોતાના બંધ છોડવાની તજવીજ કરે છે પણ બંધ છુટતા નથી. એટલામાં કેટલાક વટેમાર્ગી આવી પહોંચે છે અને સુદામાજીને બંધનમાંથી મુક્ત કરે છે, એટલે તેઓ ઊજેણ નગરીનો રસ્તો લે છે.)

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ—ઊજેણ નગરી.

(સુદામાજીની ઝુપડી.)

“ગાનારાં ગાય છે-”

(લલિત)

અન તાણાં નથી આજ તાકડા,
ટળવજે હરી બાળ બાપડાં;
હરકતો હરો હાંશથી હરી,
મહિપતી જશે બાળ આ મરી.

લક્ષ્મીદત્ત—માડી! માડી! ભુખ્યાં આંખે અંધારાં આવે છે. પેટમાં હાથ હાથના ખાડા પડ્યા છે અને બે લવાનો આપ પણ નથી રહી. હવેતો કકડો રોટલો આપ્ય કે પાવણું જવણું પાતો ડીક, નહીંતો આપણાંતો રામ રમી જશે!

સોમનાથ—ઓ! મા, ભાઈના કરતાં ભુખથી મને બહુ બહુ સંકટ થાય છે. મારું સંકટ હું જાણું કે એક ભગવાન જાણે. માડી! તને હું શુંકહું? ભુખથી પગ ઠરતો નથી, લયડીઆં આવે છે ને ઊંઘમાં પણ રહેવાતું નથી. માથામાં ચકર આવે છે અને ભુખથી પેટની અંદર કાંઈ કાંઈ થાય છે. ઓ! હુંતો આ પડ્યો! (આંખે અંધારાં આવવાની સોમદત્ત ભોંપપર પડી જાય છે.)

અનર્પણા—ઓ બેટા! તને એકાએક આ શું થઈ ગયું! મારા વહાલા ઇશ્વર તારું રક્ષણ કરો! હરી હવે હું શું કરીશ? અરે! કોઈ ધ્યાઓ અને મારા વહાલા બચાવે! શિવ! શિવ! શિવ!

પાર્વતી—માડી! ભાઈને આ શું થઈ ગયું? અરે એના સ્વાસતો ઘુંટાય છે. એની કોઈ આંખ દાખો રાખો. માડી! દાડ. આંખના ડોળાતો જાણે નોકળી પડ્યા!

અનર્પણા—આ આવી બેટા! આંધળાની આંખ અને પાંગળાંની પાંખ! તારા વડેતો હું જીવું છું. (એમ કહીને સોમનાથની આંખે પાણી છાંટે છે અને બીજા ઊપચાર કરે છે.)

લક્ષ્મીદત્ત—માડી! ભલીથઈને એક પાવણું રાખડી પા. જરા જીવને ભાકું મળે! તને કાંઈપણ દયા નથી આવતી!

[રહતો જાય છે અને અડવડીયાં ખાતો પોતાની માતાના લુગડાંને છેડો ઝાલીને દીન વચનથી પોતાનું દુઃખ રડે છે, એટલામાં સુદામાજી આવી પહોંચે છે, તેમને જોઈને]

પાર્વતિ--માડી! ઓ માડી! આ મારા બાપા પણ આ વ્યા. તું ગભરાઈશ નહીં, આ આવ્યા જો!

અનપુરાણા--(પોતાના પતિને લુંટાએણી--હાલ હવાલ હાલતમાં જોઈને.) અરે, નાથ! તમારી આ શી દશા! નથી માથે પાઘડી કે નથી અંગ ઉપર વસ્ત્રનો એક ફાટયો તુટયો પણ કકડો! તું બડીને ઝેળી પણ નથી, પ્રાણ નાથ! આ શું? હરિ! તારા કોપની તો હદ હશે કે નહિ?

સુદામા--શું કહું કહ્યાણી! નશીબમાં નવટાંક ન હોય મે શેર લેવાના લોભથી ધાય તે ગાંડનું ગોપી ચંદન પણ ખોઈ જોસે. નશીબ જે હગલાં આગળને આગળ. ધનપાળશાની લાંબી આશાએ ગએલો, તે આશા ભંગ થઈ. ધનપાળશા પરલોક વાસી થયા. માર્ગમાં ચોર મળ્યા. તેનું અપમાન ખમીને ઘેર આવ્યો. એ આપણાં અવળાં નશીબની વાત છે. (સોમનાથને મુઠ્ઠીવસ્થામાં જોઈને) પણ આશું? વહાલી! જેટાને અચાનક આશું થઈ આવ્યું? કેમ બોલતો નથી? શિવ! શિવ! હવેતો હદ થઈ! રોજ રોજ ઊડીને આ વા દુખાવ જોવા તેના કરતાં મોત આવેતો બહુ રૂકું.

સોમનાથ--(ભાત આવવાથી જરા જરા આંખો ઉઘાડીને) માત પિતા! તમે ગભરાશો નહીં. એતો જરા આંખે અંધારાં આવ્યાં હતાં તેથી પડી ગયો અને જીવ નિધાન હતો રહ્યો. મને કાંઈજ નથી. (અનપુ-

જાને રહતી જોઈને) માડી ! તમે ન રડો ! પાર્વતીબા જરા પાંણી પા જોઈએ? ગળામાં કાંટા પડે છે.

અનપુરણા—(ધૈર્ય આવવાથી) પ્રભુ! તેં આ સમયે તો નિશ્ચય વાર કરી. મારા પ્રાણથી અધીક બહાલાં એવાં રત્નને મોતના ડાચામાંથી ઉગાર્યું. (સોમનાથને પાણી પાતાં પાતાં ગાત્રપર ઝોકી કરે છે.)

સુદામા—કલ્યાણી! હવે આપણે શું કરવું? હવેતો બાપડાં બાળકોનું સંકટ નજરે જોવાતું નથી. મોત પણ આપણાથી દુર નેદુર નહાસતું ફરેછે! બાપડાં છોકરાંઓ ભુખના દુઃખથી બે હાલ થઈ ગયા. આપણા આ વહાલાં બચ્ચાંઓ અણ વગર આપણી આંખ આગળ મરાણ પામે, એ ભય ભરેલો દુખાવ આપણાથી કેમ જોયો જાય? હવે શું કરવું એ મને સુઝતું નથી. આ બચ્ચાંને મરવાજ દેવાં અને આપણે બેઠાં બેઠાં ટગર ટગર જોયાં કરવું? શિવ! શિવ! શિવ! આ સંકટતે કેમ સહન થાય?

અનપુરણા—તમે શું કરો, મારા પ્રાણનાથ અને હું પણ શું કરું! તમેતો બે પૈસા પ્રાપ્ત થાય તે સારું જ જમાનમાં ગયા અને તેમાંથી આવી અવજી વાત થઈ તેમાં તમારો શો વાંક. વાંક વિધાતાનો કે તેણે આપણા નશીબમાં અવજો આંક લખ્યો!

સોમનાથ—(ભુખથી ગભરાઈને) બાપા આ માડી ! ક્ષુધાથી પાછાં આંખે અંધારા આવે છે. અરે? મને કોઈ પકડી રાખો! આ પડી ગયો હો! [સોમનાથ બોંધે ઊપર ચિતોપાટ થઈને પડે છે. તેને અનપુરણાને

સુદામાજી પકડી લે છે!]

પાર્વતી—માડી! હવેતો હદ થઈ! તમે બેઠાં બેઠાં જ્ઞેયાં કરોછો ને ભાઈનો તથા અમારો ભુખથી જીવ જાય છે. મારાથી પણ હવે નથી રહેવાતું. એક કકડો રોટલ નો દે. રોટલો ન હોયતો પળી બહુકું પા, પાણુ ચો માવડી! વહાલા બાપા! ભુખથી નથી રહેવાતું. (રડી પડે છે.)

અનુપુરણા—રડના બાપુડી! ભાઈના માથા આગળ ઉભી રહીને ના રડ. તેનો જીવ ગભરાસે અને વળી કાંઈક થઈ જશે.

લક્ષ્મિદત્ત—મારાથી પણ નથી રહેવાતું માત પિતા ધૈર્ય રાખીને અત્યારની ઘડી સુધો રહ્યો પણ ધૈર્યની એ હદ હોવી જોઈએ. પેટમાં ગુચળાં વળેછે અને આંખે તમર આવેછે. ભલી થઈને એક મુજો તો આપ્ય!

અનુપુરણા—હું કયાંથી આપું મારા વહાલા! તમારાં વચન તીર સમાન મારું કાળજી વિંધો નાખેછે. હરિ, તમારું સંકટ હરે. ચાલો બચ્યાંઓ. વહાલા સ્વામિ આવો આપણે કરુણાસિંધુ ભગવાનની સ્તુતિ કરીએ, એટલે તેઓ આપણાપર કરુણા કરીને વારે ચડે. (સુદામાજી, અનુપુરણા અને તેમનાં છોકરાંઓ સાથે મળીને ઇશ્વર સ્તવન કરેછે).

“પદ”

શામળીઆજી, સંકટ કયાં સુધી રહેવું?

રીખાઈ રીખાઈને રહેવું. શામળી. [ટીક]

પુરુષારથપર ફેરવી પાળી,

લહેલું હોય તે લેવું. શામળીઆં ૧

ગરીબ નિવાજ વિના ગરીબાઈનું,

કષ્ટ દોની કને કહેવું. શામળીઆં ૨

રાંક હાલતમાં રોજ રીબાઈ,

રોઈ રોઈને રહેવું? શામળીઆં ૩

છવતર અન વિનાનું જદુપતિ,

જાય જતાવર જેવું. શામળીઆં ૪

ભટકીને મરવાનું આથી બહુંછે,

દુનીઆનું નથી દેવું. શામળીઆં ૫

ત્રીવીધી તાપ હરી દા ત્રીકમ,

ત્રેવડ કરી સુખ તેવું. શામળીઆં ૬

ભાવે ભવાની હું રાખી ભરોસા,

શ્રી હરિ ચરાગુને સેવું. શામળીઆં ૭

(પ્રાર્થના પુરી થાય છે એટલામાં ઝો! ઝો! કરતા
જે પરોણા સુદામાજીની માતુશ્રીની કાંણુ આવેછે તેમને
વેગજેથી જોઈને)

સુદામા—પ્રિયા! જો પેલા પરોણા કુડવો મુકતા આપ
જી ધેરકાંણુ આવેછે. ઉમી થાને જવહેલી જઈને આ
રોતાં કકગતાં બાળકોને એકાંતમાં લઈ જઈને શાંત કર,
નહીં તો લજ્યા જશે.

[પરોણા આવીને સુદામાજીના આંગણમાં રોતા રો
તા બેસેછે)

હરિદત્ત! ઝો! ઝો! ઝો!

સુદામા—છાના રહો ભટજી! છાના રહો.

ભીમદત્ત—મારાં ગંગા સ્વરૂપ માણસે! ઝો! ઝો!
ઝો!

સુદામા—હવે રાખો ભટજી બહુ થયું. બનનાર વા
ત હતી તે બની રહી, રોચે કાંઈ આવનાર છે? માતુ
શ્રી મરવા જોગ હતાં ને મરી ગયાં. એતો વખતવાર
કહેવાય. છાના રહો ભટજી! છાના રહો.

હરિદત્ત—ગજબ થયોરે માવડી! ઝો! ઝો! ઝો!
(થોડીવાર આવી રીતે રડેછે ને પછી સુદામાજી સા
થે ઘરમાં પ્રવેશ કરેછે.)

હરિદત્ત } ભટજી! તમારે તો ડોશી મરતાં બહુ અ
ભીમદત્ત } વળુ થયું! કેવો માણનો સ્વભાવ! એવાં
માયાળુ માતાજી તો ભાગ્યશાળીનેજ મળેછે.

સુદામા—હોય ભટજી! નામ તેનો નાશ હોયછેજ.
જન્મેછે મરવા માટેજ, એનો શોગ શો કરવો? કેડ
બેડ છોડી નાખો ભટજી, અને જરા આરામ લો. બ
હુ દુરથી આવ્યા હશે તેથી પરીશ્રમ લાગ્યો હશે,

હરિદત્ત } અરે! આરામને બારામ. અમારે ગામડી
ભીમદત્ત } આંને આરામ શો. શહેરમાં જરા કામકા
જ છે તે કરી આવીને હમાણાંજ આવીએ છીએ.

સુદામાજી—પધારો ભટજી! વહેલા પધારન્તે.

હરિદત્ત } અરે! આ આવ્યાને! (પરોણાઓ ગામમાં
ભીમદત્ત } કામ કાજે જાયછે અને સુદામાજી ઘરમાં
પ્રવેશ કરેછે.

પ્રવેશ ૮ મો.

સ્થળ--સુદામાજીની ઝુંપડી.

[ગાનારાં ગાયછે]

“પદ”

પ્રભુ ભવ પાર ઊતારો,
હાથ ગ્રહીને અમારો. પ્રભુ૦ [ટક]
આ સંકટમાંથી અવિનાશી,
ઊગરવા નથી આરો. પ્રભુ૦ ૧
દુઃખ દરીઆ મધ્યે હરિ કુખતાં,
તરત મદદ દઈ તારો. પ્રભુ૦ ૨
વીત્ત વિના શ્રી હરિ વરતાતો,
આ સંસાર અકારો. પ્રભુ૦ ૩
ભાવિક ભકત જનોને ભવાની,
મદદ વિના નવ મારો. પ્રભુ૦ ૪

સુદામા નિશ્વાસ નાખીને) પ્રિયા! હવે પ્રતિષ્ઠા જવા
નો સમય પાસે આવી પહોંચ્યો. આંગણે જે મહેમાન
આવીને ઉભાછે, ને ઘરમાં અન્નનું નામ નથી. આવી
હાલતમાં જીવવા કરતાં આત્મહત્યા કરવી હજાર દર
જો સારીછે. હુંતો હવે આ આટલો, મરવાને માટે,
તમારું પ્રભુ રક્ષણ કરો!

અનુપરાણા—પોતાના પતિને પકડી રાખીને, વહાલા!
વહાલા! આશું થયું છે તમને! જ્ઞાતા પુરૂષની આવી ગ
તિ! આપના મહોમાંથી આવાં વેણ નીકળે? અને તે
આવી અડાકડીની વેળાએ. જે વેળાએ બાપડાં બાળકો

ને અને તમારી રાંક સ્ત્રીને માથે ઢાંકણની જરૂર છે, તે વાકસમયે તમે અમારાથી છુટવા માગો છો? એમ ન જ બને મારા વહાલા! આ તમને શું સુજ્યું છે. જરા ધૈર્ય રાખો. પ્રભુ લાજ રાખશે-

સુદામા--ધૈર્ય રાખું? હવે ક્યાં સુધી ધૈર્ય રાખીને લાજ લુટાવું? હમણાં જે પગ જાય છે તેમાં પરોણા આવીને ઉભા રહેશે, તેમને શું મહોડું બતાવીશ! પ્રતિષ્ઠા જાય તેના કરતાં પ્રાણ ત્યાગ કરેવો વધારે પાલવે. મને જવાદે. ભલી થઈને જવાદે, વિલંબ ન કર, અને આ સંકટમાંથી મુક્ત થવા દે.

અનપુરણા--[પકડી રાખીને] પતિ! મારે માટે નહિ તો આ નિરદેશ બાળકોને માટે કરૂણા કરીને આવો હલકો વિચાર કાઢી નાખો. ધૈર્ય રાખો! લાજ હરી રાખશે. દાંત દીધા છે તેથી ચાવણાના ઊંચાટ પણ શ્રી હરીનેજ છે. સાચું માનજો વહાલા સ્વામિ! મારી પાસે વાલનું વેળીયું હશે ત્યાં સુધી તમારે માથે વેલા નહીં પડવા દઉં. આ દયો. આ કાંચળી વેચી આવો ન જે ઊપજે તેનું જોઈતું અનાજ લઈ આવો, ચોટલે રસોઈનો આરંભ કરું.

સુદામા--આવો દિવસ! સ્ત્રીની કાંચળી વેચીને તે ઉપર ગુજરો ચલાવવાનો દહાડો! પ્રિયા હવે તો હૃદય જી. ગમે તે થાય પણ હું મારે હાથે મારી પ્રિયાની કાંચળી વેચવાને બર ચાટામાં તો નહીં જાઉં. હરીને કરતું હોય તે કરે. (ઐટલામાં અનપુરણાનો ભાઈ આવી છે તેને જોઈને)

પાર્વતિ--માડી! આ માડી! આ મારો મામા આ
૦૫૧.

સોમનાથ--(શુદ્ધીમાં આવીને) ક્યાં છે બહેન! ચાલો આ
પાણી મામા આગળ. મારે માટે કાંઈક આવવાનું લાવ્યા
હશે જ (ઘરમાં પ્રવેશ કરે છે)

સુદામા--આવો શુક્રબલ! નમસ્કાર! કુશળ તો ખરા!
પ્રેમદત્ત--હા, બટલ! તમ દીઠે વિશેષ.

અનુપરાણા--[આશ્ચર્ય પામીને] આવ્ય, ભાઈ આવ્ય.
ભલે આવ્યો. (જે હાથે આવેલાણા લે છે) જીવતો ર
હે ને શો વરસનો થા. આજે ક્યાંથી ભુત્તો પડ્યો બાઈ!
ઘણું દહાડે બહેનની ખબર લેવાને નવરાશ આવી.

પ્રેમદત્ત--એ શું બોલે છે બહેન! ભુત્તો પડ્યો? હું વાર
તહેવારે કે ટાંણે ટચકે નથી આવતો તારે ઘેર કે આમ
કરડાકીમાં બોલે છે? આજે “વીરપસલી” છે તે ઉપર મને
માત ગિતાઈ તારી પાસે મળવાને મોકલ્યો છે. બહેન
ના હાથનો કસાર જમ્યાને આજ દાણા માસ થયા છે,
તેથી ગિચાર થયો કે લાવ્યને બહેનના હાથની રસોઈ
જમી આવું ને મળતો આવું.

અનુપરાણા--ભલે આવ્યો, મારા માડી જાયા વીર.
કમર છોડી નાખ્ય, એટલામાં તારા પગ આવ્યા માટે
પાણી ઉતું મુકું છું. બહુ પંથ થવાથી થાકી ગયો
હઈશ.

લક્ષ્મિદત્ત--મામા! મામા! મારે માટે કાંઈ લાવ્યા
છો કે? મને જાતું તો બહુ ભાવે છે.

પાર્વતિ--મને ત્યારે કાંઈ નહીં આપોને!

(સોમનાથ ખચકાને વળગી પડે છે અને છોડવા માંડેછે)

અનપુરણા—પુત્રી! આ શું કરોછો. રઘવાયા ન થા જોને જરા ધીરા પડો.

મેગદત્ત—હયો, ભાઈ! તમારે માટે મગજના લાડવા અને ખીન્નું સાડુ ભાતું અને નવાં નવાં કપડાં લાવ્યો છું, તથા બહેન, તમારે માટે માત પિતાએ પાંચ રૂપૈયા રોકડા, ત્રણ લુગડાં અને એક કોથળી મોકલી છે; અને ઘણા ઘણા આશિર્વાદ સાથે ખખર અંતર પુછીછે.

અનપુરણા—(ગળગળી થઈને) ન પુચ્છે મારા વહાલાં ગાવતર અને તારા સરખો માડી જાયો વિર. વિર થઈને એકની એકરાંકડી બહેનની ખખર ન પુચ્છે? હયો ભાઈ! જરા વિશ્રામ હયો ને હું નહાઈને રસોઈના આર બ કરું છું.

સુદામા--હા હવે ભટલ તમે--જરા આડે પડજો થા જો. ભટલ! તમારે તો અમારી મોટી જોથછે. તમે સારાં સગાંછો, તેથી આવી રીતે અમારી ખખર અંતર હયોછો. સારાં સગાંનો પણ લહાવછે.

મેગદત્ત—એવું શું બોલોછો ભટલ! તમારાથી અમારે શું વધારેછે.

(બાળકો મગજના લાડવા વગરે ભાતું હાંશથી ખાતાં જાયછે, કુદકા મારતાં જાય છે અને અહિ તહીં દોડા દોડ કરેછે. અનપુરણા ઘરની અંદર જાયછે અને સુદામાજીને સાન કરીને અંદર બોલાવેછે).

અનપુરણા--વહાણા પતિ! હરિએ અંતની ઘડીએ

આપણી લજ રાખી. આ હયો પાંચ રૂપીઆ, અને મરજીમાં આવે તે સરસામાન લઈ આવે, એટલે હું રસોઈ કરવા માંડું.

સુદામા—આ આલ્યો કટયાણી! હરિ વાર ન કરેતો બીજું કોણ કરે. આપણા સરખાં નોધારનો આધાર એક અવિનાશી છે. એ અવિનાશીની મંદિર ન હોત તો ક્યારનાય આપણે મરી ગયાં હોત. લે હું જાઉં છું, તું નહાઈને આ સ્વયંપાકમાં જા, હમણા પેલા પરણા પણ આવી પહોંચશે.

અનપુરણા—આ ચાલી પ્રાણુ નાથ! (અનપુરણા રસોઈ કરવા માટે નહાવા બેઠી છે, અને સુદામા જોઈતા માં સીધું—સામાન લેવાને માટે જાય છે. ઘડી બે ઘડી થાય છે ત્યાં સર સામાન ઘરમાં લઈ આવીને રસોઈ કરવાને માટે આપે છે એટલે અનપુરણા રસોઈ કરવા માંડે છે, એટલામાં મહેમાનો પણ આવી પહોંચે તેમને).

હરીદત્ત } —સુદામાજી! હવે જમવાને કેટલી બિમદત્ત } વાર છે? અમારે જમીને તાકીદથી ચાલવાનું છે.

સુદામા—કાંઈજ વાર નથી બટજી! નહાઈ લ્યો. રસોઈ તઈયાર છે.

હરીદત્ત } હા, ચાલો. (મહેમાનો તથા સુદામાજી-
બિમદત્ત } નો સાજો નહાઈ લે છે, એટલામાં અનપુરણા આવે છે.

અનપુરણા—પ્રાણુનાથ! આપ નહાઈને સ્વયંપાકમાં પંધારે એટલે આપની પાદ પુજા કરીને આપની સાથે છોકરાંને જમવા માટે બેસાડું.

સુદામા—હું નહાઈને મહેમાન સાથે આવું છું પ્રિ-
યા? પણ અમારી વાટ જોઈને છોકરાંને ભુખ્યાં ન ટ-
ળવળાવ.

અનુપરાણા—જેવી આજ્ઞા સ્વામિનાથ!

(સવયંપાકમાં જાય છે.)

સોમનાથ—માડી? મને પ્હેલું પીરસને! ભાઈના ક-
રતાં મને વધારે ભુખ લાગી છે.

પાર્વતી—અરે! મારા પેટમાં તો કુવા પડ્યા છે ન
આખે અંધારાં આવે છે માડી!

લક્ષ્મદત્ત—અરે! આજનો પેટ ભરીને ખાવાનું
છે! (ઠેકઠા મારે છે ને ખાવાને માટે ટળવળે છે.)

અનુપરાણા—[સ્વગત] બાપડાં બાળકો ક્યારનાંય
ખાવાને માટે ટળવળે છે. પ્રભુએ આ ત્રણ દહાડે અન્ન
ભેગાં કર્યાં છે. બાપડાં છોકરાં ભુખથી મરવા પડ્યાં
હતાં. મોટાં માણસો તો ગમે તેમ કરીને ચલાવે, પણ ન
હાનાં બાળકો કેવી રીતે નભી શકે? ભલું થજો મારા
ભાઈનું કે તેણે આવીને ત્રણ દહાડે અમને અન્ન ભે-
ગાં કર્યાં, નહિતો પ્રતિષ્ઠા ધુળ ભેગી થાત અને બા-
ળકો ટળવીને મરી જત. પ્રભુ છે ને! પ્રભુ કોઈના વે-
ચી ખાધો છે? (ચાહન) જોટલાં ઊતાવળાં ન થાઓ.
વડાલાંઓ! તમને સઘળાંને સાથેજ ખાવા આવું છું.
આ તમારા પિતાને મહેમાન પણ આવી પહોંચ્યા. (મહે-
માનને લઈને સુદામાજી સવયંપાકમાં પ્રવેશ કરે છે, ને
સર્વે જણા સાથે જમવા બેસે છે.)

પ્રવેશ ૯ મો,

સ્થળ—સુદામાજીની ઝોરડી.

[ગાનારાં ગાય છે.]

૫૬.

- પ્રેમથી ડેરો પ્રાણામ આ પતિવ્રતાને,
વાહવાહ એવી વનીતાને. પ્રેમથી [ટોક].
- કબ્જ સમે કંથ તાણી ચાકરી કરીને,
પતિને પ્રભુ પકે પિછાણે. પ્રેમથી. ૧
- રોષથી ભરેલ પતિને સતિ રીઝાવે,
ગુણવંતિ ગુણ તાણા ગાણે. પ્રેમથી. ૨
- પતિસાથ જીર તાણું જાણું પીએને,
માણવી મુકે સહુ મજાને. પ્રેમથી. ૩
- મતિ હીણ કંથ નશીબે કદી મળેતો,
અંતરે ન એક દાષ આણે. મથી ૪
- ફંડથી અધીક પ્રાણનાથને પિછાણી,
જુજવા ન એક જીવ જાણે. પ્રેમથી. ૫
- દેવિની સમાન સતિ નારી આ દિપે છે,
ખુદરતિ સ્વભાવના ખજાને. પ્રેમથી ૬
- જાગતા કે હુંધતાં તે રોષના જાણાવે,
અનીતિ કરે ન એ અજાણે. પ્રેમથી ૭
- સેવ કરે દેવ તાણા દેવ એ સતિની,
વિશ્વ એવી દેવિને વખાણે. પ્રેમથી. ૮
- સંકટમાં દેખી સ્વામિ સંકટ સમાવે,
ભવાની ન ભોજન લે ભાણે. પ્રેમથી. ૯

સુદામા—કદ્યાણી! સતિ નારીના સ્વામિને સં-
કટમાં પણ સુખ અને સહાયતા મળે છે. આ સંસાર
જ સતિ નારીના સ્વામિને સ્વર્ગ સમાન છે. મેં પેત્રે
ભર મહા મહા પુન્ય કરેલાં કે તારાસરળીમહા સતિ ના
રી મને મળી છે. વહાણી! તારા વહાલનો છેલો નથી.
તારા ટેકા વગર પગપાણુ આ પૃથ્વીપર હું વસી શકું નહિ.
પરંતુ પ્યારી! આવાને આ તા સંકટમાં તને ક્યાં સુધી
રીવારી રાખીશ! મારે લીધે તને આ સંસારનું કંઈજ
સુખ મળ્યું નથી. મારી સંગતતા બદલામાં તે તારા
આગ સુખનો ભોગ દીધો છે. મારો હાથ ઝાલીને તે
અને અભાગીઆં બાળકોએ સંસારનો લફાવો લીધો
નથી. માત્ર પિતાના ઘરનું સુખ મુકીને મારી ઝુંપડી-
માં મને સુખી કરવાને માટે અંતની ઘડી સુધી તું વ
સી રહી છું, પણ સતિ! હવે હું તને સંકટમાંથી થો
ડા દહાડા છોડાવવા માગું છું, તારો ભાઈ આહો અન્નાવી
ને મળવાને બહાને તને તેડી જવાની તાણુ કરે છે તો
ભણી થઈને બાળકોને જો દીવસનો સુખમાં નાખ !
આ ઝુંપડી અને આ તારો દરિદ્રી ભરથારતો હમેશના
નશીબે રહોલાજ છે. માત્ર એકને માટે તમે સઘળાં
દુઃખી ન થાઓ. તમને સુખી જોઈને હું પણ સુખી
થઈશ. માટે ભણી થઈને તું તારા ભાઈનો સાથે પી-
યર જ અને સુખ ભોગવ. હું મારા નશીબમાં હશે
તે કરીને ગુજરો કરીશ પણ તમારું સંકટ નજરે
જોયું જતું નથી. ભણી ભાગતી! ભણી થઈને મારું
માન.

અનપુર્ણ—આ શું બોલોછો, મારા માયાના મુ-
કુટુંબ હું તમને લાયક નહીં છું. આ સમયે છોકું,
અને છોકરીને સુખ ભેગવવાની લાલચે પીયરમાં જઈ
ને વસુ; એવું આજ સુધી કદી બન્યું છે કે તમે આમ
બોલીને મારું પાણી બુઝાવો. માત પિતાને મેડી-
મ્હોલાતો, વાડી વચ્ચે અને સુખ સંપત્તિ તો સાહેબી
હોયતો તે જોઈને આંખ ડરે, પણ વૌરવ સાગરમાં
પોતાના બહાલા પતિને વિદ્યા મુકીને સુખ માણવાના
ઈરાદીથી સાસરું તજી જો વનિતા પીયર સિધાવે એ
વનિતા નહીં પણ વાંદરીછે! પંચ દેખતાં મેં તમારો
હાથ ઝાલ્યો, અરસપરસ સુખ દુઃખ સરખે ભાગે વેહે
તો લેવાને પ્રિયા પિત્તમની પવિત્ર ગાંઠથી અંતની ઘડી
સુધી આપણે બંધાણું, ને હવેએ કસર તોડીને તમને
હું આવા પરિતાપમાં તજી જઈશો આ લોક-
માં અને પરલોકમાં મારું કલ્યાણ ન થાય. માટે ત-
મારે આવી વાત ફરીથી છેડવીજ નહીં. સત્ય બોલું
તો ભાઈ ભાઈને માત પિતાના ભલામાં તેઓ આપે
તો મારો ભાગ છે પણ હક નથી. હકતો છે તમારા સુ-
ખ દુઃખમાં સંસારના કાયદા કાનુંથી. લોક લજ્યાએ
ભાઈ ભાંડુ અને મમતાને લીધે માત પિતા બંને
દોકરીને જણે તે જોઈને વડાઈ છે, પણ મારો કંઈ તે
મના ઉપર દાવો ચાલતો નથી, માટે પ્રભુ પ્રભુ કરો.

સુદામા—સતિ! તને ધન્ય છે. પતિવ્રતા નારીના
• મ્હોઠામાંથી આવાંજ વચન નિકળે. હે, કલ્યાણી! તારાં
રાં તે હું કેટલાં વખાણું કરું? એક પતિવ્રતા પતિનું દુ-

વી હોય છે? સાંભળ

[વસંત તિલકા]

ખાવા મળેતા કદી જર ખોરી,
વા ઓઢવાને ચિર સાડિ ધોરી;
એવે સમે સંકટ આપ સહેતી,
હાડી પતીને ધિર ઘાટિ દતી.

પ્રિયા તરા સરખી પતિવૃત્તા પતિવર પ્રભુ પ્રાપ્ત
રહો. પણ પ્રિયા! તારો ભાઈ ધેર જવાને ઊતાવળ
કરે છે તેને સમજાવીને જો દહાડા રાખ્યો. સારું એ
ફરી ફરીને ક્યાં આવવા બેઠો છે?

અનપુર્ણા—પણ પ્યારા! તમે નથી જાણતા કે મારા
ભાઈને પાણી પીવાનીએ ઘર આગળ અવકાશ ન
થી. એવા એક કાગ કાજમાં ઝુંચવાયેલા ભાઈને વધારે
દહાડા રોકી રાખ્યો એ ઠોક નથી. એની મરજીમાં
આવે એટલા દહાડા રહે તેમાં આગ્રહ શો? (દુરથી
આવતો દખીને) અરે! આતો તૈયાર થઈને આવે છે
ને! (એટલામાં અનપુર્ણાનો ભાઈ આવી પહોંચે છે)

અનપુર્ણા—આવ્ય ભાઈ તેંતો તૈયારી કરીને! આ
ટલી બધી શી ઊતાવળ છે? રાંધે બહેનની ઝુંપડીમાં
શ્રીમંત ભાઈને નહીં ગમતું હોય તે કેમ રહે?

પ્રેમદત્ત—બહેન! તું એમ ન બોલ. તું જાણતી ન
થી કે ઘર આગળ વૃદ્ધ માત પિતા એકલાં છે ન તે-
થી મારે અહિં રોકાવું ન પાલવે? માટે બટલ પાસે
થી રજા અપાવ્યો ત્યાંથી માંડું. અહીં કામ થંધા

વિના એક દિવસ મન એક વર્ષ સરખો લાગે છે.

અનપુરુષા—તું ક્યાં વારમવાર આવવા બેઠો છું ભાઈ! રાજા ખુશીથી બે દહાડા રહેતો. અમે રાજા થઈએ. તારા ઉપર અમારું મન તણાય છે તેથીજ આટલી તોણ કરીએ છીએ. બીજાને આટલો આગ્રહ કરાય? તારાથી અમારે શું વધારે છે વહાલા વિર!

સુદામા—બે દહાડામાં કાંઈ ખાદુ મોળુ થવાનું નથી ભટજી! તમારા સમાગમથી અમને પણ આનંદ મળે છે. માટે ઝાઝો આગ્રહ ન કરાવો, અને અમારું મન રાખવાની કૃપા કરો.

શિવદત્ત—હું આગ્રહ નજ કરાવું બહેન! ભટજી; તમે પણ સમજી થઈને શું બોલો છો. હું શા સારું આગ્રહ કરાવું. આ કાંઈ પારકું ઘર છે? મારું પોતાનુંજ છે એમ હું માનું છું. માટે તમારો પરમ છે તો વળી બીજવાર મળીશું, પણ આ વેળાએ તો રજા આપવાની મહેરબાની કરો. હેત કાંઈ વધારે દીવસ રહેવાથી વરતાતુ નથી. માટે ભણા થઈને રજા દા. હું જોડી થાઉં છું.

સુદામા—ઠીક ભટજી! જોવો તમારો ભાવ તમારી મનજી નથી ત્યારે બળાત્કારથી રાખીને તમારું કામ બગાડવું એ અમારો ધર્મ નથી. પધારો ભટજી! તમારા માતૃશ્રીને અને પિતાજીને મારા યથા યોગ કહેજો, અને વળી સારા કામે બહેલા બહેલા પધારજો.

અનપુરુષા—ભાઈ આવજો, માત પિતાને મારું પાચે માગજું, ભાભીને આશિર્વાદ કહેજો અને છોકરાંને મહાજો.

શિવદત્ત—વારૂ બહેન! ભાણીઆને જાળવજે. ભટ-
 ળ નમસ્કાર!

સુદામા—નમસ્કાર ભટલ! કરો માંગ્ઝીક!

(શિવદત્ત મળી ભેટીને પોતાને ગામ જાય છે).

પ્રવેશ ૧૦ મો.

સ્થળ સુદામાજીનો ઝુંપડો.

“હવે ગી પુરૂષ સિંહુ જવો છે, તેને લક્ષ્મિ આવીને
 મળે છે. દૈવ્યમાં હશે તો મળશે એમ નિયમ--ખરાબ પુરૂષ
 માત્ર કહે છે. દૈવ્યને હણીને પોતાના બળથી પુરૂષત્વ
 કરે.”

(નીતિ શાસ્ત્ર.)

સુદામા—(સ્વગત) શિવ! શિવ! શિવ! સ્વારમાં ઊડી
 ને રોજ ઉઠે પોશાણના સંતાપ એ કાંઈ થોકું સંકટ
 છે? એ સંકટ કરતાં તો શુભીનું સંકટ સારું. આજ
 ત્રણ દહાડાના કડાકા થયા છે. રાંકડા બાળકો અન્ન
 અન્ન કરતાં રહે છે. સ્ત્રીએ ઘરની લાજ રાખવામાં
 મથા ન મુકી, તેનાથી થાય તેટલું તે કરી ચુકી, હ
 વે મારે નેનો શો વાંક કાઢવો? તે બિચારીથી થાય છે
 તેટલું કામ કાજ કરે છે, પણ જ્યાં ભાગ્ય દેવીજ રૂડી
 બેઠી ત્યાં તેનો અને મારો શો ઈસાજ? મારે સ્ત્રી, છોક
 રાંને શું મહોકું બતાવવું? આજ ત્રણ દીવસ તો ગ
 મે તેમ કરીને લીધા પણ આજનો દહાડો નીકળવો મુ

શકેલછે. અરે! આ કોણ આવેછે? એતો મારી રાંક સ્નાન તો! એના વગર બીજું કોણ હોય. જીવ, જો તો ખરો! જંજળાથો ચંદ્રમુખીનું મુખકું કેવું ઝાંખ મારીને કરમાઈ ગયુંછે? અરે એતો આ આવીને! (અનુરુણા આવી પહોંચે, તેને જોઈને) આવ્ય પ્રિયા! આવ્ય. હમણાજ હું બેઠો બેઠો આપણી માઠી હાલત નો વીચાર કરતો હતો, એટલામાંનું આવી પહોંચી. કહ્યાણી! મને એકે વિચાર સુઝતો નથી. હવે હું શું કરું? તારી નેક સલાહની મને જરૂર પડી છે. ઘણી વાર મને ઊત્તમ સલાહ આપીને તેં વિપત્તીસાગરમાં થી પેલે પાર ઊતાર્યોછે. પ્રિયા! સ્ત્રી મળે તો સઘળા પુરૂષોને તારા સરખીજ મળજે.

અનુરુણા—બહાલાપતિ! તમે તમારા મુખમાંથી આ વાં વચન ન કાઢો. દાસીનો ધર્મ છે કે પોતાના પતિના મુખ દુઃખમાં એક સરખો ભાગ લેવો, અને આપત્તિકાળમાં અપાય એવો આશ્રય આપવો. સારી અથવા નહારી હાલત વિષે વિચાર કર્યો કરવો તેના કરતાં ઊત્તમ રસ્તો એજ છે કે ભગવાન ઉપર પુણ્ય ભાવ રાખીને આપત્તિકાળમાં તેની મદદ માગવી. નશીબ વગર મળતું નથી અને ખવાતું પણ નથી. આપણા અદ્રષ્ટમાં ભુખતું દુઃખ લખેલું હશે તે ભોગવવું. ભોગવ્યા વગર કોઈ વાતે છુટકો નથી. “લઘ્વી વાત મથિયા ન થાય લગાર” એ વચન તમે ન ભુલી જાઓ. પ્રાણનાથ! આપણી રાંક સ્થિતિ ઉપર અક્રોશ કરીને મન બાળવું નહીં, પણ ઈશ્વરનો આમાર માનવો જોઈએ. પે

સા મળ્યા પછી પ્રભુ ઊપર પ્રેમ રહેતો નથી ને હરા મના હાડકાં થઈ જાય છે. એશઆસમ, મોજમજ અ ને અનેક પ્રકારના વિષયાશક્ત થઈને અનીતિમાં કુ ખવું પડે છે. તેથી તવંગર કરતાં આવી હાલત મન માનતી છે. હરધડી ઈશ્વર યાદ આવે છે ને ભગવાનનું ભજન એકાંત મનોવૃત્તિથી થાય છે, પણ ગાણસનો ધર્મ છે કે ઉદ્યોગ કરવો. ઉદ્યોગ કરવાથી નશીબ ધારી આ પે છે એવું મહંત પુરૂષનું વચન છે.

‘उद्यमेनसिध्यंतिकार्याणिनमनोहयै;

नमस्तत्सંतिमूहवेमृगा.

અર્થ—ઉદ્યોગ વગર કાંઈપણ કામ બનતું નથી. સિંહતો મહાબળવાન વનરાજ કહેવાય છે, તે છતાં સુ તાં સુતાં તેના મહોડામાં મૂગ આવીને, પડતું નથી.

સુદામા—પ્રિયા! ધન્ય છે તને કે આવાં બોધક વચન વદીને આવી દુઃખદ અવસ્થામાં તું મને ધૈર્ય આપી મારો ઉત્સાહ વધારી દે છે. પ્રિયા! તારું કહેવું યથાર્થ છે. ઉદ્યોગ એ મનુષ્ય માત્રનો ખોરાક છે. ઉદ્યો ગથી માણસ સુખી થાય છે, પણ તું જ કેહેની? હું કયાં થોડો ઉદ્યોગ કરું છું, પણ ફળજ કયાં મળે છે. ચારે વેદ અને બીજાં અનેક શાસ્ત્ર મારી જીભની અગ્રે છે. મેં મારી જીંદગીનો ઘણો ભાગ વિદ્યાભ્યાસમાં જ ગાળ્યો છે, પણ આવો કંગાળ હાલતમાંથી મુક્ત થવાનો અવસર આવતો નથી, એ નશીબનો વાંક છે. મારો શીલ્યને પ રમ મિત્ર શ્રીકૃષ્ણ કયાં ઉદ્યોગ કરવા ગયો હતો. તે

દૈવકૃપાથી દ્વારામતિના ઘણી થઇને સુખમાં દહાડા કે હાડે છે, અને હું રાંક હાલતમાં રીખા ઉછું. માટે દૈવ ધારેછે તેજ થાય છે અને માણસનું ધાર્યું કાંઈજ કામ માં આવતું નથી. મનુષ્ય માત્રને સારી સ્થીતિમાં આવવું ગમે છે પણ ભાગ્યદેવીના પ્રતાપથીજ તેની ચડતી પડતી થાય છે. દેશ ફરો, પરદેશ ફરો, પણ અવળું નશીબ હોય તે સવળું નજ થાય. નશીબ એજ મોટી વાત છે વહાલી!

અનપુર્ણા—પ્રાણનાથ! તમારું કહેવું ખરું છે, પણ તમે ક્યાં નથી જાણતા કે ઊદ્યોગ વગરના મનુષ્યને ભાગ્ય દેવી ફળ નથી આપતી. હાથ હલાવીએતો પામીએ. ભાણામાં આવેલાં ભોજનનો હાથે કોળીઓ વાળી મહાડામાં મુકી ચાવીને ગળે ઉતારીએ ત્યારેજ ક્ષુધા શાંત થાય, પણ હાથ પગ જોડીને બેસી રહીએ તો પેટ ન ભરાય. “ફરે તે ચરે” “કરે એવું મળે”, માટે સ્વામિનાથ! મારી ઇચ્છા છે કે આપણી પડતી દશામાં આપણા સ્નેહિત્રોની આપણે સહાયતા માગવી. તમે મારા મહોડા આગળ ઘણીવાર કહેલું છે કે શ્રીકૃષ્ણની સાથે મારે પરમ મિત્રતાઇ છે, તો તેમના આશ્રય માગતાં આપણા દારિદ્ર ઉભાં ન રહે. હમણા શ્રીકૃષ્ણનો વખતછે. તેઓ કરવા માગે તો આપણી બાબતમાં ઘણું કરી શકે એમછે. માટે તમે શ્રીકૃષ્ણપાસે એકવાર જાઓને નશીબ અજમાવી જુઓ એવી મારી અભિલાષા છે.

સુદામા—કલ્યાણી! તારું કહેવું ઘણે દરજ્જે યથાર્થ છે, પણ માન અને ટેક મુકીને હાથ જોડીને માગવું

એ મને ગમતી વત નથી. હું શ્રીહરી આગળ રોજ હાથ જોડીને માગું છું કે—

“ રાજ ટેકમાં હરિ હું પાડ માનુંરે,
પાડ માનુંરે હરિ હું પાડ માનુંરે. રાજ. (ટેક.)
મિત્રની કને સુજાડના હરિ કદા,
માન મુકીને ભવાની માગવાનુંરે. રાજ.”

હાહી! શ્રીમંત મિત્રને રાંક મિત્ર જોવો ગમતો નથી, તેની તને ખબર નથી. તે દિન મિત્રને દેખીને શરમાય છે. ગરીબને જ ગરીબ મિત્ર ગમે છે. કૃષ્ણ જ્યાં રૂં વિદ્યાર્થી તરિકે સાધારણ સ્થિતીમાં હતો, ત્યારે તે મને ચાહતો હતો એ ખરી વાત છે, પણ હમાણાં તેની હાલત પલટાઈ જવાથી મારા સંબંધી તેના કેવા વિચાર છે, તે મને માલમ નથી, પરંતુ સ્વભાવિક નિયમથી આપણે સમજવું જોઈએ કે શ્રીમંતાઈમાં ગરીબાઈનો ઝાંખો વિચાર આવતો નથી. માયાના મદમાં કુખેલા એક મિત્રને માગવા કરતાં બુખના હું ખથી મરણ સહેવું એ વધારે ઉત્તમ છે. એમ મારું માનવું છે. ખરું છે કે મેં નહાનપણમાં કૃષ્ણ પર નાના પ્રકારના ઊપકાર કરેલા છે, એક લેખે હું તેના ગુરૂ થાઉં છું. તે છતાં ઠેક મુકીને આવા વરવા વેપથી કેડો જાહેરો દેખતાં હું જાણવાને માટે જાણું એ નહીં ખની શકે એવું છે. શું એ મારી ગરીબાઈ જાણતો નથી? જાણે છે જ. ત્યારે મારી આવવાની વાટ શા સારું જોયાં કરે છે. “માગ્યાં તો મુક્તાફલ મળે” છે પણ

તે શાં કામનાં, પ્રિયા! એ વાતનો મમત મુકીદ અને શ્રદ્ધાપૂર્વક શ્રી હરિનું સ્મરણ કર, પછી જે થવાનું હશે તે થઈ આવશે.

અનપુર્ણા—સ્વામિ! મારા વહાલા સ્વામિ! તમે જણેલા થઈને આમ કેમ બુઝોછો! આપત્કાળમાં અંગના અને સ્નેહિજનોની આગળ આશ્રય માગવા જવું એ યોગ્ય છે. “માગ્યા વિના ન પિરસે માય” એ કહેવત તમે કેમ ચાદ નથી કરતા. માગ્યા વિના જનેતા પણ મદદ નથી આપતી તો મિત્ર તો કેમ મદદગાર થાય? દુનિ આંજ એવી છે. શ્રીમંત અને સ્નેહીજનો દુધ ચોખા ને સાકર આરોગતા હોય તેથી તેઓ સઘળી સૃષ્ટિને પોતાના સરખા સુખી માનીને તેવુંજ જમતાં જાણે છે. પોતે સુખી તો આખી સૃષ્ટિ સુખી એવું માનનારા ઘણા લોકો મળી આવશે અને તેથીજ તેઓને લોકોની દાઝ હેડે લાગતી નથી પણ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન એવા નથી. તેઓ તો નાધારાના આધાર અને સાચાના સ્નેહિ છે. ભીડમાં ભાઈ બંધુઓની પરિક્ષા ન થાય તો ખી ક્યારે થાય? તમે સમજી છો. તમે નથી જાણતા કે આપણે ત્રણ દીવસના કડાકાથી રીબાઈએ છીએ? આપણી વાતતો જણે સમજ્યા પણ રાંકડાં બાગકોની શી સ્થિતી છે તે તમે જાણો છો? છાંતી વાતતે હું ક્યાં સુધી છાતીમાં રાખું! બાગકો બાપડાં ભુખથી ટળવળે છે, તેમને રડતાં રડતાં છાના રાખીને હુંતો હવે કાયર થઈ ગઈ છું. આડોશી પાડોશીને ઘેરથી માગી તામીને લાવું છું ને છોકરાંને માંડ માંડ છાના રાખું છું. આજે પાવળા

દુધ સાડું પાંચ ઘેર ફરી પાણુ ન મળ્યું. હવે હું કેમ કરું. ક્યાં શુધી નભાવું. આજ સુધી કૃતમનેજ હું ધૈર્ય આપતી હતી તે ધૈર્ય આજે ટુટી ગઈ છે. મારાથી સંતાનનું સંકટ જોયું જાતું નથી. તેમના શરીરપર લોહી નામે રહ્યું નથી. હાડ ચામડાંજ માત્ર લટકાએલાં છે. વસ્ત્ર પાણુ પેહેરવા ઓઢવાને નથી. જીતાં પાનાં વસ્ત્ર સાંધી કરીને તાઢ ખાળવા સાડ તેમને આપું છું. અડધાં નવસ્રાં, અડધાં ભુખ્યાં, કંગાલ છોકરાંની હાલત મારાથી જોઈ જાતી નથી. બીચારાં બાળકોએ કોઈ દીવસ પેટ ભરીને ખાયું નથી કે વાર તેહવારે પેહેસ્યુ ઓઢ્યું નથી. આપણે પેટ આવીને તેમણે કાંઈ સુખ ન ભોગવ્યું. ત્યારે આપણા અવતારને ધીઃકાર છે. છોકરાં રાખડી સાડ રૂએ છે ને આપણે ટેકને માનમાં બેસી રહીએ એ નકામું છે હવે તમારી જેવી ઇચ્છા. હું તો માત્ર કહેવાની સરીખ તે કહી ચુકી. આજ નહીં સહન થયાથી તમારી પાસે મર્યાદા મુકીને બોલી છું તે માટે ક્ષમા કરશો.

સુદામા—જા, જા બહાલી! એમાં તે શી ક્ષમા કરવાની છે. સાચી સલાહ દેવીએ સ્ત્રીનું કામ છે. તેં ચોખ્ખી સલાહ આપીને તારી ફરજ બજાવી છે તે માટે તારો પાડ માનું છું. કટયાણી! શ્રીકૃષ્ણ આગળ જતાં મારે કાંઈજ અડચણ નથી. અડચણમાં અડચણ એટલીજ છે કે આવી દરિદ્ર અવસ્થામાં એવા મહાન રાજ્ય કર્તાને ઘેર લજ્જા મુકીને યાચવા જવું. સ્નેહિ શ્રીકૃષ્ણની સોળ સહસ્ર પટરાણીઓની સન્મુખ, કુધા

થી સુકાએલાં અને દરિદ્રથી દુભાએલાં અંગે ઉમાં રહેવું એ થોકું દુઃખછે? એવી કરુણા મય સ્થીતિ જોઈને મારો ખાળમિત્ર લજ્જામાન નહિ થાય? મને નિત્ર કહીને ખોલાવતાં, કેડો જાદવોની કચેરીમાં તેનું મન નહિ દુભાય? જ્યવંત અને ધનવંત જાદવોની સ્ત્રીઓ મારી હાંશી નહી કરે? આવા આવા અનેક વીચારથી શ્રી દારીકા જતાં મારા પગ ઊપડતા નથી.

અનપુર્ણા—વહાલા નાથ! મનુષ્ય માત્રને સ્વભાવિક રીતે આવા તરંગ થાય પણ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન સરખા ખાળ સનેહ ભુક્તી જાય એ સંભવીત નથી. માટે કોઈ તરેહની શંકા ન કરતાં એક વારતો શ્રીકૃષ્ણ કને દારીકાં સિધાવવું એવી મારી વિજ્ઞાપિત છે, પછી તો તમે મોટાછો.

સુદામા—વહાલી સ્ત્રી! ચાલ ત્યારે કાલ સવારેજ દારામતિનો માર્ગ પકડું છું. પણ કટયાણી! શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને ભેટવાને તો જઈશ પરંતુ તેમના ખાળકો કાકા, કાકા, કરતાં મારી પાસે આવશે તેમના હાથમાં હું શું દઈશ! નથી ઘરમાં કંઈ એવી ચીજ કે હું લઈ જાઉં. ખાલી હાથે જતાં મને લજ્જા આપે છે. આહી ચલાવીને એટલું દુર જવું ત્યારે તો આપણા ગળ મારૂંક કાંઈક ભેટ લઈ જવી એમાં આપણી શોભા છે. કેમ પ્યારી! તારો શો મતછે?

અનપુર્ણા—ખરી વાત કહી તમે સ્વામિનાથ! છોકરાં છૈયાં આશાભર આવેને નિરાશ થઈ પાછાં જાય એ સારું ન કહેવાય. હું હમણાજ આડોશી—પાડોશી

પાસેજઈને કાંઈ ઊઠીતું પાછીતું લઈ આવું છું. તે લઈને તમે સીધાવળે એટલે ઠીક થશે. વહાલાપતિ! મેં ખુબ ની સામગ્રી સાવધાન કરી રાખી છે. એરડીમાં પંદરા રીને દવ સેવા કરી દેવો. એટલે કાલે જવાની તૈયારી કરતાં સાનુકુળ પડે.

સુદામા—ખરૂં છે ખ્યારી! હું આ ચાલ્યો. તું પણ તારી તૈયારીમાં રહેજે.

(બંને જણા છુટાં પડીને જાય છે.)

અનપુર્ણા—વહાલાપતિ! સો ઘર કરી ત્યારે “સો સપાડે આટલાં તાંદુલ ઊઠીતાં મળ્યાં. ન બોલાવ્યાનાં મ્હોં બોલાવવા કરતાં મરવું સારું છે. સારું થતે આ પાણી પડોશણ મંગળાનું કે જ્યારે હું જાઉં છું ત્યારે તે કાંઈને કાંઈ આપે છે પણ ના પાડતી નથી. હું જઈને ઊભી રહી ત્યાં તો આવવાની મતલબ સમજી ગઈ ને વગર પુછવે મિઠાં વેણથી કહેવા લાગી, “જેઠાણીજી શા સબબથી આ સમયે પગલાં કર્યા છે? જોતું કરતું માગી લેતાં જરાએ સરમાશો નહીં. આ તમારું જ ઘર છે” મેં તેનો ઉપકાર માની જણાવ્યું કે “બાઈ આ વેળાએ તમારું એક કામ પડ્યું છે. મારા સ્વામિ દ્વારામતિમાં શ્રીકૃષ્ણને ભેટવા માટે જાય છે. તેમના બાળકોના હાથમાં આપવા લાયક જાણસ અમારા ગ્રહમાં નથી તેથી થોડાંક તાંદુલ ઊઠીતાં આવવાની કૃપા કરો તો તમારો પાડ થશે. તરતજ એ ભલી પડોશણ સુપડું ભરીને તાંદુલ કાઢી આપ્યાં. ભલું થતે એ ભલી બાઈનું કે ખરી વેળાએ ખરી ગરજ સારી છે. તાંદુલ બાંધવા લાયક ઘરમાં કાંઈપણ સારું વસ્તુ ન મળ્યું.

તેથી બેચાર ગામા એકઠા કરીને બાંધી મુક્યા છે કે ચાલતી વેળાએ વિલંબ ન થાય.

સુદામા—કદયાણી! સારા પાડોશીને પણ દહાવજ છે. વાર ચાલ ત્યારે હવે ફેટલીવાર છે? છોકરાં-છેાં ને મારી કને બોલાવી લાવ્ય તેમને મળી બેઠાને માંગે થાડીં.

અનપુણિ—પતિ! સર્વે સાહિત્ય તૈયાર છે. ખડીઓ, પાણી પીવાને તુબકું ને જોષ્ટિકા હાજર કરી મુક્યા છે મહારાજ! આ હું આપણા બાળગોપાળને બોલાવી લાવું. ત્યાં સુધીમાં તમે કપડાં પહેરી, કમર બાંધીને તૈયાર થાઓ. આણુનાથ! આ હું આવી પહોંચી.

(જાવે છે)

સુદામા—અરેરે! આતે કાંઈ અમારો અવતાર છે? બાવાને ઊંચી જીર ન મળે ને પહેરવાને જડાં પાતળાં વસ્ત્ર પણ ન મળે! લુગડ થીંગડું મરાય પણ પેટે કાંઈ થીંગડું મરાય છે? મારી સ્ત્રી ગને પડતીમાં મદદ કરે છે તેનો મારા પર કેટલો આભાર! ધન્ય છે એ સતિને! સજાત સ્ત્રીનું સુખ પુરૂષને ઘણું હોય છે. અરે! દેવ! મારી અવસ્થા તે આવી કેમ રાખી? તાંદુલ બાંધવાને માનું કપડું પણ ન મળ્યું? અઠવાડીયું તો રહ્યું પણ પખવાડીએ અને મસે—માસે માથું મુંડાવવાને પૈસો પણ નથી મળતો તો બીજું શું મળે? એક પૈસા સારું આ પાંચકેશ વધારવા પડ્યા છે! માથે મોટી જ ટાં, લાંબી દાઢી, હજાર થીંગડાં મારેલો આ ઝભો ને ફૂંકા પનાનું પોતીયું ને માથે ફાટેલી જુના જમાનાની

ઝેલી પાઘડી! આવો વરવો વેષ શું ખતાવેછે? કાંઈજ નહીં પણ દગિદ્વાવસ્થા. ગરીબ સુદામો કહેવાતો હોતતો મને કાંઈજ ન લાગી આવત, પણ આતો દારિદ્રી સુદામો કહેવાય છે! આજ રાખડી પીને ત્રણ દહાડે પારણું કાપું! એના કરતાં વિધાતા વધારે સંકટ કેટલું વરસાવે? હવે તો મારે મારી પ્રિયાની સલાહ અજમાવીને મિત્રની પરિક્ષા કરવી જોઈએ. ચાલ ત્યારે તૈયાર થઈને જોશું. પ્રિયાને ઈશાં હુમાણાં ભેટવાને આવશે. (સુદામાજી દ્વારિકા જવાની સામગ્રી કરેછે.)

પ્રવેશ ૧૧ મો.

સ્થળ, સુદામાજીનો ઝુંપડો.

અનપુર્ણા—વહાણા! આ આજ્યા આપણા આયુષ્ય માન ખાળકો.

સુદામા—મારા પ્યારા પુત્રો! તમે ખુશી આનંદમાં રહેજો. હું તમારા કાકા શ્રીકૃષ્ણ મહારાજને ભેટવાને ગાંઠે દ્વારીકાં જઈઉં. ત્યાંથી હું આવું ત્યાં સુધી તમે તમારી માતાને પજવશો નહીં ને હજી મજીને રહેજો.

સોમનાથ—પિતાજી! હું મોટી વયના થયો. મારે હવે શાળામાં શિખવા જવું પડશે તો સારી ચેપડીઓ ન પાટી લેખણ હોય તો લેતા આવજો. બજેર ઉપર મારે પહેરાને સારાં વસ્ત્ર નથી. ત્યાં કપડાં પહેરવાની મ

ને બહુ હોંશછે. ફાટયાં તુટયાં લુપ્પાડાંના લઘરા પહેરીને હું બહાર જાઉં છું તો બાળકો મારી હાંશી કરેછે. પિતાજી! મારા પર જે તમારી મમતા હોય તો મારે માટે કાંઈક નવી વસ્તુ લેતા આવજો.

લક્ષ્મિદત્ત—મારે નથી જેતાં લુગડાં લત્તાં કે પાટી ખડીઓ. મારે તો ફક્ત ખાવાનું જ જોઈએ છીએ. સારું સારું ખાવાનું મળશે એટલે જાણે ગોળનું ગાડું મળ્યું. આપણે તો ખાવા સાથે કામ છે. સમજ્યા પિતાજીને!

પાર્વતિ—બાપા! મારે માટે ત્યારે કાંઈ જ નહીં લાવે કે? મારે વૃત્ત આવનારાં છે તે ઉપર નવાં વસ્ત્ર અને ખાઉખાઉની એક કોથળી લેતા આવશે તો તમારો પાડ થશે પિતાજી!

સુદામા—(ગદગદ કંઠે) બહાલાં બાળકો! તમે જન્મ ધરીને મારે ઘર કશા લહાવા લીધા નથી. તમને મેં જોઈએ એવા લાડલકાવ્યાં નથી. તમારા મનના કોડ મનમાં રહ્યા છે; પણ તેમાં મારો ઇલાજ નથી. ભગવાન તમારી ઇચ્છા પાર પાડશે. કહ્યાણી! તું કેમ મું ગી મુ ગી ઉમીછું. તારે પણ જે અમિલાષા હોય તે ખાલી જ, પુણી પુરૂષોત્તમ પુરી કરશે.

અનપુર્ણા—સ્વામિનાથ! મારે કાંઈ જેતું નથી. આ પણ બાળકો સતોષે ને આપણી સ્થિતિ સુધરે તો મને સઘળાં વાનાં મળ્યાં. મારે નથી જેતી ભોજમજા કે નથી જેતાં ભાવતાં ભોજન અને હીર ચીરનાં વસ્ત્રાં. પેટપુર સુકો પાકો રોટલો મળશે એટલે સર્વે વાનાં મ

ત્યાં એમ હું માનીશ. તમે આવશો ત્યાં સુધી અમારે પ્રભુ વીના ખીજે આધાર નથી. ભગવાનને ભજાવી ને તમે જાઓ. પાછળ નથી વહાણું કે સગું. સઘળાંમાં છે એક પરિવ્રત્ત પુરૂષોત્તમ.

સુદામા—ઈશ્વરે સારું કરવું ધાર્યું હશે તો સારું થશે ખ્યારી! બાળકોને લઈને તું ઘરમાં જા, હું પથે પડું છું. તને મારે શી શિખામાણ દેવી? તું ડાહી છું, એ ટલે ઘર સંભાળવાની અને આખરે રાખવાની કીકર તરે માથે છે. શ્રી હરિ તમારું સંરક્ષણ કરે!

લક્ષ્મીદત્ત } પિતાજી! વહેલા પધારજો. તમે આવ
સોમનાથ } શો ત્યારેજ અમને શાંતિ ને સુખ
પાર્વતિ } થશે.

અનપુર્ણા—તમારે ઘરની કશી કીકર ન રાખવી બહાલા સ્વામિ! પધારો આ સારા શુકન થાય છે. મન કામના પુરી કરીને વહેલા પધારજો.

સુદામા—એ સઘળું ઈશ્વરના હાથમાં છે. હું જાઉં છું, તમારા પર પ્રભુ કૃપા દ્રષ્ટી રાખો.

(સુદામાજી જાય છે.)

અંક ૪ થો.

પ્રવેશ ૧ લો,

દારામતિની સીમા.

“સાવ સોનાની દારિકાં શોભે;
લીલા નુતન જોઈ મન લોભે;
વાજાં વિવિધ પ્રકારના વાજે,
ગંભીર મહાસાગર ગાજે.”

સુદામા—(સ્વગત) હાશ! ચાલી ચાલીને થાકી ગયા,
માર્ગ કાપતાં કાપતાં કાયર થયો; ત્યારે આજ ઘણે દીવ
સે દારામતિની હૃદમાં આવી પહોંચ્યો. આ દુઝાયછે એ
જ દારામતિ હોવી જોઈએ. પુરવાસીઓની ને શ્રીક
ણની આકાશે અડેલી આ ચકચકીત હવેલીઓ શો
બહાર આપેછે? તેમનો દબદબોજ કહી દેછે કે આ
નગરીને વિષે ઘણા શ્રીમંતને ધનાઢ્ય લોકો વસવાજે
છે. ખરું છે કે જ્યાં શાક્ષાત લક્ષ્મણ ને પુર્ણ પુર
ષોત્તમનો નિવાસ હોય, ત્યાં અઘટમા સિદ્ધી ને નવ નિ
ધીહોવી જોઈએ. આટલો બધો ઘોંઘાટ શો? આ ધુમ્ર
ના જોટા સર્પાકારે આકાશભણી ચડતા કેવા દિસેછે? દેવ
દેવજોમાં થતી સાયંકાળની આરતીને લીધે વાગતાં ના
ના વિધનાં વાજતો, તથા શંખનાદથી આસપાસની ભુ
મિ કેવી ગાજ રહીછે? આતો નરું તુળશીનું વન આ
વ્યું. જ્યાં જોઈછું ત્યાં નરા તુળશીના કયારડાને કયારડા.

જ દેખાયછેને! આ ઘુ. ઘુ. ઘુ. થતો અવાજ શાનો આ
વેછે? ખરી વાત! એતો રત્નાગરજ હોવો જોઈએ. દા
રામતિ ફરતો રત્નાગર જાનેછે, એ તો હમાણું મને યા
દ આઠ્યું. હવે તો હું શહેરની નજદિક આવી પહોં
ચ્યાછુંને! વાહ! શી શહેરની શોભાછે? પુર ફરતો કનક
ના કોટછે ન! એના કાંગરા તો જુઓ! નરાં હીરા
માણિકના! તે અસ્ત થતા સવિતાનારાયણના તેજથી
કેવાં ચકચકેછે?

આહાહા! આ દારામતિના લોક કેવાં સુખી ને બા
ગ્યશાળી હશે! અરે! આતો ભાગોળ આગળ પહોંચતાં
રાત પણ પડી ગઈ. આવી રાતની વેળાએ શ્રીકૃષ્ણની
હવેલી શોધતો ક્યાં જઈશ? અસુરી વખતે મહારાજના
ભુવન મને કોણ બતાવશે? કોઈ ભોગજો ભોમિઓ મ
ળશે તો પણ રાજ્યભુવનમાં પહોંચતાં બહુ રાત વીતી
જશે. ત્યારે આ દરવાજાની પાસે દેખાય છે તે ધર્મ
શાળામાંજ લાવ્યને રાતની રાત પડી રહું. દીવસ ઉગે પ્ર
ખ્યાત ને પવિત્ર ગોમતીમાં નહાઈને પુરમાં પ્રવેશ કરી
શ. લાવ ત્યારે એમજ કરું.

(સુદામાજી ધર્મશાળામાં પ્રવેશ કરેછે ને રાતની રા
ત ત્યાંજ પડી રહેછે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ દારામતિ.

સુદામા—[સ્વગત] ચાલજીવ! સુર્યોદય તો થઈ ચુ
ક્યો. ચાલી ચાલી ને એટલો તો થાકી ગયેલો કે ઘસ
ઘસાટ એક ઉધે આંખ ઉઘડી ગઈ! ઉઘોગી લોકોનો

કયારનાય કામે વળગ્યાં છે. વૈષ્ણવ જનો રાધાકૃષ્ણ,
 રાધાકૃષ્ણ એવા પવિત્ર ઉચ્ચાર કરતાં ગોમતિના પવિ
 ત્ર નિર્મળ નિરમાં નહાવાને મત્તપતાં ધાય છે. ચાલ,
 ત્યારે, હું પણ એ પવિત્ર જગાશયમાં નહાઈને
 પાવન થાઉં, ધન્ય છે આ દ્વારામતિના ભાગ્યશાળી
 લોકોને કે તેઓ વૈકુંઠથી પણ વિશેષ સુખ-વૈભવને શાં
 ત્તિ ભોગવે છે. પનોતાં ને પુણ્યવાન લોકોનોજ વાસ
 આ દ્વારામતિમાં હોય એમ વરતાય છે. વાહ! ગોમતિના
 મણીથી બાંધેલા ઘાટ કેવા રમણિય દેખાય છે. સુરેન્દ્ર
 યના સોનેરી કીરણો, મણિ અને રત્નથી બાંધેલા આ
 સુંદર ઘાટપર પડતાં કેવો ચકચકાટ આપે છે? તેના ઝગ
 લાટથી ઘાટ સામું એકી આંખે જોવાતું પણ નથી. લો
 કેની આ ભીડ શી! ગોમતિનું નિર્મળું નિર કેવું પાર
 દર્શક દેખાય છે? જરા એમાંથી ચરણામૃત પીધું હોય તો
 આ અપવિત્ર દહુ પાવન થઈ જાય, ત્યારે તેનો અંદર
 સ્નાન કરવાથી પાર વિન્નનું પુણ્ય થાય તેમાં નવાઈ
 શી! અહાહા! ગોમતિ કરતાં કેટલાં કૃષ્ણ મંદિરો આવે
 લાંછે? એક એક મંદિરે ચોખાનો એક એક કણ મુકેતો
 સાંજ પડે મણુ ચોખા મપાઈ જાય, પણ દેવળનો પા
 ર ન આવે. આ ઊંઘે મસ્તકે ઝુટે છે તેઓ તપેશ્રી જો
 ગી હશે. પરમેશ્વરે આપેલો મનુષ્યાવતાર આવી રીતે
 સંકષ્ટમાં પુરો કરીને ભવિષ્યના સુખને ભરોસે આવો
 હિત્ર તપ કરે છે. સુદર્શન ચક્રનો ઘોશ કેવો સંબળાય છે?
 શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને દ્વારામતિની રક્ષા કરવાને માટે આ
 સુદર્શન ચક્ર મુકયું છે તે આજ હશે. એનો વાચુ
 સરખો તો વેગ છે. એના ઝપાટામાં જે કોઈ આવો
 જાય તે હતું નહોતું થઈ જાય તેમાં કાંઈજ સંદેહ ન

થી, પાણુ આ ચક્ર તો પતિતનેજ પીડેછે. હવે હું નહોંઈ
ધોઈને ઇશ્વર સ્મરણ કરી લઉં તો ઠોક, નહીંતો ઘણો
વખત થઈ જશે. (સુદામાજી ગોમતીમાં સ્નાન કરે છે.
સ્નાન કરી રહ્યા પછી પાસે આવેલાં કૃષ્ણ મંદીરમાં
જઈને ગંભીર મનથી પ્રભુ સ્તવન કરેછે.)

૫૬.

પ્રકટ લયો આ પ્રભાત, પ્રભુના ગુણ ગાડો.
સ્તુતિભર્યા તણા હું તો ચરણ કમળ ચઢાડોં. પ્રકટ૦

(૧૬)

વિશ્વના વિચીત્ર રંગ દેખીના વિસાર,
લગ્નની એક લક્ષ્મિપતિ કેરી હું લગાડોં. પ્રકટ૦ ૧

પરમ શક્તિવાંત પ્રભુ પરમ દેવ પોતે,
ઠિક કૃપા કરે તોજ હું કૃતાર્ય થાઉં. પ્રકટ૦ ૨

જગત તાત સર્વ વાત જુની નવી જાણે,
પ્રભુના પ્રતાપ વડે પરમ શક્તિ પાડોં. પ્રક૦ ૩

પાતક ભવાની દહના સહુ પતાવા,
ધરણિધરા તણા ધામમાં જવાહું ધાઉં. પ્રકટ૦ ૪

પ્રભુનો પ્રશાદ પામી, વિશ્વમાં વિરામું,
ગુણ તણા ગોત ગાઈ ગગન હું ગજાડોં. પ્રકટ૦ ૫

પ્રવેશ ૩ જો.

દ્વારામતિનો રાજ્યમાર્ગ.

સ્ત્રી ૧ લી—(ગોષ્ઠી બેઠી બેઠી સ્વગત) અરે! પેલા
નેલો ઘેલો જાયછે એ તે કોણ હશે? એની હાલત તો

કોઈ જુઓ! માથે મોટી જટા ને તેમાં રાખેલી કેટલી ભરી છે? ખભે ખડીઓ ને તું મકું છે. હાથમાંની જોડિ કાતો જાણે મોઢું ડંગોર! એની પાપણાને દાઢી વધી વધીને સાવરણીની ગરજ સારે એટલી લાંબી થઈ છે! અરે! એણે પગમાં પહેરેલાં ખાસડાં તો કોઈ જુઓ! જોડાના દુટેલાં તળીઆંને હજારો દારડાં વીંટી લીધાં છે ને થીંગડાંને તો પાર નથી. પહેરવાને પાંચ હાથનું પંચીયું પણ નથી મળ્યું, તેથી આ બે હાથની લંગોટી વાળી છે. ગળામાં નહાના મોટા મણિકાની નરી માળાઓજ પહેરી છે. એને ભાર નહીં લાગતો હાય? આવી સ્વર્ગપુરીને લજ્યાયમાન કરે એવા દરિદ્રો આ દારામતિમાં કેટલા હશે?

ખાળક—મા, મા. આ આવે છે તે કોણ હશે? એ ને દખીને તો મને મહુખીક લાગે છે. એ મધરડો હશે કે બહાણી?

સ્ત્રી ૧ લી—બેટા! મુઠ જા. એતો મધરીના ભાઈ મધરડો આવે છે, જો રડીશ તો તેને લઈ જશે.

સ્ત્રી ૨ જી—ધન્ય છે સખી, આવા પુરૂષની પત્ની ના! તેણે પુરા પુજ્યા હશે ત્યારેજ આ રત્ન પામી હશે! બેહેન જો તો ખરી એના હાલહવાલ! આવા દરિદ્રો આ દુનિઆમાં જીવીને શું સાર્યક કરતા હશે? એનું મહેકું જોયે રોટલો પણ ન મળે એવી તો એ મુર્તિ છે! ગાત્ર તો છેક ગળી ગયાં છે!

[ખાળકોનું એક ટોળું હુડો હુડો છી! છી કરતું સુઠામાજની કેડે પડે છે.]

છોકરો ૧ લો—અડ્યા માવલા! આને તેં આજાજ્યો ન? એતો પેત્રો અઘારી બાવેછે. જે આ નગરીનાં ના હાનાં બાજકોને ચોરી જઈ મારી બાવેછે! હાલો હાલો આપણે તેની પાછળ પડીએ ન રોઝડી કરીએ.

છોકરો ૨ જો—ભાઈ ભગલા! તેં એને ભત્રા આ જાજ્યો. આ લે હું તો આ પહેલીજ ધુળની પોટલીએ તેની આંખો ખુરી નાખુછું. (છોકરાંઓ, ધુળ, કાદવ, ને પથરા ફેંકતા ફેંકતા હો હો કરેછે.)

સુદામા—[ગભરાઈને સ્વગત] અરે! આ નાદાન બા જકોનું ટોળું તો મારી કંડે પડ્યું! હવે 'હું' શું કરું? (મકટ) છોકરાંઓ! મને શા સારૂ સંતાપોછો?

છોકરાંઓ—હુડે! હુડે! મારો, લુંટો, ઝુંટો એ અઘારી બાવાને! (એટલામાં એક સાધુ પુરૂષ આવી પહોંચે છે.)

એક સાધુ—અરે! આ નાદાન પોરીઆઓ! તમેઆ સંત પુરૂષને શા સારૂ સંતાપોછો. ત્વરીત દાડીને નહાસી જાઓ. તમને લજ્યા નથી આવતી કે આ દારામતિ માં રોજ રોજ હુજારો સંત પુરૂષો આવે છે. એવા સાધુ પુરૂષોને સતાવો એ કનિષ્ઠપણુ છે. [સુદામાજીના હાથમાંથી ડાંગ લઈને આસપાસ ફેરવેછે એટલે બાજકો ભયથી નહાસી જાયછે.

છોકરો ૧ લો—[નહાસતાં નહાસતાં] અરે! નહાસેરે નહાસો. આ બાવાજીની ડાંગથી મને તોડર લાગેછે!

છોકરો ૨ જો—એનું મ્હેંકું તો જુઓ! આ બાપલી આ! મારી નાખ્યારે! નહાસો! નહાસો!! સઘળાં છોકરાં નહાસી જાયછે ને જાદવોનું ટોળું સુદામાજીની આસપાસ

કરી વળેછે.)

એક સાધુ—મહારાજ! આપ કોણ છો ને કયાં જવાની ઇચ્છા રાખોછો? આપને નાદાન બાળકોએ આપેલાં અપમાનને માટે ક્ષમા માગુછું. છોકરાંઓને સંત પુરૂષની શી સમજ!.

સુદામા—ધન્ય છે આપને કે આપના મહોડામાંથી આવાં વચનો નિકળેછે. બાળકો ઉપર મને કાંઈજ ક્રોધ નથી. હું ઊજ્જેણ નગરીનો ભિક્ષુત બ્રાહ્મણ છું, ને શ્રીકૃષ્ણનો ચરિત્રજ્ઞ સેવક છું તેથી મારે તેમના દર્શન કરવાં છે. રસ્તાથી અબ્બાણ્યો હોવાને લીધે આમ તેમ અથડાઉં છું પણ ભગવાનના મંદિરની કોઈ બાળ બતાવતું નથી.

એક સાધુ—ભુદેવ! પધારો મારી સાથે- આપને હું શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનાં ભુવન બતાવું છું. અહીંથી તે ઘણાજ નજદીક છે. ઓ! પેલા સોનરી કળશ ઝગકે! એજ ભગવાનના અલૌકિક ભુવન છે, મહારાજ! ચાલો.

સુદામા—ભગવાન તમારું ભલું કરો. જો આપ ન આવી પહોંચ્યા હોત તો અહિં તહિ અથડાઈ ન હેરાન થાત. તમારી મારા પર મોટી મહેર થઈ છે.

(મને જણાં શ્રીકૃષ્ણના મંદિર ભણી જાય છે ને અલ્પકાળમાં જઈ પહોંચે)

એક સાધુ—મહારાજ! હવે તમે આ પોળે ઉભેલા પ્રતિહારને પુછીને ભુવનમાં પધારો. આ દુખાય તેજ કાણ મંદિર છે, હવે મને આજ્ઞા છે? મારે બહુ વેગે જવાનું છે.

સુદામા—પધારો સજ્જન પુરૂષ, પધારો. આપને થયેલા પ્રયાસને માટે આપનો ઘણો ઘણો પાક માનું છું. ઇશ્વર આપનું કલ્યાણ કરે.

[સાધુ પુરૂષ જાય છે અને સુદામાજી કૃષ્ણમંદિરની પહેલી પોળે આવી પેહાચે છે]

પ્રવેશ ૪ થો

“શ્રીકૃષ્ણ ભુવનની પોળ.”

સુદામા—વાહવાહ! કૃષ્ણભુવનની શોભામાં શી મણા હોય. સ્ફટિકમણિના સ્તંભો અને સાવ સોનાના ભુવન! આવી શોભાતો સ્વર્ગમાં પણ નહીં હોય. તમામ ગહેલો તેજસ્વી દીસે છે. સામી આંખ તો મંડાતી નથી. આ પોળે ઉભેલા પ્રતિહારનો રોક ને તેજસ્વી ચહેરો દેવોછે? લાવને અંદર તો જાઉં, પણ આ આડો ઉભેલો દારપાળ રજા વગર કેમ જવા દશે? ભાગ્ય દિવિ! ધન્ય છે તને. તું ચઢાય સો કરેછે. ગાય-હોર ચરાવનારા ગોવાળીઆને આવી સાહેબી આપીને મને કુટી બદાંમ આપવાના વાયદા! હશે, જેવો વિધાતાનો લેખ હવે મારે અંદર જવાને બદલે અહિંઆં ઊંભુરહેવું જોઈએ. લાવને આ પોળે ઉભેલા દારપાળ પાસે રજા મગાવું.

(દારપાળની નજર સુદામાજી તરફ જવાથી)

દારપાળ—કેમ મહારાજ! ક્યારના ઉભા ઉભા તમે શો વિચાર કરોછો. તમે તમારે મારગે આદ્યા જ

ઓ, સમજ્યા કે? આતો શ્રીકૃષ્ણ મહારાજના રાજ્ય ભુવનોછે. ત્યાં આગળ ઊભા રહેવાની આજ્ઞા નથી માટે સત્વર સામે રસ્તો પકડા.

સુદામા—ભાઈ દારપાળ! અહીં હું નકામો ઊભો નથી. હું દુર દશનો ગરીબ વિપ્રધું. મહારાજના દરશનની અભિલાષાથી મેં અહિં સુધી આંટો ખાધોછે. માટે જરા કૃપા કરીને અંદર દાખલ થવાની રજા આપો તો શ્રીકૃષ્ણને બેઠીને પાવન થાઉં.

દારપાળ—મહારાજ! હમાણા તમારી અભિલાષા પાડ પડે તેમ નથી. મધ્યાનકાળ હોવાથી ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ, જમી કરીને “શયનત્રક”માં મહા દેવિ રાધીકા સાથે એકાંતમાં બિરાજેછે. ત્યાં મારાથી જવાય નહીં કે રજા લાવી આપુ. માટે મળવાની મરજી હોય તો સાયંકાળે આવજો.

સુદામા—હશે ભાઈ હશે. મારે માટે કાંઈપણ મહેનત કરો, ગમે તેમ કરીને ભગવાનને બેઠવાની જગવાઈ કરી આપો. હું ચાહી ચલાવીને એજ કારણસર સેંકડો ગાઉની મજલ કરીને અત્રે આવ્યોછું. મારે કૃષ્ણ દર્શનના ઘણા કોડ છે. મારા ઊપર મયા કરો, ભગવાન મને ઓળખેછે. મારું નામ સુદામોછે. મારું નામ સાંભળીને મહારાજ ધાઈ આવશે. તમે જાણ કરો એટલીજવારછે.

દારપાળ—ઊભા રહો મહારાજ! ઊભા રહો. હું અંદર જઈને મહારાજની આજ્ઞા માગી આવુંછું. તમે કોઈ અજ્ઞાત સાધુ પુરૂષ જણાઓછો, હું બહુ તો

અરે પદ્મી મહારાજ જાગતા હોય તો તમારાં ભાગ્ય-
(દ્વારપાળ રાજ્ય મહેલમાં જાયછે.)

સુદામા—સ્વગત] પ્રભુ જેને પ્રસન્ન થાય છે તેના
ભોગ વિલાસમાં શી ન્યુનતા રહેછે. એક આશ્રમમાં સા
ધી વસેલા, સાથે શિષ્યેલા, અરે મેં બાણાવેલા, આહી
રના ઝુપડામાં રહેનારા, ગાય—વાછરડા ચરાવનારા
કબજામાં અને આજના શ્રી કબજામાં કેટલો તફાવત છે.
આજના કબજાના આડંબરના હુંશાં વખાણ કરે. હુ-
કમ કરતાં હજારો ચાકર હાજર રહેછે. મહારાજના દ
ર્શન થવાં પણ દુર્લભ થઈ પડ્યાંછે. એવા ભગવાન
શ્રીકબજામાં ને મારામાં ભાગ્યદેવીએ કેટલો તફાવત રા
ખ્યોછે? મારો બાળ મિત્ર મારાં ફાટયાં તુટયાં ને મેલાં
કપડાં ને વરવો વેષ વિદ્યોદીને મારી હાંશિ નહીં કરે?
અરે! આ તાંદુલ ન લાગ્યો હોત તો કેવું રૂકું થાત? હ
શે જે બનવાનું હતું તે બન્યું. જરા બેસીને વિરામ
તો લઉં, જોઈએ દ્વારપાળ શો પ્રત્યુત્તર લાવેછે?

પ્રવેશ ૫ મો.

કબજા ભુવન—અંતઃપુર.

દ્વારપાળ—હવે હું મહારાજને કેવી રીતે વીઠીત ક
રું. ભગવાન હમણાંજ શયનગ્રહ બાણી પધારેલા જાણા
યછે. આ પેલી દાસી આવે, તેને પુછી જોડો કે મહા
રાજ શું કરેછે? (ચાહન) બાઈ! મહારાજ હમણાં કયાં
ખીરાજેછે? નિચે એક સાધુ પુરૂષ આવેલોછે, તે બ
ગવાનને ભેટવાની અમિલાષા ધરાવેછે,

દાસી—ભાઈ! ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ સુખસન્નદામાં પો
હ્યા છે, રાધીકાજી પાય તળાસેછે. સુભદ્રાજી વા ઢોળેછે
તથા ગાન તાનને અનેક તરેહની મેજ મળત થઈ ર
હીછે. ત્યાં મારાથી જવાય એમ નથી તેથી લાવો વ
મારો સંદેશો લઈજાઈ. જો ભગવાન આજ્ઞા આપશે
તો વીદીત કરવાને આવીશ, પણ ભાઈ! એ વિપ્રનું
નામ શું?

ધારપાળ—બહેન! એ કાંઈ સુદામો સુદામો કહેતો
હતો.

દાસી—ઠીક હું અંતઃપુરમાં જાઉં છું. [દાસી શ્રીકૃષ્ણ
ની સન્મુખ જાય છે ને હાથ જોડાને ડીબી રહુ છે
તેથી],

કૃષ્ણ—દાસી! કેમ તારે શી અભિલાષાછે. તું શું
માગેછે? બોલ હું પ્રસન્ન છું. જરાયપણ શરમાયા વગર
માગ. માગ તે આપું.

દાસી—મહારાજ! આપને પ્રતાપે સર્વે કાંઈછે. હું તો
ફક્ત વિદીત કરવા આવી છું કે આપના દર્શન સારું
સુદામાજી નામનો કોઈ ગરીબ વિપ્ર આવીને નિચ્યે
ઉભોછે.

કૃષ્ણ—હેં! દાસી તું આ શું બોલે છે? સુદામો! મા
રા સાચા સ્નેહી સુદામાજી અહીં ક્યાંથી આવે! અરે!
સુદામાજીને ભેટું એ દીવસ ક્યારે આવે? દાસી! બોલ
તું સાચું કહેછે? ત્વરીત બોલ.

દાસી—મહારાજ! આપ શું મને જુઠી માનાછો? આ
જીભે કદી અસત્ય બોલી છું કે આજ બોલું. હમણા

જ આપણા દારપાળે આવીને મને ખપ્પર કરી એટલે હું શ્રીમુખ સંભળાવવાને દાડી આવી છું.

કૃષ્ણ--ત્યારે મારે ત્વરીત જવું જોઈએ. (પાવલીઆ પહેર્યા વગર, માથે મુકુટ ધર્યા વગર પીળા પિત્તમ્બર ની પાટલી વાળતાં વાળતાં શ્રીકૃષ્ણભગવાન સુદામાજીને ભેટવાને માટે ધાયછે, એટલે)

રાધીકા--ભગવત! આપ આવી રીતે ક્યાં પધારો છો? પાવલીઆ પહેરો, મસ્તક પર મુકુટ ધરો ને પછી જવું હોય ત્યાં પધારો મહારાજ!

કૃષ્ણ--મારી વહાલી રાધે! તમે તો જાણો છો કે ભક્તવત્સલ ભગવાન થઈને ભગ્તજનોને ભેટતાં વાર ન લગાડે. સુદામાજી, મારા પુજ્ય સખા નીચે આવીને હો બાછે, ને હું રોકાઈ રહું એ નજ બને. પ્યારી રાધે! એ પરમ સ્નેહિતા પ્રતાપથી હું આ રાજ્યપાટ ભોગ વુંછું. તમે પુજનની સામગ્રી સાવધાન કરો. એટલામાં હું આશ્વરમાન આપીને અહીં તેડી લાવુંછું.

રાધીકા } જેવી મહારાજની આજ્ઞા. (પટરાણી
લલિતા } પુજનને લગતી સામગ્રી સાવધાન કરે
સત્યભામા } છે ને શ્રીકૃષ્ણભગવાન સુદામાજીને ભેટવા માટે દારે જાયછે. ત્યાં આગળ ચીથરેહાલ અવસ્થામાં સુદામાજી નાના પ્રકારના વિચાર કરે છે, એટલામાં શ્રીકૃષ્ણ હર્ષાતુર રહેરે જઈ પહોંચેછે.

કૃષ્ણ--(સુદામાજીને જોઈને) અહોહો! આ કોણ! મારા બાળસ્નેહી સુદામાજી! આવો, મારા વહાલા મિત્ર આવો, તમારાં પનોતાં પગલાં વડે હું આજ પાવ ન થઈ ગયો છું. મિત્ર! આજ ઘણા વરસે આપણો

મૈળાપ થયો. અહોહો! હું આજ સુધી એજ વીચારમાં હતો કે મિત્ર સુદામાજી શું કરતા હશે? આજ લાંબી મુદતે આવો આપણે ભેટીએ.

(સુદામાજીને છાતીમાં ચાંપાંને શ્રીકૃષ્ણ પ્યારથી બેટ્ટે, તેથી ભગવાનનું શરીર રાખોડીથી ભરાય જાય છે એ જોઈને લોકો હાશ્ય કરેછે.)

સુદામા--પ્રાણાત્મા! આપનું સ્માર્ણ અહોનીશ થયાં કરતું હતું. આપના દર્શનથી હું આજે અત્યંત સુખી છું. આપે મહારા ઉપર મોટી મહેર કરીને દર્શન દીધાં તેથી આજનો દહાડો ઉત્સાહથી પણ અધિક માનું છું. ગદગદ કંઠે સુદામાજીથી વધારે બોલાતું નથી)

કૃષ્ણ--ખંધુ, ચાલો. આપણા ભુવનની અંદર. લાવો આ દારીને તુમકું હું ઝાલું. તમને ભાર લાગતો હશે.

સુદામા--ના પ્રાણુભુવન! એ તમારા હાથમાં ન સોહે. કૃષ્ણ આગ્રહ કરીને દારી, તુમકું ઉપાડેછે ને સુદામાજીનો હાથગ્રહી રાજ્યમંદિરમાં લઈ જાયછે. એકઠાં થએલાં લોકો સુદામાજીના સ્વરૂપના વખાણ કરતા કરતા વિદાય જાયછે.

પ્રવેશ ૬ ઠો.

કૃષ્ણભુવનનું અંતઃપુર.

રાધીકા--ખહેની! આજ ભગવાને પોતાના મીત્રને મળવાનો જે ભાવ બતાવ્યોછે એવો ભાવ આજ દીન સુધીમાં કોઈ ઉપર નહીં બતાવ્યો હોય. પ્રહલાદ

ને બળી સરખા ભકત જનને પણ આટલી મમતા થી નહીં બેટ્યા હોય, એવા મિત્ર કોણ જાણે કેવા એ હશે.

સત્યભામા—ત્યારે જોલો બહેની, દીયરજીને મળવાને માટે આપણે આતુર રહેવું જોઈએ. શ્રી ભગવાનની પણ એવીજ આજ્ઞા છે. આપણા પ્રિય બાળકોને જોલાવીને અહીં લાવવાં જોઈએ. એટલે તે મના કાકાને બેટીને દર્શન તો કરે.

દાસી—કરી મુક્યાં છે દર્શન બાધ સાહેબ. મહારા જના મિત્રોમાં શી માણા હશે? ખચોત એવા તેજ સ્વી પુરૂષ આજ સુધીમાં મેં તો મારી નજરે જોયા પણ નથી! ભાગ્ય તમારાં કે તમે એવા રૂપરૂપના અંબાર અને મોટા ધનવાન દીયરજીને નજરે નિર્ખવા પામશો.

રાધીકા—દાસી, બેસ. તને તે એમાં શી ખબર પડે. ભગવાનના મિત્રો તો ભગવાન સરખાજ હોય સમજ કે.

લલિતા—પ્રિય બહેની! આ આ આવ્યાં આપણા લાડકાં બાળ ગોપાળ. અહીંજ એમને બેસાડીએ. હમણા મહારાજ અને તેમના મિત્ર આવી પહોંચશે.

બાળકો—માણ! માણ! કોણ અમારા કાકા આવે છે? વાહવાણ! ત્યારે તો અમારા માટે સારું સારું પાનું પણ લેતા આવશે.

દાસી—બાધ સાહેબો! મારું કહ્યું માનીને આ રાજકુમારોને ગ્રહની અંદર લઈ જાઓ, નહીંતો મહારા જના મિત્રના રૂપ ભાળીને તેઓ છળી--ભય પામશે.

અરે આ પગલાં સંભળાય છે, આવ્યા તો ખરા.

રાધીકા—દાસી! આરતી તૈયાર કરીને મારા હાથ માં આપ્ય. ભગવાન તો આવ્યા અને તુંતો વાતે વળગી રહી. આ આવ્યા ને!

(શ્રીકૃષ્ણ સુદામાજી આવી પહોંચે છે. કૃષ્ણપત્નીઓ ઊભી થઈને સુદામાજીની આરતી ઉતારે છે ને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન પાદ પ્રક્ષાલન કરે છે.)

કૃષ્ણ—ખિરાન્ને મારા પ્રાણુસખા, આ સિંહાસન ઉપર, ધન્યભાગ્ય અમારાં કે આજ તમારા પાદ પ્રક્ષાલન કરવાની તક મળી છે. રાધીકાજી! તમે મારા મિત્રને વા ઢોળો. સત્યભામાજી! તમે પુષ્પ તોરાને હાર, લાવીને સુદામાજીના ગળામાં આરોપો. લલિતાજી! તમે મારા બાળસ્નેહિ સાડ મુખવાસ તૈયાર કરો. દાસી! જા, ને નિર્મળ નિરથી નવહાવવાની સા મગ્રી કર એટલે મારા મિત્રને જમાડવાની ઊત્રતા થાય.

સુદામા—પ્રાણાધાર! આ શું કરો છો. મારા સરખા પામરજીવ સાડ આટલી તસ્દિ લો તે કીક ન કેહેવાય. ગર્ભશ્રીમંતમાં આપ સરખા મિત્રતાઈનો હક રાખનારા પુરૂષો થોડાજ હશે.

કૃષ્ણ—એ શું બોલો છો મારા મિત્ર! તમારાથી મારે શું વધારે છે. પ્રાણુસખા આ ઉભી છે તે સર્વે તમારી ભાલીઓ ને આ તમારા ભત્રિજા છે. બાળકો આવો અને તમારા કાકાને નમન કરો.

[બાળકો સુદામાજીને પગે લાગે છે]

સુદામા—(રાણીઓને) અખંડ સૌભાગ્યવંતી ભવઃ
(બાળકોના માથા ઉપર હાથ ફેરવીને) પ્રભુ તમારું ક
લ્યાણ કરો પ્રિયવત્સો.

(એટલામાં દાસી આવેછે.)

દાસી—ભગવાન! જન્મવાની વેળા થઈછે.

કૃષ્ણ—ચાલો, અમે આવીએ છીએ—મિત્ર સુદા
માજી! ચાલો જન્મવાને માટે. વહાલી રાણીઓ! જા
ઓ તમે સ્વયંપાકમાં અને સામગ્રી સાવધાન કરો.

રાણીઓ—જેવી આજ્ઞા ભગવાન (ભગવાનને નમ
ન કરીને સઘળી રાણીઓ સ્વયંપાકમાં જાય છે, ને
શ્રીકૃષ્ણ તથા સુદામાજી જન્મવાને માટે ઉઠેછે. સોના
ના થાળમાં ભાત ભાતના પકવાન, શ્રી રાધીકાદેવી
પીરસેછે ને કૃષ્ણ તથા તેમના સખા જન્મવાને બેસેછે.)

પટરાણીઓ—(સ્વગત) અહાહા! આ વિપ્રના તે કે
વાં ધન્યભાગ્યછે? જે સુખ; હર, ખેલો ન મળે એ
સુખ આજે ભગવાન શ્રી પોતાના સ્નેહિતે આપવા બે
ઠાછે. સુદામાજીના કોળીયામાંથી વધેલો ગ્રાસ આરોગી
ને ભગવાન આનંદ પામે છે. ધન્યભાગ્ય તેમના
મિત્રના!

(શ્રીકૃષ્ણને સુદામાજી જન્મી ઉઠેછે ને સુખવાસખા
તાંબાતાં સઘળી પટરાણીઓની સન્મુખ બાળપણની
બાતો સંભારેછે.)

સુદામા—(સ્વગત) આ મારી તાંદુલની પોટલી મા
રા પગ તળે છુપાવવી જોઈએ, નહિતો કૃષ્ણપત્નિઓ
ની રૂબરૂ ફેળેતી થશે. (તાંદુલની પોટલી પગ તળે
છુપાવેછે).

ક્રાણ—(શ્વગત) મારે દીનમીત્ર, મારે માટે હલકી ભેટ લાવ્યોછે તે સારૂ તે લજ્જા ધરેછે; પણ મારા મનથી એ ભેટ મુલ્યવાનછે. લાવ્ય ત્યારે એ ભેટ અંગીકાર કરું.

(આહન) મિત્ર સુદામાજી! તમે આવા દુર્બળ કેમ થઈ ગયાછો? એવડી તે શી ચીંતા પડીછે. આપણે બાળપણમાં સાથે ભણતા હતા ત્યારે તો તમે સુખી, સંતોષિ ને શરીરે સારા હતા. આજેતો એથી જુદાજ જણાઓ. પહેરવાને પુરતાં વસ્ત્ર નથી લાવ્યા કે નથી લાવ્યા ધાતુ પાત્ર તુંબકું ને હાથમાં જોડિયારા ખતા, તમને લજ્જા નથી આવતી મિત્ર! તમેતો જાણે આ સંસારપર અરુચિ કરીને તેની માયા મુકી બેઠા દેખાઓ. તમને એવો તે કોણ સદગુરૂ મળ્યો કે વૈરાગ્ય લેવાનો બોધ આપ્યો છે? કાન કુંકીને તમને આવું સાધુપણું લેવાનો બોધ આપનારા સાધુને ધન્યછે. સાધુના નિયમ સાચવવાના શ્રમને લીધે અથવા તપશ્ચર્યા—કે દહદમન કરવાથી તમારી આવી સ્થિતિ થઈ હોય કે કાંતો ભાભીના સંતાપથી તમે કાયર થઈને જોગી થઈ બેઠા હોતો કોણ જાણે? મિત્ર! આ સઘળો ભેદ તમારી પાસેથી હું જાણુવા આહું, તે કહેવાની કૃપા કરશો.

સુદામા—ભગવાન એ સઘળો ભેદ આપથી અજાણ્યો નથી. તમે અંતરજનમી થઈને પુછો એ ચોગ્ય ન કહેવાય. આપના વિચારો કરીને મારું શરીર અરધું થઈ ગયુંછે! અહોનિશ આપના દર્શન હું ઇચ્છતો હતો, ને બાળપણની લીલા સંભારીને વિચારાગ્નિવડે વિશેષ દુઃખી થતો હતો. હવે આપના દર્શનથી વિચાર

ગ તાપતું સંકટ ટળશે ને તેથી મારું શરીર પુષ્ટ થશે !

ક્રબ્હુ—મિત્ર! તમને બાળપણમાં બનેલા બનાવો સાંભરેછે કે?(રાગ વાણઝારાનો)

ક્રબ્હુ—“ભાણુતા હતા ભેળા ભાવથી, સ્નેહિ સાંભરેરે,
સુદામા—પ્રિતે આપતો તમને, હું પાઠ; કેમ ન સાંભરેરે.

ક્રબ્હુ—ઊંઘમાંથી તું ઉઠાડતો, સ્નેહિ સાંભરેરે;

સુદામા—સ્નાન કરવા જતા મળી સાથ, કેમ ન સાંભરેરે.

ક્રબ્હુ—કાબટ ગયા હતા કાપવા, સ્નેહી સાંભરેરે;

સુદામા—વિરા આંચો તેમાં વરસાદ, કેમ ન સાંભરેરે.

સુદામા—વળિ ચમકી રહી વીજળી, સ્નેહી સાંભરેરે.

સુદામા—ગેબી થાતા હતા ગગડાટ, કેમ ન સાંભરેરે.

ક્રબ્હુ—ત્યાં કાબટ તમે કાપિ ના શક્યા, સ્નેહિ સાંભરેરે.

સુદામા—કાબટ કાપી દીધાં તમે ક્રબ્હુ, કેમ ન સાંભરેરે.

ક્રબ્હુ—ગુરૂ આવ્યા હતા ગોતવા, સ્નેહિ સાંભરેરે;

સુદામા—પુછોછો એમાં શુ તમે પ્રશ્ન. કેમ ન સાંભરેરે.

ક્રબ્હુ—(આશ્ચર્ય પામીને) પણ મિત્ર આ શુ? તમારા પગ તજે પોટલી શાની? છોકરાંઓ આવો, તમારા કાકા તમને નવાઘની ભેટ આપે.

(એમ કહીને શ્રીકૃષ્ણ બાળકોને પોતાની પાસે બોલાવેછે ને સુદામાજીના પગતળે દબાવેલી પોટલી ભણી આંગળી કરીને બાળકોને બતાવેછે.

સુદામા—(સ્વગત) ગાય વાછરડાં ચરાવનારો શ્રીકૃષ્ણ આજ દારિકાનો ગાદી પતી થયોછે. તેને આ કનિષ્ઠ વસ્તુની નજીવી ભેટ નજરે જોવી પણ કેમ ગમશે. આતો હવે પુરી ફેજેતી થઈ. શ્રીકૃષ્ણ એક લા હોતતો કાંઈ અડચણ નહોતી, પણ આતો તેમની પટરાણીઓ દેખતાં મારી હાંશી થવાનો વખત આવ્યો. એક પરમસ્નેહી આગળ પેટની વાત કહેવી અથવા ગુપ્ત ભેદ કરવો તેમાં લાજ શરમ નથી, પણ આતો પટરાણીઓ દેખતાં ફેજેતો થવાનો. હું આવ્યો ત્યારની આ દાસી—સેવકો મને જોઈને કેવાં મંદમંદ હારથ કરેછે. કંચનના ચકચકતાં પાત્રમાં અમુદય ભેટ લેવાને આ મહાદેવિઓ તત્પર છે, તેઓ જાણશે કે આ ગરીબ સુદામા હજાર ચિંથરાંમાં વિંટીને તાંદુલ સરખી તુચ્છ ભેટ લાવ્યોછે, ત્યારે મારી માઠી સ્થિતીનો કફળાજનક ચિતાર તેમના અંતઃકરણમાં કેવો આવશે? કફળાનિધી ભગવાન અંતરજામિ છતાં ઉપર રહીને મારી હાંશી કેમ કરાવેછે? લાવને તાંદુલની પોટલી પગતળે સંતાડી રાખું.

કૃષ્ણ—મિત્ર! તમે હમણા કપણ કેમ થઈગયાછો. તમારા મનથી મિત્ર કરતાં આ ભેટ મુદયવાન દીસેછે? દીયર ઉપર મોકલતાં ભાભીનો તો જીવ આવ્યો, પણ ભાઈને આપતાં હાથ ખેંચાય છે. [એમ કહીને સુદામાજીના પગ નિચેથી તાંદુલની પોટલી તાણી લેછે] જાઓ જાઓ, મિત્ર! આમ તે શું કરતા હશે.

ભલી મેં આ પોટલી ઝુંટાવી લીધી, નહિ તો તમે તમારે હાથે આપત નહીં. (તાંદુલ છોડવા માંડેછે)

રાણીઆ-(સ્વગત)આતેશુંકહેવાય? કેવાં જતને હજાર ચીંથરાંમાં વીંટાળીને મહારાજના ખંધુ આ ભેટ લાવ્યાછે? કોણ જાણે કેવીએ ભેટ હશે. નિશ્ચય કીંમતી રત્ન હશે. ખીજ નજીવી ચીજને માટે આવી જાળવણી ન કરે. રસ્તામાં ચોર—લૂટારાનો ભય હશે તેથી જ આવાં જુનાં ચીંથરાંમાં ખાંધીને આપણા દીયરજી, ભગવાનશ્રીની નજરે કરવા માટે આ ભેટ લાવ્યા હશે.

ક્રમણ-(સ્વગત) હુંતો ગાંઠો છોડી છોડીને થાક્યો, પણ અંત ન આવ્યો. હાશ! આ છેવટની ગાંઠ હવે એકલી રહી, તે છુટે એટલી વારછે. અરે! એતો આ છુટી. (આહન) ઠહાલી રાણીઆ! જરા પાત્ર ધરો જોઈએ. [રાણીઆ કંચન પાત્ર ધરેછે એટલે તાંદુલથી પાત્ર ભરાઈ જાયછે. ક્રમણપત્નીઆ આવી તુરંજી ભેટ જોઈને આશ્ચર્ય પામેછે તેથી સુદામાજી લજ્જિત બનેછે ને ભગવાન શ્રીક્રમણ હર્ષાતુર થાયછે. (આહન) મારા વહાલામિત્ર! મેંઆ જગતને વિષેઅનેકવાર અવતાર ધારણ કર્યા પણ આવી તમારા જેવી ભેટ મને કોઈએ ધરી નથી. મને ઘણા ભકતો ભેટયા, ઘણા સ્નેહીઆ મળ્યા પણ તમારા સરખા પરમ સ્નેહી મને મળ્યા નથી. મેં બહુ બહુ મનગમતાં પાક પકવાન આરોગ્યાં હશે, મને ઘણા ભાવિક ભકતજનોએ ભાવતાં ભોજન ધરાવ્યાં હશે, પણ આવી અતિ સ્વાદિષ્ટ ભેટ મને કોઈએ અર્પણ કરી નહીં હોય. (વખાણ કરીને તાંદુલની એક મુઠિ મહોંમાં મુકે છે) અહાહા! શો સ્વાદ! આવો સ્વાદ મેં ખીજ કશા મેવા, પણ

ક પકવાનમાં જાણ્યો નથી! (સ્વગત) આ તાંદુલનો એક એક દાણો ઇંદ્રાસનની કિમતથી અધિક છે. ત્યાં રે મેં મારા મિત્રને શું આપ્યું? હજુતો કાંઈજ દીધું નથી. આ દ્વારામતી અને વૈકુંઠનું રાજ્ય આપું તો પણ આ ભેટ આગળ કાંઈજ વિશેષ નથી. મેં જ્યારે તાંદુલની પોટલીના બાંધ છોડ્યા ત્યારેજ મારા મિત્રના દરિદ્રબાંધન તુટી ગયા છે, તથા કંગાળ છાપરી ઉરાડીને કંચનના મહેલ કરી દીધાં છે, પણ એથી મારે કાંઈ વધારે કરવું જોઈએ.

લક્ષ્મણ—(સ્વગત) મહારાજ તો આલીયા બની ગયા છે. એક તાંદુલની મુઠિના બદલામાં તેમના સખા સુદામાજીની પર્ણકુટો ગગને ઉડાડીને તે ઠેકાણે ભગવાને રાજ્ય ભુવનો ખડા કરી દીધાં છે. તેમની ગરીબ સ્ત્રી ઇંદ્રાણી કરતાં પણ અધિક રૂપાળી થઈ છે, ને અમારા સરખી પરમ સાહેબી ક્ષણમાત્રમાં સપડવી આપી છે. હવે બીજી મુઠિ તાંદુલ આરોગશે તો કોણ જાણે શું એ આપી દશે. (ભગવાન બીજી મુઠિ ભરીને તાંદુલ આરોગવા જાય છે એટલે લક્ષ્મણ તેમના હાથ ઝડીને) ભગવાન તમે આ શું કરો છો. મીત્રે અર્પણ કરેલો ભેટ પ્રશાદ તમે એકલા એકલા આરોગો છો ને પ્રિય બાળકો તથા અમે ટગર ટગર જોયાં કરીએ છીએ, પણ તેમાંથી કાંઈ ભાગ આપવાની કૃપા કરતા નથી એવો તે અમે શો અપ્રાધ કર્યો છે? (એમ કહીને તાંદુલની બીજી મુઠિ થાળમાં પાછી ન આવે છે).

કૃષ્ણ (સ્વગત)—આ વખતે મારેમારા ગરીબ મિત્ર

ની લાજ રાખવી જોઈએ. તાંદુલમાં એવો સ્વાદ મુકું
કે તે આરોગતાંજ મારી વહાલી પટરાણીઓ ખુશ ખુ
શ થઈ જાય. (ચાહુન) મારી વહાલીઓ! મારી મા
ટી ભુલ થઈ છે કે તમને પ્રશાદ ન આપ્યો. હયો.
આ પ્રશાદ. વહાલીઓ! આ મહાપ્રશાદ એવો છે કે
તમે સ્વપ્નામાં પણ નહીં આરોગ્યો હોય. (શ્રીકૃષ્ણ
પોતાની પટરાણીઓને તથા કુંવરોને તાંદુલ વહે
ચી દે છે.)

સુદામા—(પ્રસન્ન થઈને) ભગવાન ધન્ય છે તમ
ને કે મારી નજીવી ભેટ સ્વિકારીને મને પાવન કીધો
છે. મારા પર આપે જે મમતા બતાવી છે, તે ધનાઢ્ય
મિત્રને શોભા આપનારી છે.

રાણીઓ—(પ્રશાદ આરોગી રહ્યા પછી) ભગવાન
વાતો કરતાં કરતાં ઘણો વખત વીતી ગયો. રાત્રિ પણ
ઘણી ગઈ છે. હવેતો અમારા દીયરજીને આરામ લેવા
ની આજ્ઞા આપો તો સાઈ. મુસાફરીના પરિશ્રમને
લીધે તેમને નિંદ્રા આવતી હશે ને આપ તો વાતે
વળગ્યા તે વળગ્યા.

કૃષ્ણ—હા, ભાઈ સુદામાજી! હું બુદ્ધ્યો. પ્રેમના ઊ
મળકાની વાત એવીજ છે. પ્રેમની વાતનો પાર ન આ
વે. માટે પ્રિય સ્નેહિ! આપ નિંદ્રા લેવાને માટે પધા
રો. જા, દાસી! અમારા પ્રિય સખાને કંચનમય દિવા
નખાનામાં પોઢવાને માટે તેડી જા. અમે પણ આ
દામ લેવાને માટે શયનગ્રહમાં જઈએ છીએ.

સુદામા—ના મહારાજ! મને કાંઈજ શ્રમ પડ્યો ન
થી. આપના દર્શનથી મારા પરિશ્રમનું સઘળું સંકેદ

વિસારે પડ્યું છે. આજ ઘણું વર્ષે મિત્ર વિયોગ મ
ટયો છે ને વાત વિનાદ થયો છે, એ મારે મન થોડો
લાલ નથી. સુવાનું તો રોજનું કામ છે, પણ શ્રીમુખ
ની પવિત્ર વાણી ક્યાં દરરોજ સાંભળવાની છે. પધારો
મહારાજ, આપ પોઢવાને પધારો, હું પણ આપની
આજ્ઞાનું સાર વરતું છું. (શ્રીકૃષ્ણ તથા તેમની રાણી
એ, સુદામાજીને પલંગપર પોઢાડીને પોત પોતાને આ
જ્ઞાને આરામ લેવા માટે જાય છે ને સુદામાજી ભરડાં
ધમાં પડે છે.)

પ્રવેશ ૭ મો.

શ્રીકૃષ્ણના રાજચલુવનનો એક આરડો.
(આકાશમાં અપરંપરાઓ ગાય છે.)

“પદ”

જગોને મારા પ્રાણજીવનજી,	
વાણુલડું ભલું વાયુરે;	જગોને૦
સવિતા ઉદય સમે આભ સિંદુરીને,	
છાજતા રંજે છવાયુરે;	જગોને૦
પ્રુપ લક્ષ્મીમાં પેશીને,	
વિમળ વાય છે વાયુરે;	જગોને૦
દેવળમાં વાગે દુદંભિને,	
શંખ તથા શરણાયુરે;	જગોને૦
વનિતાઓ મળી મહિ વલ્લેવે,	
ગોપ દુવે વળી ગાયુરે;	જગોને૦

ધુવડ આ રખડતું ઘણેરું,	
રવિ ઉગે રઘવાયુરે;	જાગોને૦
ચોર તથા ચક્રવા ચક્રવીને,	
કુટીલ મન કરમાયુરે;	જાગોને૦
ગોપિએ મંડળ ગીતો ગાતું,	
ધણ અઢાવા ધાયુરે;	જાગોને૦
ભુધર મહેરથી આજ ભવાની,	
મભાત સુખકું પાયુરે;	જાગોને૦

સુદામા—(જાગીને સ્વગત) શું રહ્યાર પડી ગઈ! રાત્રિને વિષે બહુ જાગવાથી તથા થાકથી આંખ મળી તે મળીજ ગઈ. આ નગારાના નાદ અને શરણાઈના સાદ, મહારાજના મંદીરમાં થઈ રહ્યાછે. એ તો ચાર ચાર ઘટિકાએ વાગતાં “ચોઘડીઆં હશે”. દેવ મંદિરો પણ વાળંત્રીથી ગાજી રહ્યાંછે, દાસ—દાસીઓની હરફરથી આખા ભુવનમાં ગડબડાટ થઈ રહ્યોછે, એથી સમજાય છે કે સ્નાન—પુજા કરવાનો સમય થઈ ગયો હશે. ભગવાન પણ નહાઈ ધોઈ પીતાંબર પહેરીને એકાંત ધ્યાનમાં બેસાછે. આ મુક્તિપુરીમાં પ્રાતઃકાળની પરમ શોભા કેવી બની રહીછે? ભગવાન પાસે રજા માગીને મારે હવે ઊંજળેણ નગરીનો રસ્તો લેવો જોઈએ. મિત્રને ત્યાં વધારે દીવસ રહેવામાં માલ નહિ. મને અહીં આબ્યાને એક દીવસ થયો એટલી મુદતમાં મારી હાલત મારો મિત્ર નહીં જાણી ગયો હોય? ન જાણે એમ ન હોય. પણ માં ખખર પડી આવે. એ અંતરજામીને ઘટ ઘટની ખખર હોય. હું જે કારણાર્થે આટલો લાંબો પંથ

ખેંચીને આંચ્યાં છું તેની તેને જાણ હોવીજ નેધએ,
પણ તેણે તો આડી તેડી વાતો પુછીનેજ પતાવી દી
ધું. હશે જે ભાગ્યમાં લખ્યું હશે તે થશે. ચાલ, રજા
માગવા તો જાડાં, તે વખતે જે આપવાનું હશે તે
આપશે, આપણે આગળથી તર્ક વિતર્ક શા સારું કરવા
નેધએ. (સુદામાજી શ્રીકૃષ્ણ પાસે રજા માગવાને સારું
જાય છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પોતાની પટરાણીઓ સાથે હા
થ્ય વિનાદ કરે છે, ત્યાં સુદામાજી આવે છે. તેમને મા
ન—પાન દઈને આગતા સ્વાગતા કરે છે.)

કૃષ્ણ—આવો, મિત્ર સુદામાજી આવો. તમે તો ખ
હુ ઊંઘાળવા દેખાઓ છોને શું! મેં તમારી ભાળ કઢા
વી ત્યારે તો તમે ભર નીંદ્રામાં હતા. કેમ રાત્રિતો ખ
હુ સુખમાં ગુજરીને. ખુશી તો ખરા.

સુદામા—પ્રાણાધાર! એમ કેમ બોલો છો. ભગવા
નના દરબારમાં એકે પ્રકારની અગવડતા ન હોય. મ
હારાજ! મારે આપની પાસે હવે એક વરદાન માગવું
છે. તે એજ કે મને આજ્ઞા આપો તો ઘેર જાડાં.
બાળ ગોપાળ ચિંતા કરતાં હશે ને મને તલખતાં હશે.
ઘર મુક્યાંને પણ ઘણા દિવસ થય છે.

કૃષ્ણ—મારા પ્રાણસ્નેહિ! તમે આટલી બધી ઊતા
વળ શા સારું કરો છો? આ તમારું ઘર બાર છે. આટલી
લાંબી મુદતે મળ્યા ત્યારે તો મહીના પંદર દહાડા ર
હી જાઓ.

સુદામા—આપે એતો પ્રત્ય કહ્યું ભગવાન! પણ
મારી સ્ત્રી સિવાય બાળ બચ્ચાંની રક્ષા કરનાર કોઈ

આડીઆ ઉમીઆ નથી તેથીજ મન અકળાયછે. આ તો આપને મળવાની બહુ બહુ ઉત્કંઠાને લીધેજ અને આવવાનું બન્યું.

કથણુ—બહુ સારું. એમ છે ત્યારે તો સુખેથી સિદ્ધ થો. તમને વધારે આગ્રહ કરીને અહીં રાખીએ તો વળી બાબી ગુસ્સે થાય ને ઘરમાં પેશવા પાણુ ન દે. પ્રાણુસખા! તમારા પગલાંથી અમારું ઘર પાવન થયુ છે ને દર્શનથી બહુ આનંદ થયો છે, વળી કોઈ વાર પધારવાની કૃપા કરજો ને દર્શન દેજો.

લક્ષ્મણ—દીયરજી આવજો! અને અમારી બાબીને તથા બાળ ગોપાળને અમારા આશિર્વાદ કહેજો.

મુદામા—વારૂ મહાદેવીઓ! જરૂર કહીશ. (જરા ચાલી પાછા વળીને) બાઈ હું જાઉં છું.

કથણુ—પધારજો પ્રાણુસખા!

મુદામા—(વળી જરા દુરથી પાછા વળીને) પ્રાણુસખા! તમારે કાંઈ તમારી બાબીને કે છોકરાંને કહેવું છે? સંભારવું હોય તે સંભારો—બાબી લક્ષ્મણ! તમારે કાંઈ વધારે સંદેશો કહાવવો હોય તો કહાવો નહિ તો વળી પાછળથી સંભારશો તે કામમાં નહી આવે.

કથણુ—સંભારવાનું બીજું શું હોય? એજ કે સારે કામે વહેલા વહેલા આવજો ને બોલ્યું ચાલ્યું માફ કરજો. પધારો પ્રાણુસખા! તમારે વિલંબ થાય છે ને વાટલાં બી કાપવી છે.

લક્ષ્મણ—બાઈ! રસ્તામાં જળવીને જજો ને જતના જતન કરજો.

[મુદામાજી જાય છે]

સત્યભામા— } લક્ષ્મીજી ! જોયા તમે મહારાજનાં
લલિતાજી— } લક્ષણ! બિચારો રાંક મિત્ર ચાહી ચ
લાવોને સ્નેહી કને જાચવાને આવ્યો પણ તેના હાથ
માં ભગવાને રાતી બદામે ન આપી. મહારાજ આવાતે
કૃપણ કયારના થયાછે.

લક્ષ્મીજી—સત્યભામાજી અને લલિતાજી! આપણે
એ વાત ન જાણીએ. ભગવાનની વાતનો ભેદ ભગવાન
જાણે.

સત્યભામા } ના, ખીજું કંઈ નહિ, પણ બાપડાં
લલિતા— } વિપ્રને થોડી ઘણી માલ—મત્તા આ
પેતાં મહારાજનું શું જોઈયું થતું હતું? બાળ સ્નેહી ઘે
ર આવેને નિરાશ થઈને ખાલી હાથે ઘેર જાય એ
સારું ન કહેવાય. પછી ભગવાનને ગમ્યું તે ખરું. ચા
લો આપણે હવે સેવા પુજામાં પડીએ. (સહુ સહુના
કામ કાજમાં રોકાયછે.)

અંક ૫ મો.

પ્રવેશ ૧ લો,

સ્થળ—જંગલ

સુદામા—[ચાલતાં ચાલતાં સ્વગત] જોયો મિત્રનો જીવ! મને અવળું સુઝયું તેથી સ્ત્રીની શિખવાણીથી ટેક મુકીને કૃપાણુ મિત્ર કને આવ્યો. મુર્ખ હોય તેજ સ્ત્રીની શીખ માને. હું શ્રીકૃષ્ણ કને ન ગયો હોત તો કેવું સારું. લાખો જાદવોની સભામાં મારી ટેક ને મારૂં પાણુ ગયું. ભરમમાં ને ભરમમાં શ્રીકૃષ્ણને મારી કંગાળ સ્થિતિની ખબર કરી. મેં આજ દીન સુધો કોઈની આગળ પેટનો પડદા ઉઘાડો કાઢ્યો નહોતો તે આજે ખુલ્લો કરીને આ ફળ પામ્યો. એ તે મને શું આપશે બાળપણમાં ગાયો ચરાવીને પેટ ભરનાગ ગોવાળીઆ ના જીવ કેમ ચાલે. દૈવ ઇચ્છાથી તે આજે દારામતિ ના ઘણી થયોછે, પાણુ સ્વભાવને લક્ષણ કાંઈ તને? એણે મારી સ્થિતિ સુધારવાનું જો મન ઉપર લીધું હોત તો બની આવે એમ હતું. એને ઘેર ક્યાં ખેડ હતી? સાવ સોનાના કોટ વાળીને રત્ન માણિકના કંગુરાવાળી દારામતિ તો જેના હાથમાં છે. વસવાને કંચનના મહેલો છે. એવો એક મહાન અધીપતી કરૂણા કરીને મને કાંઈક આપત તો મારૂં કષ્ટ દૂર થાત. એ ને એટલી મિલકતમાંથી ક્યાં ઉણુ થવાનું હતું. પણ જીવ કોનો લાવે. કૃપાણુ મિત્ર કળાવંત હોયછે. એ ધુતારો તે કાંઈ અમર્યો કહેવાયે હશે? મિહું મિહું

બોલીને મારા તાંદુલ પણ હરી લીધા. સારું બોલી બોલીને મને કેવો રાજી કર્યો! મારી રાંક સ્ત્રી મને પુછશે કે કુશમિત્રે શું દીધું? ત્યારે હું શો જવાબ દઈશ. બાપા આવ્યા, બાપા આવ્યા કરતાં બાળ—બચ્ચાં મને બાઝતાં આવશે ને બાપાનું માગસે ત્યારે તેમના હાથમાં હું શું આપીશ. હું કશું કને ન ગયો હોત તો ઘણું સારું.

એ બાળપણથીજ આવો કૃપણ છે. વનમાં કાષ્ટ કાપવા ગયા ત્યાં એના ભાગના દાળીઆ હું ખાઈ ગયો તો પણ દેખી શક્યો નહિ. આજ નાણા અને અમલના તેજમાં મારા સરખા રાંક મિત્રની શી ખબર લે. આપવાનું તો રહ્યું પણ ઊંઘટી એણે મારી હાંસી કરી તેની રાણીઆ દેખ્યાં મને ન પુછાય એવા પ્રશ્ન પુછ્યા ને મીકું બોલીને તાંદુલ ડગી લીધા! એ વખતે મેં ધર્થું કે મારો બાળમિત્ર, મારાં દરિદ્ર દુર કરશે. એ ધારણામાં હું પુરેપુરો ડગાણો. આવી ચીંથરે હાલ સ્થિતિમાં હું જલદવપતિપાસે ન ગયો હોત તો સારું થાત, પણ બનવાકાળ આગળ કેનો ઉપાય ચાલે છે. માણસ ના નશીબમાં જેવું હોય છે તેવું તેને સુઝે છે. નશીબ દારે તેમ માણસ દોરાય છે. મારું નશીબ નબળું છે ત્યારે મિત્ર પણ શું કરી શકે? મારા ભાગ્યમાં સુખ ભોગવવાનું નહીં લખ્યું હોય ત્યારે મિત્રની મદદ કેમ મળી શકે? દુનીઆની અંદર મારા સૈરખો દરીદ્રી કોઈ નહીં હોય! હું આગસું નથી. ઉદ્યોગ તો ઘણાં કરું છું. પણ ભાગ્ય ફળતું નથી. બાળ્યો આ સંસ

૨! સંસારની શંકટ ભરેલી જાળમાં ક્યાં સુધી સ
 ઠ્યા કરવું. છોકરાં ને સ્ત્રિનાં નશિખ તેઓ જાણે. તે
 જોપણ નખજાં નશિખનાં કે મારા સરખા અભાગીયા
 ને ત્યાં અવતાર લીધો. હવે મારે શું મહોડું લઇને મા
 રે ઘર જવું. સ્ત્રીને છોકરાં આશાભર, મારી વાટ જો
 ધને ખેશી રહ્યાં હશે, તેમને શી ખબર હશે કે હું
 ખાલી હાથે જવો ગયો હતો તેવોજ આવું છું. તેઓ
 જ્યારે આવી ખબર સાંભળશે ત્યારે કેવા નિરાશ થશે.
 મારા ખખીલ મીત્ર શ્રીકૃષ્ણની સ્મૃત્તિમાં શી માણા છે.
 અરે! આતે મને શું થયું છે? હું કેવો ગાંડો વિચાર કરું
 છું. ઠીક થયું કે મને શ્રીકૃષ્ણભગવાને કાંઈજ લક્ષ્મી
 ન આપી. ખાલી હાથે મોકલ્યો તેમાંજ મહારાજનો
 મોટો પાડ માનું છું. મિત્રે જો મને માયા દીધી હોત તો
 તેની મોહ જાળમાં પડીને હું ભગવાનશ્રીની ભક્તી
 ભુલી જાત. સંકટમાંજ શ્રી હરીનું સ્મરણ થાય છે એ
 સત્ય છે. આ સંસારમાં સાધારણ સ્થિતીના લોકોને
 જેવું સુખ છે તેવું સુખ ધનવાન લોકોને નથી. સુખ પૈ
 શામાં નથી પણ સંતોષમાં છે. સંતોષ એજ પરમ સુખ
 છે. તેથી મારે સંતોષ પકડીને ભાગ્યદેવીને આધીન થ
 ઈ ભગવાનની ભક્તિમાં મન રાખવું જોઈએ. ચાલ જ
 વ! જરા વિશ્રાંતી તો લે લાંબી મજલ કરીને પગતો
 લુપ્ત લેય થઈ ગયા છે. ઝા, પેલું ન્હાનું ગામડું દ
 ખાય? લાવ્યને તેમાંજ રાતની રાત વિશ્રાંતિ લઉં.
 [ગામડામાં જઈ પહોંચે છે ને રાતની રાત પડી રહે છે]

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—વગડો.

સુદામા—(સ્વગત) આ વનમાં વસતાં વિવિધ તરેહનાં પશુ—પંખિગો કેવાં સંતોષભર આમ તેમ ઉડતાં દીસેછે? વાહ! પરમેશ્વરની કેવી પરમ લોલાછે? રંગબેરંગી પંખિઓપોતાની પાંખો ફફડાવતા વેગથી કેવાં આકાશમાર્ગે ઉડેછે? શી પરમેશ્વરની કળા! આ પચરંગી પતંગીઆં અહીંથી તહીં કેવાં ઉડતાં ફરેછે? આ કોયલડીએ તો મારા કાન પાણુ ખડેરા કરી નાખ્યા.

સુખીઆ લોકોને મેના કોયલના શબ્દો મોઠા લાગેછે. આ પેલું જંગલી પોપટનું ટોળું આકાશ માર્ગે આવે! પોપટની મધુરી વાણી સુખી લોકોને કેવો પરમાનંદ કરેછે? અરે, આ મોર યતન, યતન, કરતો પોતાની કરૂપી મોરલી આગળ કળા પુરોને કેવો નાચેછે? આ જગતની મોહ જળજળ એવોછે. પ્રિયા પ્રિત્ત મની પરસ્પરની પ્રિતી એવીજ હોય. અરે? આ મધુર સરખા નિરજીવ પ્રાણિઓ પણ પોતાની વહાલી પ્રિયાને રીઝવવા માટે આટલો પ્રયત્ન કરેછે. ત્યારે મેં મારી પ્રિયાને શું સુખ દીધું. કાંઈજ નહીં. ખીચારી એ મારો હાથ ઝાલીને કાંઈજ સંસારનું સુખ લીધું નથી. ધીકારછે મારા જીવતરને. અહાહા! હું વિચાર સાગરમાં કેવો કુખીગયોછું? આમારી ઊંજેણુ નગરીની સીમા આવી પણ મને ખબર ન પડી! આ સામેના શિખરપર શાંતી દ્વંજ ફરેછે? હા. એતો મહાકાળેશ્વરના મંદીરનાં ગગને અડેલાં શિખરપરનીજ દ્વંજ છે.

આ સન્મુખ વહેછે તેતો ક્ષીપ્રા નદીજ છે. એનો વેગતો જુઓ! મારે કોઈના નહીં તો આ ક્ષીપ્રાનદીના તો પુણે પાક માનવો ઘટેછે. જે નિર્મળ નદિએ આજ દિ ન સુધી નિર્મળ નિર પાઇને ઉછેર્યો, જે નદિએ પોતા ના પવિત્ર નિરની લહરથી મને નવકાવીને સમૃદ્ધ કરી દીધો, તે નદિનો મારા ઉપર કેટલો બધો ઉપકાર! શી, આ સાત સાત માળની હવેલીઓ આકાશમાં ઢોકીઓ કરી રહીછે. આવી હવેલીમાં વસવાનો મારે તો આરતો જ રહી ગયો. મારે સ્વપ્નામાં પણ સુખ ન આવ્યું. આ સઘળી હવેલીઓની વચ્ચેવચ્ચ મોટી ઇંદ્રભુવનને લજ્જવે એવી આ કોની હવેલી હશે? હું દારીકાં ગયો ત્યારે તો એ ઠેકાણે કાંઈજ નહોતું ને અલ્પકાળમાં આ શું થઈ ગયું! આતો હવે ઉજ્જેન નગરીની બાજો બ પણ આવી. ચાલ જીવ શહેરમાં દાખલ થાઈ. (સુ દામાજી શહેરમાંદાખલ થાયછે).

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ ઉજ્જેન નગરી

સુદામા—(સ્વગત) અરે? આ મારી આંખે શું વર તાયછે? આ ઉજ્જેન નગરી, આ મારી પોળ. અહીં કં ચનના મહોલ શા? દારીકાંમાં જેવી કંઈજ ભુવનનો શો ભા ને છટાછે તેથી પણ અનિક શોભાઆ ઇંદ્રભુવનની બની રહીછે. સાવ સોનાના ચકચક થતા સાત માળ વાળા ગગને અડેલાં આ સુંદર ભુવનને માથે સોનરી કળશ કેવા દીપી રહ્યાછે. મનુષ્યનું શું ગણું

ક આવીકારીગરી કરી શકે. વિશ્વકર્મા વગર આરચના
રચનારજ કોણ? આ ઈંદ્ર ભુવન સરખા રાજ્ય મેહેલ
આ ઠેકાણે અદ્વકાળમાં ક્યાંથી થાય! વાજાં વાજે છે.
નોખતો ગડગડે છે. હુય હણહણે છે. બંદીજન ગુગુ
ના ગીત બોલે છે. ગજરાજ ડોલે છે ને ગરજના વડે
ગગન ગળવી રહ્યા છે. આવી શોભાને સાહેબી મહારા
જ શ્રી કુંભના મંદિરમાંજ જોઈ છે. આ ઊજોણ નગ
રીમાં એવો તે કોણ પ્રાપ્તી પુરુષ થયો છે કે તેણે અ
દ્વકાળમાં સર્ગ શોભા ઉતારી છે. ધન્ય છે આ મહેલ
માં વસનારા સુભાગ્યશાળી જીવેને! આ ઠેકાણેજ મા
રે રહેવાની પુણી કુટી હતી તે કેમ નથી જાણાતી. મા
રે કુટુંબ ક્યાં ગયું હશે તેની મને સમજણ પડતી
નથી. આ દેખાય છે તે વિશાળ આસે પાલવનું વૃક્ષ મા
રા આંગણમાં ઉભું હતું, તેજ ઠેકાણે આ સુંદર હવે
લી ખડી થઈ છે! એ હું શું જોઉં છું, મહેલ ફરતા આ
કા અવળા ફેરા મારે છે ને નિશ્વસ મુકે છે) મને કાંઈ
મારા આશ્રમના નાશનું વિશેષ દુઃખ નથી. દુઃખમાં દુ
ખ ને દરદમાં દરદ એટલુંજ છે કે મારી રાંક સ્ત્રી ને
રાંકડા બચાંચા ક્યાં ગયાં હશે? મારી પુણીકુટી મને
વારવાર સાંભરી આવે છે. ન સાંભરી આવે? બાપડાં બા
પડી છોકરાં મારી વાટ જોઈને બેસી રહ્યાં હશે તે
મનું બેલી કોણ થયું હશે?

દૈત્યની ગહનગતિ છે. મિત્ર કને જાચવા ગયા તો સ્ત્રી.
છોકરાં ને છાપરી પાણુ બેઠા બેઠા. મારે માથે આવવી
વિપતી કેમ વરસવા માંડી છે?

અરે? મારી લુટ્યા સરખી સ્ત્રીને તુટ્યા સરખી ઝું પડીનો તથા ગાંડા ઘેલાં બાળકોનો મેળાપ મને બીજી વાર ન થયો એ થોડો ખેદ છે? માયા મિલકતનો નાશ કરતાં કુટુંબ વિયોગની વેદના વસમી છે. ખચીત આ મંદિર કોઈ ધનાઢ્ય પુણ્યશાળી ગ્રહસ્થનાંજ હશે અથવા દેવ ઈંદ્રે વૈકુંઠ તજીને આ સ્થળે નિવાસ કર્યો હશે! (સુદામાજી આવા આવા તર્ક વિતર્ક કરતા મંદિર કરતાં ફેરા ફેરે છે એટલામાં અનપુર્ણાનો નજર તેમના ઉપર પડવાથી)

અનપુર્ણા—[ઝરખામાં બેઠી બેઠી સ્વગત) અરે હું કયાં રતી જોઉં છું પણ સંશય વધતોજ જાય છે. આ મંદિર કરતા ફેરામારે છે એ વરતાય છે તો મારા પ્રાણનાથ સરખા! લાવ્યને જરા ધ્યાનથી જોડો! હા એતો એજ, મારા પ્રાણધારજી! એા દાસી! દોડ વેગથી દોડ. મારા સ્વામી નાથઆવી પહોંચ્યા છે! તું શું નથી જોતી? એા પેલા, મંદિર કરતા ફેરા ફેરે! ચાલો દાસીએા, આપણે સામૈયું કરીને સામા તોડવા જઈએ. ધન્ય દહાડો આજનો કે સ્વામિનાથ બહુ દિવસે મળ્યા! અહાહા! આજ કેવો પરમાનંદ થશે? જી, દાસી, ત્વરીત ધાને પુજાને લગતી સામગ્રી સાથે લેતો આવ્ય. (દાસીએા, સોનાની ઝારી માં જળી ભરીને તથા બીજી પુજાને લગતી સામગ્રી સાવધાન કરીને આવે છે ને અનપુર્ણાની આસપાસ અપચ્છરા સરખી એકસો દાસીએા વીંટી વળે છે. અનપુર્ણાના આનંદનો આ વખતે પાર નથી. તે ઈશ્વરાણી સરખી તેજસ્વી રૂપે, મલપતે મુખે, ચટકતી ચાલે, હા

થમાં રત્ન જડિત સોનાની ઝારી લધને સ્વામિનાથનું
સન્માન કરવાને જાયછે. જેમ હસ્તિની પુષ્પહાર આરો
પવા અથવા તો કળશ રેડવાને જદ તેમ અનપુર્ણા ઝાં
ઝરનો ઝમકાર કરતી ને કાંખી કડલાંનો ઝમકાર કરતી
સુદામાજીની પાસે આવી ને અંગવસ્ત્ર ઝાલવા જાયછે,
એટલે સુદામાજીએ જાણ્યું કે આતે કોણુ હશે? કોઈ
રાણી હશે, રૂક્માણી હશે કે સતિ સાવિત્રી હશે!
એમ ધારીને અંગવસ્ત્ર ખળાત્કારેથી છોડાવી દુર નહાસી
જાયછે. નહાસતાં નહાસતાં શિશની જટા છુટી ને ઉ
ઘાડું શિશ થાયછે ને આગળ પાછળ જવાનો રસ્તો
સુઝજતો નથી, તેથી થરથર કંપેછે. એવું જોઈને અ
નપુર્ણા, પોતાના પ્રાણનાથનો હાથ ગ્રહવા આગળ આ
વેછે, તેથી સુદામાજી ચીસ પાડીને ગભરાઈ જાયછે).

સુદામા—(ગભરાયેલે ચહેરે) અરે! ઓ સ્ત્રીઓ!
મને તમે કેમ સંતાપવા આવી છો. મારા મનમાં ક
શો કપટ વિચાર નથી. હું તો રૂકત આ નવું રાજ્ય
મંદિર નિર્મિવાને માટેજ અહીં ઊભો હતો, તમે જો
ના કહોતો હું મારે પંથે પડું. તમે યૌવનાવસ્થા
માં છો ને હું વૃદ્ધ રાંક વિપ્રહું. મારા મનમાં કાંઈ પા
પ ભાવ નથી. [સ્વગત] અરે? આ શું ઉજ્જેણુ ન
ગરીમાં કોઈ પુરુષ તો દેખાતોજ નથી ને? જ્યાં જો
ઉંધું ત્યાં સ્ત્રીઓને સ્ત્રીઓજ દેખાયછે! મને તો સ્ત્રી
ઓની સખળ સેનાએ વિંટી લીધોછે ને? બાઈઓ! મ
ને જવાદા. કરગરીને કહું છું કે મને મારું કરોને જ
વાદા. તમારું ઈશ્વર કહ્યાણુ કરશે. મને માર્ગ આપો.

હવે જો મને ફરી અહીં ભાજો તો મારું નાક કાન કા પન્ને! [કરગરેછે]

અનપુર્ણા—સ્વામિનાથ! તમે આટલા બધા કેમ વિસ્મય થયાછો. કૃપા કરોને મંદિરમાં પધારો. આમ કકળાવો તે ઠીક ન કહેવાય. આ તમને પાચે પકુંછું પણ કૃપા કરીને એકવાર મંદિરમાં પધારો.

સુદામા—(આશ્ચર્ય પામીને સ્વગત) આ શું કૈતકક! સ્વામિનાથ! હું આ દેવાંગના સરખી સ્ત્રીનો સ્વમિ! એ બનેજ કેમ. (આફન) બાઈ! તમે મને ગળે ન પડો. તમે તે મારે માથે શું કરવા ધાર્યુંછે. હું કોણ? તમે કોણ? મારે માથે મિથ્યા આજ ન ચડાવો. ગરીબ ને આમ ન પજવો. ઇશ્વરનો તો ડરરાખો! રે! પ્રભુ! મને આ શું સુઝયું કે હાથે કરીને આવી આપદાનાં હું આઠ્યો! બાઈઓ હું તમને કાલાવાલા કરીને અરે! આ હાથ જોડીને વીનવું છું કે તમે મને સંત પવાનું મુકી દા. ગરીબ વિમેની આંતરડીનો આશિર્વાદ લેવાને બદલે તમે શ્રી પ લેવાને કેમ આઠ્યાંછો? અરે, તમે શુ મારું નથી સાંભળતા? જા દાછો કે મારા મુખમાંથી શ્રી પ લેવા ઇછોછો? જવાદા જક્ષણીઓ! વ્યંતરીઓ! તમે ગમે તે હો પણ તમારું હવે ઘડિની અંદર આવી બન્યું છે. ઊભાં રહો! (સુદામાજી શ્રી પ દેવા માંડેછે એટલે)

અનપુર્ણા— [હાથ જોડીને] સ્વામીનાથ! સ્વામિનાથ તમને આ શું સુઝયુંછે. તમે ભ્રમિત કેમ થઈ ગયા છો. તમારી હું અર્ધંગના છું એ સત્ય કરીને માનજો. પરમશક્તિવાન શ્રીકૃષ્ણે આપણી પાણકુટી પાતાળમાં આં

પીને તેને ઠેકાણે આ કંચન ભુવન આપણે માટે ઊભાં કરી દીધાં છે. હું વૃદ્ધ અવસ્થાને તથા દુર્બળતાને લાઘવે વિકાળને વરવી વરતારી, હતી, પણ આ મહેલમાં વસ્તા પછી તમે જુઓછો એવી સુંદર સ્ત્રી બની ગઈ હતી! તમે ભુલો તેમાં નવાઈ નથી. સત્ય માનન્તે સ્વામિનાથ! કે, તમારા પરમકૃપાળુ મિત્રે આ અડાકડીને અવસરે સહાયતા આપી છે. હવે દુઃખ ગયું છે ને સુખ થયું છે. દામોદરની કૃપાએ દરિદ્ર દળાયાં છે ને સાચી સ્થિતિ થઈ છે. તમે ગભરાશો નહીં. અચંપા પામશો નહીં. માનો તમારા કૃપારૂપ મિત્ર શ્રીકૃષ્ણનો પાડ કે આવી સુખદ અવસ્થામાં આપણને લાવી મુક્યાં છે. મહારાજ! ચાલો મંદિરમાં પધારો. આ આપણી દાસીઓ મોતીથી વધાવાને ઊભો થઈ રહી છે. ચાલો સ્વામિનાથ! ચાલો જઈએ. (હસ્ત ગ્રહીતે.)

બાળકો-બાપા, બાપા. આજ કેટલે દહાડે તમારાં દર્શન થયાં! બાપા, કાકાએ તો આપણને ન્યાત્ર કરી નાખ્યાં છે ને! (સુદામાજીને બાળકો બાઝી પડે છે ને હાથ પકડીને ઘરમાં તાણી જાય છે)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ-સુદામાજીનો રાજ્ય માહાસય.

(અપરચ્છરાઓ આકાશ માર્ગે ગાયન કરે છે.)

“પદ”

નારાયણ તારી ગતી ન્યારી,

શું જાણે સંસારીરે.

નારાયણ ૦ (ટક)

જળને સ્થાને સ્થળ કરી સ્થાપે,

વસુધા ઠામે વારીરે;

દરિઆને ઠેકાણે કુંગર,

અરણા ઠામે આડીરે.

નારાયણ૦

ઊન્મતનો મદ ઉતારવાને,

પળમાં નાખે પાડીરે;

ભવસાગરમાં ભક્ત જનોને,

ઉગ્રટથો લે છે ઉગારીરે.

નારાયણ૦

ક્રોડપતીને રાંક કરેને,

દિનને સુખ દ દહાડીરે;

ભુપને ભીખ મગાવી ભુધર,

ગરિબને આપે ગાદીરે.

નારાયણ૦

જયવંતા, જળવંતા જાયે,

હરિ ઇચ્છાથી હારીરે;

હરિ ઇચ્છાથી જન હારેલા,

જય મેળવતા જારીરે.

નારાયણ૦

સુદામા—કલ્યાણી! આ હું શું જોઈછું? મંદિરમાં દાખલ થયા પછી મારું રૂપ કેવું પલટાઈ ગયું? જાણે હું ઈંદ્ર ને તું ઈંદ્રાણી. હુકમ કરતાં દાસ—દાસીઓ હા જર થાયછે. વા વાસીદું વાળેછે! વરુણ પાણી જરેછે ને અગ્નિ તો અનેક તરેહની રસોઈ કરેછે! આવો ઠાઠ મારા મંદિરમાં મારા પરમમિત્રે કરી મુક્યો છે. સ્ફટક મણીના તો આ મહેલને સ્તંભોછે. રત્ન અને મિના કારીનું નકશી કામ, ઈંદ્રભુવનને લજવે એવું આ મંદિરમાં ઠર ઠર છે. જાખ, મેડીને અરુખાનો તો પાર ન

થી. આવાં યેસવાનાં સુખાશન તો મેં સ્વપ્નામાં પણ
નથી જોયાં. હયશાળા, ગૌશાળા ને ગજશાળા આ કંચ
ન મહાલય ફરતી આવી રહીછે. નાખતો ગડગડે છે ને
તહાનાં પ્રકારના નાચ રંગ થઈ રહ્યાછે. પ્રિયા! આતે
હું. સ્વપ્નામાં જોડાં છું કે યથાર્થ જણાયછે?

અનપુર્ણા—પ્રાણપતિ! તમે તમારી બ્રાંતિ હવે દુર ક
શે, અને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનો ચાલો આપણે પાડ મા
નીએ. તેમના પ્રતાપવડેજ આપણે આ સ્વર્ગ સુખ
પામ્યાં છીએ. શ્રીકૃષ્ણ સુમિત્રની સહાયતાથીજ આપ
ણા દરિદ્ર દળાયાંછે. એવા મિત્રનો આભાર માનીને તે
મની ભક્તિમાં લીન થવું જોઈએ.

સુદામા—પ્રિયા! તારા કહેવાથી હવે મારી સઘળી શં
કાઓ દુર થઈ છે પણ તે સાથે મને ઘણો ખેદ થાયછે.
કૃપણ! અરે! મારા વહાલા બધુને મેં કૃપણ કહીને હ
માણાં ઘડી પહેલાંજ હિણ્યો હતો! મારા મમતાળુ મિ
ત્રની મિત્રતાઈ ઉપર શક બતાવીને મેં તેમના સખાંધી
નાના પ્રકારના તર્ક વિતર્ક કર્યા હતા! તેથી મારા પ્રાણ
ધાર સખાનો હું મહા દાષિત થયોછું. દારોડાંમાંથી
ભગવાનશ્રીએ મને ખાલી હાથે પાછો વાળ્યો, તેથી
મને પાર વિનાનો ખેદ થયો; અને તેને લીધેજ મેં મ
હારાજની મિત્રતાઈ ઉપર શક નાખ્યો. મારા મનમાં હું
જ્યારે શ્રીકૃષ્ણ મિત્રની નીંદા કરતો હતો, તેજ વેળા
એ મારા બાળ સખાએ આપણાં દરિદ્ર દુર કરીને આ
કંચન મહેલો તૈયાર કર્યા હશે એ હું કયાંથી જાણું?
એવા પરગજુ મિત્રનો હું છંદગી પર્યંત આશિંગણ

થઈ રહું તેમાં કાંઈ આર્ય નથી. ધન્ય છે એવા ધનાઢ્ય મિત્રનો સ્નેહિત થઈને આપત્કાળે આશ્રય આપે એવા સ્નેહિત શાળાશ છે. ભગવાને આપણે અવતાર સાર્વજનિક. આપણુ જીવતર તાર્યું, તેથી આપણે શ્રીકૃષ્ણપરમાત્માનું રાત્રિ દીવસ રટાણું કરીને, ભગવાને આપેલી સમૃદ્ધિનો સારો ઉપયોગ કરો, આલોક તથા પરલોક તુ શ્રેય કરવું સમજાવાર છે. આજથી મેં સદાત્રતો સ્થાપવામાં, અનાથ નિરાશ્રીત લોકોને આશ્રય આપવામાં, આશ્રમો, જળાશયો ને દેવમંદિરો બંધાવવામાં તથા હોમ હવન કરવામાં અને કૃષ્ણાર્ચમાં માયા મિલકત વાપરના નો દ્રઢ નિશ્ચય કર્યો છે. કૃષ્ણાર્પણ કરવાથી આપણને મહદ્ લાભ થવાની આશા છે. કેમ કહ્યાણી! તું આ વિચાર માન્ય કરે છે કે નહીં?

અનુરૂપિણી—હું માન્ય ન કરું મારા શિર છત્ર! આતો તમારા વિચાર વાજખીને વખાણવા યોગ્ય છે, પણ ધારો કે કદાપિ એકવાર અયોગ્ય હોય તોપણ પતિવ્રતા પત્નિ એ તો તે માન્ય કરવાજ જોઈએ. તમારા મિત્રને ધન્ય છે. સ્નેહિત એ આ વિશ્વરૂપી વિપત્તીસાગરમાં અંતની વેળાએ કામ આવે છે.*

વિપત્તી કાળમાં કાણુ કાણુ કામમાં આવે છે તે વિષે પ્રખ્યાત રામાયણમાં ભક્ત કવિ તુલસીદાસ ગાય છે કે:-

“ જીરજ ધમ મિત્ર અરુ નારી,
આપત્તિકાળ નિરહીય ચહિચારી.”

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને પાઠ આપણે અનઃકરણમાં કાત
શી રાખવો ન્હાએ. તેમણે જ આપત્કાળમાં આપણને
આશ્રમ ન આપ્યો હોત તો આપણો અવતાર એજે જ
તને મનુષ્યાવતાર આવ્યો ન આવ્યો થઈ જાત, તથા
રક્ષણી—રવડીમેમરણ પામત.

સુદામા—કલ્યાણી! તારું કહેણું ખરું છે. મારા બાળી
સ્નેહીએ કરેલા ઉપકારનો બદલો હું વાળી શકું એમ
નથી. એક વચન વડેજ આભાર વાળવાનું આપણું
ગણું છે. માટે પ્રિયા! અને પ્રિયવત્સો! ચાલો આપણે ઘું
ટણપર પડી, કલ્યાણકારી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનો આભાર
માનીએ. જે આભાર પવિત્ર પરમાત્માનો હૃદયમાં મં,
જીવે થાય.

આરતી

જયદેવ જયદેવ, જય કૃષ્ણા કારી, (મુ. (૨)
સંકટ ભય સંહારી, (૨) સ્થિતિ કરી આરતી જયદેવ૦ ૧
જય જય જગ કરતાર, ગુણનોધો ગીરધારી, (મુ. (૨)
રૂડી જેણે રચના (૨) વીરવતી વીસતારી. જયદેવ. ૨
ભકત વત્સલ ભગવાન, દેવ તણા દેવા, (મુ. (૨)
જરૂર કરે શિવ જેવા, (૨) શ્રી પતિની સેવા, જયદેવ૦ ૩
અભંગાના આધાર, ભકત તણા ભેરૂ. (મુ. (૨)
કરતા શુભ દિન કેરૂં. (૨) મ્હેર તણા મેરૂં. જયદેવ૦ ૪

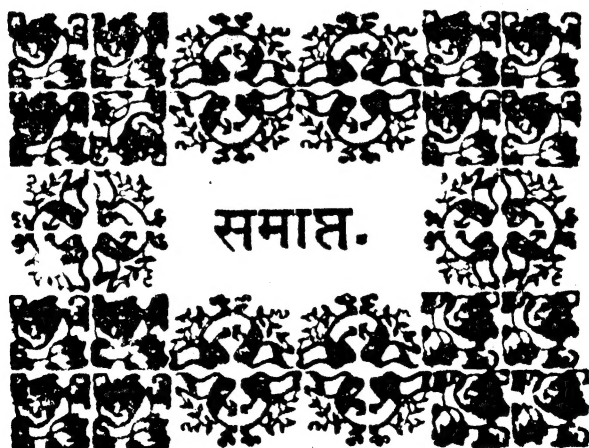
(૧૭૪)

મુદામા ચરિત્ર.

હરકત ભય હરનાર, દયા તણો દરિઓ. (પ્રભુ. (૧)
ઠિક ભક્તિમાં ઠરીઓ, (૨) તે સાગર તરીઓ. જયદવ. ૫
અમપર કરી આભાર, કબૂતર કાપ્યાં, (પ્રભુ. (૨)
ઓ-દિસનાં ભય આંખ્યાં, અમૃત ફળ આપ્યાં, જયદવ, ૬
જયકારી જયગદીશ, કરુણા હરિ કરશે, (પ્રભુ. (૨)
ભક્તિથી મન ભરશે. (૨) હરિ હરકત હરશે. જયદવ. ૭

બોલો શ્રવણ એકે અવાને,

“શ્રી કૃષ્ણ જગવાનકી જે”

સંપ વિજય.

રચનાર,

ભવાનીશંકર નરસિંહરામ.

કિમત આઠઆના.

મત—

હાંપડીના કવિ ભવાનીશંકરનું નામ ગુજરાત
વાંચનારાઓને અજાણ્યું નથી. એમની કવિતા આ
હાંશથી વાંચીએ છીએ. મી. ભવાનીશંકરની કવિતા
ઓ રમિલી જોડણી છટાવા તે તેમના વિચાર
ખાતે વ્યક્ત જોડા મરેલા આવે છે.

રામ ગોપતાર.

આ હાંશિલા કવિએ પોતાની મુદ્રારા વીંધેની હાં
આ પુસ્તકમાં ઉત્તરથી દખાડી છે. એમને રાજદરખા
અને સજ્જનો તરફથી સારા આશ્રય મળ્યો છે,
જાણીને ખુશ થયા છીએ. બુદ્ધિપ્રકાશ

હીવાન ખડાદુર મણીભાઈ લખે છે કે—“તર
આપણા દશ ઉપર ઘણી મિતિ રાખો છો, અને સારા
અંથો લખવામાં લક્ષ રાખીને દશને ઘણા કાયદ
કરો છો એ વાત જાણી હું ખુશ થયાં છું. પુસ્તક રચ
વામાં તમારી હાંશ અને ખંત જોઈ મને ઘણા સંતોષ
છે. તમને તમારી મહેનતના પ્રમાણમાં બેર
ન મળવાની અગત્ય છે.”

